5

ધંધાકીય એકમોનાં નાણાકીય (હિસાબી) પત્રકો
(Financial Statements of Business Organisations)

1. પ્રસ્તાવના
2. નાણાકીય પત્રકો
3. વેપારખાતું
4. નફા-નુકસાન ખાતું
5. વેપાર ખાતા અને નફા-નુકસાન ખાતા વચ્ચેનો તફાવત
6. નફાના પ્રકારો
7. પાકું સરવૈયું
8. કાચા સરવૈયા અને પાકા સરવૈયાની તુલના
9. હવાલા
10. વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરવાનાં ઉદાહરણો
– સ્વાધ્યાય

1. પ્રસ્તાવના (Introduction)

ધંધો એ નફાના હેતુથી કરવામાં આવતી આર્થિક પ્રવૃત્તિ છે. આથી ધંધાકીય એકમમાં વર્ષ દરમિયાન આર્થિક વ્યવહારો થાય છે. ધંધામાં આર્થિક વ્યવહારો થાય તેની હિસાબોમાં સૌપ્રથમ આમનોંધ કે પેટાનોંધમાં નોંધ થાય છે. આમનોંધ અને પેટાનોંધ પરથી યોગ્ય ખાતામાં ખતવણી કરીને દરેક ખાતાની આખર બાકી શોધવામાં આવે છે. દરેક ખાતાની આખર બાકીને આધારે કાચું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે. કાચા સરવૈયામાં ઉધાર બાકી અને જમા બાકીનો સરવાળો સરખો આવે તો ગાણિતિક દૃષ્ટિએ હિસાબ સાચા છે એમ કહેવાય. હિસાબમાં કાચું સરવૈયું તૈયાર કર્યા બાદના તબક્કાને વાર્ષિક હિસાબોનો તબક્કો કહેવાય છે.

હિસાબી વર્ષના અંતે ધંધાના આખા વર્ષના નફા-નુકસાનનું પરિણામ જાણવા માટે અને ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા માટે વાર્ષિક હિસાબો (આખરના હિસાબો) તૈયાર કરવામાં આવે છે. વાર્ષિક હિસાબોમાં જુદાં જુદાં નાણાકીય પત્રકો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

2. નાણાકીય પત્રકો (Financial Statements)

વર્ષના અંતે તૈયાર કરવામાં આવતા વાર્ષિક હિસાબો માટે તૈયાર કરવામાં આવતા નાણાકીય પત્રકોનો અર્થ, ઉદ્દેશો અને મહત્ત્વ નીચે મુજબ છે :

(1) નાણાકીય પત્રકોનો અર્થ (Meaning of financial statements) : નાણાકીય પત્રકો ધંધાકીય એકમની વિગતવાર નાણાકીય પરિસ્થિતિ દર્શાવતો વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર થયેલ અહેવાલ છે. પ્રણાલિકાગત રીતે નાણાકીય પત્રકોમાં મૂળભૂત રીતે નીચેનાં બે પત્રકોનો સમાવેશ થતો હતો :

(અ) વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતું : ધંધાકીય એકમના આખા વર્ષના (હિસાબી સમયગાળા દરમિયાનના) કમાયેલ નફા/નુકસાનનું પરિણામ દર્શાવે છે.

(બ) પાકું સરવૈયું : ધંધાકીય એકમની આર્થિક પરિસ્થિતિ દર્શાવતું પત્રક છે.

(2) નાણાકીય પત્રકોના ઉદ્દેશો (Objectives of financial statements) : દરેક નાણાકીય પત્રક તૈયાર કરવાના ઉદ્દેશો અલગ અલગ હોય છે. આ ઉદ્દેશો પ્રાપ્ત કરવા માટે વેપાર ખાતું, નફા-નુકસાન ખાતું અને પાકું સરવૈયું એમ ત્રણ નાણાકીય પત્રકો તૈયાર કરવામાં આવે છે. આ નાણાકીય પત્રકોના મુખ્ય ઉદ્દેશો નીચે મુજબ છે :

(i) ધંધાકીય એકમનો કાચો નફો કે કાચી ખોટ જાણવા : ધંધાકીય એકમને જે-તે હિસાબી સમયમાં કેટલો કાચો નફો કે કાચી ખોટ થઈ છે તે જાણવા માટે વેપાર ખાતું બનાવવામાં આવે છે.

(ii) ધંધાકીય એકમનો ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ જાણવા : ધંધાકીય એકમનો ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ દર્શાવતા ખાતાને નફા-નુકસાન ખાતું કહેવાય. વેપાર ખાતા દ્વારા કાચો નફો કે કાચી ખોટ શોધ્યા બાદ ધંધાના અન્ય ખર્ચા અને અન્ય આવકો ધ્યાનમાં લઈને નફા-નુકસાન ખાતા દ્વારા ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ શોધવામાં આવે છે. ટૂંકમાં ધંધાકીય એકમની કામગીરીનું નાણાકીય પરિણામ નફા-નુકસાન ખાતું દર્શાવે છે.

(iii) ધંધાકીય એકમની આર્થિક સ્થિતિ જાણવા : કોઈ ચોક્કસ તારીખે ધંધાની મિલકતો, દેવાં, લેણાં અને મૂડીની સ્થિતિ દર્શાવતું પત્રક એટલે પાકું સરવૈયું.

પાકું સરવૈયું ધંધાની જે-તે દિવસની આર્થિક પરિસ્થિતિ રજૂ કરે છે.

(iv) કાયદાકીય જરૂરિયાતો માટે : જુદી જુદી કાયદાકીય જરૂરિયાતો માટે પણ નાણાકીય પત્રકો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

નોંધ : વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતું પત્રક સ્વરૂપે પણ તૈયાર કરવામાં આવે છે.

(3) નાણાકીય પત્રકોનું મહત્ત્વ (Importance of financial statements) : નાણાકીય પત્રકોમાં દર્શાવેલ માહિતી ધંધાકીય એકમ સાથે વર્તમાનમાં જોડાયેલા અને ભવિષ્યમાં જોડાવા માંગતા તમામ પક્ષકારો માટે ઉપયોગી છે. સંચાલકો, વર્તમાન અને ભાવિ રોકાણકારો, ધિરાણ પૂરું પાડનારા, ટૂંકા ગાળાના લેણદારો, કર્મચારીઓ, ગ્રાહકો, સરકારો અને જુદી જુદી એજન્સીઓ જુદા જુદા પ્રકારની માહિતીની જરૂરિયાત સંતોષવા માટે નાણાકીય પત્રકોનો ઉપયોગ કરે છે. જુદા જુદા પક્ષકારોની દૃષ્ટિએ નાણાકીય પત્રકોની ઉપયોગિતા નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય :

નાણાકીય પત્રકોનો ઉપયોગ કરનાર	માહિતીની જરૂરિયાત
(1) ટૂંકાગાળાના લેણદારો : (દા.ત., કાચો માલસામાન પૂરો પાડનારા, ટૂંકાગાળાની લોન/ ધિરાણ પૂરું પાડનારા)	ટૂંકાગાળાના લેણદારોને તેમની લેણી રકમ જ્યારે લેણી થશે ત્યારે પેઢી તેમને ચૂકવશે કે નહિ અને ભવિષ્યમાં શાખમાં વધારો કરવો, જાળવી રાખવો કે મર્યાદિત કરવો તે માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. આ અંગેનો નિર્ણય નાણાકીય પત્રકોને આધારે લઈ શકે છે. આ માટે ટૂંકાગાળાના લેણદારો ચાલુ ગુણોત્તર અને પ્રવાહી ગુણોત્તરનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
(2) લાંબાગાળાના લેણદારો : (દા.ત., લાંબાગાળાની લોન પૂરી પાડનારા)	લાંબાગાળાના લેણદારોને તેમની મૂડી અને વ્યાજ જ્યારે લેણું થશે ત્યારે સમયસર મળશે કે નહિ અને ભવિષ્યમાં શાખમાં વધારો કરવો, જાળવી રાખવો કે મર્યાદિત કરવો તે માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. આ અંગેનો નિર્ણય નાણાકીય પત્રકોને આધારે લઈ શકે છે. આ માટે લાંબાગાળાના લેણદારો પ્રવાહિતાના અને સધ્ધરતાના ગુણોત્તરોનો ઉપયોગ કરી શકે છે.
(3) વર્તમાન રોકાણકારો : (દા.ત., ઇક્વિટી શૅરહોલ્ડરો)	વર્તમાન રોકાણકારોને તેમના રોકાણનું ભવિષ્ય કેવું છે ? અને તેમણે શૅર ખરીદવા જોઈએ કે વેચી દેવા જોઈએ કે વર્તમાન શૅર જાળવી રાખવા તે અંગેનો નિર્ણય લેવા માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. આ માટેની માહિતી નાણાકીય પત્રકોમાંથી મળી રહે છે. આ માટે સધ્ધરતાના ગુણોત્તરોનો ઉપયોગ કરી શકે છે. શૅર હોલ્ડરોને શૅરદીઠ કમાણી કેટલી છે તેની માહિતી નાણાકીય પત્રકો પરથી મળી રહે છે.
(4) ભાવિ રોકાણકારો : (દા.ત., ભવિષ્યમાં રોકાણ કરવા માંગતા)	ધંધાકીય એકમનું ભવિષ્ય કેવું છે અને તેમાં રોકાણ કરવું કે નહિ તે માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. નાણાકીય પત્રકોને આધારે માહિતીનું વિશ્લેષણ કરીને નિર્ણય લઈ શકે છે.
(5) સંચાલન : (દા.ત., ધંધાનો માલિક, ભાગીદારો, બોર્ડ ઑફ ડિરેક્ટર્સ)	ધંધાકીય એકમની (અ) ટૂંકાગાળાની સધ્ધરતા (બ) લાંબાગાળાની સધ્ધરતા (ક) પ્રવૃત્તિની અસરકારકતા (ડ) નફાકારકતા જાણવા માટે માહિતીની જરૂર પડે છે. નાણાકીય પત્રકોમાંથી માહિતી મેળવી શકે છે અને ભવિષ્યમાં રોકાણ કરવા અંગેના નિર્ણયો પણ લઈ શકે છે.
(6) કર્મચારીઓ :	કર્મચારીઓને ધંધાકીય એકમની સ્થિરતા અને નફાકારકતા જાણવામાં રસ હોય છે. ધંધાકીય એકમ તેમનો પગાર ચૂકવી શકે તેમ છે કે નહિ, તેમનો પગાર વધારો કરી શકશે કે નહિ તેમજ નિવૃત્તિના લાભો આપી શકશે કે નહિ તેની માહિતી નાણાકીય પત્રકો પરથી મળી રહે છે.

નાણાકીય પત્રકોનો ઉપયોગ કરનાર	માહિતીની જરૂરિયાત
(7) કરવેરા સત્તાધિકારીઓ : **(Tax Authorities)** (દા.ત., રાજ્ય સરકાર-કેન્દ્ર સરકાર)	ધંધાકીય એકમની કરવેરાની જવાબદારી નક્કી કરવા માટે નાણાકીય પત્રકો કરવેરા સત્તાધિકારીઓ માટે જરૂરી છે. મહેસૂલી ખર્ચ અને મૂડી ખર્ચની ફાળવણી યોગ્ય રીતે કરેલ છે કે નહિ તેની માહિતી નાણાકીય પત્રકો પરથી મળી રહે છે.
(8) ગ્રાહકો :	ગ્રાહકોને ધંધાકીય એકમ ચાલુ રહેશે કે નહિ તેની માહિતી મેળવવામાં રસ હોય છે. ખાસ કરીને ધંધાકીય એકમ સાથે લાંબાગાળા માટે જોડાવા માંગતા હોય અથવા તો આવા એકમ પર ગ્રાહકો આધારિત હોય. આ અંગેની માહિતી નાણાકીય પત્રકો પરથી મેળવી શકે છે.
(9) સરકાર :	સરકારને ધંધાકીય એકમની પદ્ધતિની માહિતી, કરવેરા અંગેની નીતિઓ નક્કી કરવા માટેની માહિતી નાણાકીય પત્રકો પરથી મળી શકે છે.
(10) સંશોધકો :	– સંશોધન કરનાર નાણાકીય પત્રકો પરથી ધંધાની નફાકારકતા, પ્રવાહિતા, સધ્ધરતા વગેરે અંગેની માહિતી મેળવીને વિશ્લેષણ કરી શકે છે. – સંશોધકો ધંધાકીય એકમનો ભાવિ દેખાવ કેવો હશે તેનું અનુમાન કરી શકે છે. – સંશોધકો જુદા જુદા ધંધાકીય એકમોનાં નાણાકીય પત્રકોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરીને તારણો મેળવી શકે છે.
(11) જાહેરજનતા :	– જાહેરજનતા નાણાકીય પત્રકો પરથી જુદી જુદી માહિતી મેળવી શકે છે. – નાણાકીય પત્રકો પરથી દેશના અર્થતંત્રમાં કેટલો ફાળો છે તે જાણી શકે છે. – સ્થાનિક સ્તરે કેવી રોજગારીની તકો પૂરી પાડે છે અથવા પાડશે તેની માહિતી મેળવી શકે છે. – સામાજિક ફાળો કેવો છે તે જાણી શકે છે.

(4) કાચું સરવૈયું અને નાણાકીય પત્રકો (Trial balance and financial statements) : કાચા સરવૈયામાં દર્શાવેલ ઉધાર બાકીઓ અને જમા બાકીઓનું વર્ગીકરણ કરીને વાર્ષિક હિસાબોનાં જુદાં જુદાં અંગો વેપાર ખાતું, નફા-નુકસાન ખાતું અને પાકા સરવૈયામાં નિયમો આધારિત યોગ્ય સ્થાને દર્શાવવામાં આવે છે.

કાચા સરવૈયામાં તમામ ખાતાંઓની બાકીઓ દર્શાવવામાં આવે છે. વેપાર ખાતા અને નફા-નુકસાન ખાતાને લગતી બાકીઓનાં ખાતાં બંધ કરીને વેપાર ખાતે અને નફા-નુકસાન ખાતે નોંધવામાં આવે છે. જેને આખર નોંધો કહેવામાં આવે છે તેની ચર્ચા પણ હવે પછી કરવામાં આવેલ છે. પાકા સરવૈયાને લગતી બાકીઓ પાકા સરવૈયામાં દર્શાવવામાં આવે છે. કાચા સરવૈયાની બાકીઓ બે પ્રકારની છે : (i) ઉધાર બાકીઓ અને (ii) જમા બાકીઓ. આ બાકીઓની અસર નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવી છે.

કાચા સરવૈયાની બાકીઓ

ઉધાર બાકીઓ	જમા બાકીઓ
(i) વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુ **અથવા**	(i) વેપાર ખાતાની જમા બાજુ **અથવા**
(ii) નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુ **અથવા**	(ii) નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુ **અથવા**
(iii) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ	(iii) પાકા સરવૈયાની મૂડી-દેવા બાજુ

નોંધ : આ તમામ બાકીઓની વિગતો વેપાર ખાતા, નફા-નુકસાન ખાતા અને પાકા સરવૈયાના નમૂનામાં હવે પછી સમજાવવામાં આવેલ છે.

3. વેપાર ખાતું (Trading Account)

હિસાબો તૈયાર કરવાના છેલ્લા તબક્કામાં વેપાર ખાતું, નફા-નુકસાન ખાતું અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે. વાર્ષિક હિસાબોનું પ્રથમ અંગ વેપાર ખાતું છે.

(1) વેપાર ખાતાનો અર્થ (Meaning of trading account) : વેપાર ખાતું એવું નાણાકીય પત્રક છે કે જે હિસાબી સમયગાળા દરમિયાન માલ અને / અથવા સેવાના ખરીદ-વેચાણના વ્યવહારોનું પરિણામ દર્શાવે છે.

(2) વેપાર ખાતાનો હેતુ (Objective of trading account) : હિસાબી સમયગાળા દરમિયાન કાચો નફો અથવા કાચી ખોટ જાણવા માટે વેપાર ખાતું બનાવવામાં આવે છે. કાચો નફો એ વેચાણનો વેચેલમાલની પડતર પરનો વધારો છે. જ્યારે કાચી ખોટ એ વેચેલમાલની પડતરનો વેચાણ પરનો વધારો છે.

કાચો નફો = વેચાણ - વેચેલ માલની પડતર

કાચી ખોટ = વેચેલમાલની પડતર - વેચાણ

(3) વેપાર ખાતાનું મથાળું (Heading of trading account) :

"શ્રી ......નું ....ના રોજ પૂરા થતા સમયગાળાનું વેપાર ખાતું"

દા.ત., તા. 1-4-2014થી તા. 31-3-2015 સુધીના સમયગાળાનું શ્રી રમણનું વેપાર ખાતું હોય તો નીચે મુજબ મથાળું હોય. સામાન્ય રીતે વેપાર ખાતાનો સમયગાળો 12 માસનો હોય છે.

"શ્રી રમણનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું"

(4) વેપાર ખાતાની વિગતો (Items of tranding account) :

- **વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુની વિગતો :** વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુ નીચેની વિગતો દર્શાવવામાં આવે છે :
  - **(અ) શરૂઆતનો સ્ટૉક :** ગત હિસાબી સમયનો આખર સ્ટૉક એટલે ગયા વર્ષનો વધેલ સ્ટૉક ચાલુ હિસાબી સમયનો શરૂઆતનો સ્ટૉક કહેવાય છે.
  - **(બ) ખરીદી :** જે વસ્તુનો ધંધો હોય તેનો માલ ખરીદવામાં આવે તેને ખરીદી કહેવાય. ખરીદીમાં રોકડ અને ઉધાર ખરીદીનો સમાવેશ થાય છે. કુલ ખરીદીમાંથી ખરીદ પરત બાદ કરવામાં આવે છે.
  - **(ક) માલની ખરીદીના ખર્ચા :** માલની ખરીદીના ખર્ચા જેવા કે,
    (i) રેલવેનૂર, (ii) જકાત/ઑક્ટ્રૉય, (iii) આયાત જકાત, (iv) આવકમાલ ગાડાભાડું, (v) મજૂરી
    નોંધ : જો ઉત્પાદન એકમ હોય તો ઉત્પાદનને લગતા ખર્ચા પણ વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુ દર્શાવાય. દા.ત., ઉત્પાદક મજૂરી, રૉયલ્ટી, કારખાનાના ખર્ચા (ભાડું, કરવેરા, વીજળી, બળતણ, કોલસો, ગૅસ), ઑઇલ, ગ્રીઝ, કારખાનાનાં મકાન-યંત્રોનો ઘસારો વગેરે.
- **વેપાર ખાતાની જમા બાજુની વિગતો :**
  - **(અ) વેચાણ :** જે વસ્તુનો ધંધો હોય તેનો માલ વેચવામાં આવે તેને વેચાણ કહેવાય. વેચાણમાં રોકડ અને ઉધાર વેચાણનો સમાવેશ થાય છે. વેચાણમાંથી વેચાણ પરત બાદ કરવામાં આવે છે.
  - **(બ) અન્ય રીતે માલની જાવકો :** અન્ય રીતે માલની જાવકમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :
    (i) આગમાં બળી ગયેલ માલ, (ii) નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ, (iii) અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ, (iv) ધર્માદામાં આપેલ માલ વગેરે.
  - **(ક) આખર સ્ટૉક :** ચાલુ હિસાબી સમયગાળાના અંતે વધેલ સ્ટૉક (વેચાણ વગરનો વધેલ માલ). રૂઢિચુસ્તતાના સિદ્ધાંત મુજબ (આ અંગેની ચર્ચા જુદા પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે.) આખર સ્ટૉક પડતરકિંમત કે બજારકિંમત બેમાંથી જે ઓછી કિંમત હોય તે કિંમતે દર્શાવવામાં આવે છે.
    નોંધ : જો આખર સ્ટૉક કાચા સરવૈયામાં હોય તો તેની એક જ અસર પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દર્શાવવામાં આવે છે.

(5) કાચો નફો કે કાચી ખોટ : જો વેપાર ખાતાની જમા બાજુનો સરવાળો વધારે હોય તો વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુની તફાવતની રકમને કાચો નફો કહેવાય. કાચો નફો નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુ લઈ જવામાં આવે છે. જો વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધારે હોય તો વેપાર ખાતામાં જમા બાજુની તફાવતની રકમને કાચી ખોટ કહેવાય અને તેને નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુ લઈ જવામાં આવે છે.

(5) વેપાર ખાતાનો નમૂનો (**Specimen of Trading Account**) :

શ્રી ......નું તા. ......ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર | જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
શરૂઆતનો માલસ્ટૉક	✓	વેચાણ ✓	
ખરીદી ✓		બાદ : વેચાણપરત ✓	✓
બાદ : ખરીદપરત ✓			
બાદ : અન્ય રીતે ગયેલ માલ ✓	✓	ભંગાર માલનું વેચાણ	✓
માલની ખરીદીને લગતા ખર્ચા :		આખર માલ સ્ટૉક	✓
મજૂરી	✓	કાચી ખોટ	✓
આવકમાલ ગાડાભાડું	✓	(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા.)	
રેલવેનૂર	✓		
ઑક્ટ્રોય (જકાત)	✓		
કસ્ટમ ડ્યૂટી (આયાત જકાત)	✓		
લારીભાડું	✓		
ગોદીચાર્જ	✓		
ડૉકચાર્જ	✓		
ક્લીયરિંગ ચાર્જ	✓		
ડેમરેજ	✓		
દરમાયો	✓		
ખરાજાત ખર્ચ	✓		
વોરફેજ	✓		
ઉત્પાદનને લગતા ખર્ચા :			
ઉત્પાદક મજૂરી	✓		
રૉયલ્ટી	✓		
કારખાનાના ખર્ચા	✓		
(ભાડું, કરવેરા, વીજળી, બળતણ,			
કોલસો, ગૅસ, વગેરે)			
વપરાયેલ માલસામગ્રી :			
ઑઈલ, ગ્રીઝ	✓		
કારખાનાંનાં મકાનનો ઘસારો	✓		
પ્લાન્ટ-યંત્રોનો ઘસારો	✓		
કાચો નફો (નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)	✓		
	✓✓✓		✓✓✓

- **ડેમરેજ :** રેલવે કે બંદર પરથી માલની ડિલિવરી મોડી લેવા બદલ ચૂકવવાની થતી દંડની રકમને ડેમરેજ કહેવાય.
- **દરમાયો :** દરમાયો એટલે માસિક પગાર કે વેતન.

- **ખરાજાત ખર્ચ :** મજૂરી કે બગાડને કારણે માલ પાછળ થતાં ખર્ચ ખરાજાત ખર્ચ કહેવાય.
- **વોરફેજ :** માલ મોકલાવેલ સ્થળેથી નૂર ઓછું ગણાયું હોય ત્યારે આપવાની થતી તફાવતની રકમને વોરફેજ કહેવાય.

નોંધ : ઉત્પાદન ખાતું અલગ રીતે તૈયાર કરવાનું અભ્યાસક્રમમાં સમાવિષ્ટ નથી.

અન્ય રીતે માલની જાવક : આગથી બળી ગયેલ માલ, ધર્માદામાં આપેલ માલ, ચોરાઈ ગયેલ માલ, માલિકે અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ (ઉપાડથી ગયેલ માલ), નમૂના તરીકે આપેલ માલ (જાહેરાતથી ગયેલ માલ). આ તમામ વ્યવહારોની અસર અગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ખરીદ ખાતે આપવામાં આવે છે. એટલે કે તેટલે અંશે ખરીદીની રકમ ઘટાડવામાં આવે છે. જેનો આ અગાઉ અભ્યાસ કર્યો છે.

(6) વેપાર ખાતા માટેની આખરનોંધો : વેપાર ખાતું બનાવતી વખતે વેપાર ખાતાને સંબંધિત ખાતાંઓની બાકીઓ વેપાર ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. ખરીદી, ખરીદપરત, વેચાણ, વેચાણપરત, ખરીદી અને ઉત્પાદનને લગતા ખર્ચા વગેરેને હવાલાનોંધ દ્વારા વેપાર ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. ખાતાવહીમાંથી આ ખાતાંઓ વેપાર ખાતે લઈ જવા માટે આમનોંધ કરવી પડે છે. આવી આમનોંધને આખરનોંધો (Closing entries) કહેવામાં આવે છે.

આખરનોંધો કરતી વખતે વેપાર ખાતાને સંબંધિત ખાતાની ખાતાવહીમાં ઉધાર બાકી હોય તો વેપાર ખાતે ઉધાર કરીને સંબંધિત ખાતું જમા કરવામાં આવે છે. જો સંબંધિત ખાતાની ખાતાવહીમાં જમા બાકી હોય તો સંબંધિત ખાતું ઉધાર કરીને વેપાર ખાતું જમા કરવામાં આવે છે.

વેપાર ખાતું તૈયાર કરવાની આખરનોંધો નીચે પ્રમાણે છે :

વેપાર ખાતા માટેની આખરનોંધો

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
(1)	**શરૂઆતના સ્ટૉકનું ખાતું બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેપાર ખાતે ઉ		✓	
	તે શરૂઆતના સ્ટૉક ખાતે			✓
	[બા.જે. : શરૂઆતના સ્ટૉકનું ખાતું બંધ કરીને વેપાર ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
(2)	**ખરીદીનું ખાતું બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેપાર ખાતે ઉ		✓	
	તે ખરીદ ખાતે			✓
	[બા.જે. : ખરીદ ખાતાની બાકી વેપાર ખાતે લઈ જઈ ખાતું બંધ કર્યું તેના.]			
(3)	**ખરીદમાલ પરત ખાતું બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	ખરીદમાલ પરત ખાતે ઉ		✓	
	તે વેપાર ખાતે			✓
	[બા.જે. : ખરીદમાલ પરત ખાતાની બાકી વેપાર ખાતે લઈ જઈ ખાતું બંધ કર્યું તેના.]			

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
(4)	**ખરીદી અને ઉત્પાદન અંગેના સીધા ખર્ચાનાં ખાતાં બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેપાર ખાતે ઉ		✓	
	તે મજૂરી ખાતે			✓
	તે આવકમાલ ગાડાભાડા ખાતે			✓
	તે રેલવેનૂર ખાતે			✓
	તે જકાત ખાતે			✓
	તે ઉત્પાદક મજૂરી ખાતે			✓
	તે કારખાના ખર્ચ ખાતે વગેરે			✓
	[બા.જે. : ખરીદી અને ઉત્પાદનને લગતા વિવિધ ખર્ચનાં ખાતાં બંધ કરી વેપાર ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
(5)	**વેચાણ ખાતું બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેચાણ ખાતે ઉ		✓	
	તે વેપાર ખાતે			✓
	[બા.જે. : વેચાણ ખાતાની બાકી વેપાર ખાતે લઈ જઈ ખાતું બંધ કર્યું તેના.]			
(6)	**વેચાણ માલ પરત ખાતું બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેપાર ખાતે ઉ		✓	
	તે વેચાણ માલપરત ખાતે			✓
	[બા.જે. : વેચાણમાલ પરત ખાતાની બાકી વેચાણ ખાતે લઈ જઈ ખાતું બંધ કર્યું તેના.]			
(7)	**આખર સ્ટૉક ચોપડે લાવવામાં આવે ત્યારે :**			
	આખર સ્ટૉક ખાતે ઉ		✓	
	તે વેપાર ખાતે			✓
	[બા.જે. : આખર સ્ટૉક ચોપડે લાવ્યા તેના.]			
(8)	**જો વેપાર ખાતાની જમા બાકી (કાચો નફો) હોય તો તે નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવામાં આવે ત્યારે :**			
	વેપાર ખાતે ઉ		✓	
	તે નફા-નુકસાન ખાતે			✓
	[બા.જે. : વેપાર ખાતાનું પરિણામ કાચો નફો નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
(9)	**જો વેપાર ખાતાની ઉધાર બાકી (કાચી ખોટ) હોય તો તે નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવામાં આવે ત્યારે :**			
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		✓	
	તે વેપાર ખાતે			✓
	[બા.જે. : વેપાર ખાતાનું પરિણામ કાચી ખોટ નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
			✓✓✓	✓✓✓

- **વેપાર ખાતું બનાવવાનું ઉદાહરણ :**

ઉદાહરણ 1 : ભાવેશની નીચે આપવામાં આવેલી બાકીઓ પરથી તેના ચોપડામાં તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	40,000	
ખરીદી	1,64,000	
ખરીદમાલ પરત		10,000
વેચાણ		2,20,000
વેચાણમાલ પરત	20,000	
મજૂરી	10,000	
રેલવેનૂર-જકાત	8000	
આવકમાલ ગાડાભાડું	2000	

તા. 31-3-2015ના રોજ માલના સ્ટૉકની મૂળકિંમત ₹ 44,000 હતી, જ્યારે તેની બજારકિંમત ₹ 50,000 હતી.

નોંધ : ઉપર્યુક્ત ઉદાહરણમાં ફક્ત વેપાર ખાતાને લગતા ખાતાની બાકીઓ જ આપેલ હોવાથી ઉધાર અને જમા બાકીનો સરવાળો સરખો ન હોય.

જવાબ : **ભાવેશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો માલસ્ટૉક (તા. 1-4-14)		40,000	વેચાણ	2,20,000	
ખરીદી	1,64,000		− વેચાણમાલ પરત	20,000	2,00,000
− ખરીદમાલ પરત	10,000	1,54,000			
ખરીદીના ખર્ચા :					
મજૂરી		10,000			
રેલવેનૂર-જકાત		8000			
આવકમાલ ગાડાભાડું		2000			
કાચો નફો (?)		30,000			
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)			આખર સ્ટૉક		44,000
		2,44,000			**2,44,000**

નોંધ : રૂઢિચુસ્તતાના સિદ્ધાંત મુજબ આખરસ્ટૉકની પડતરકિંમત અથવા બજારકિંમત બેમાંથી જે રકમ ઓછી હોય તે લેવામાં આવે છે. અહીંયા આખરસ્ટૉકની મૂળકિંમત ₹ 44,000 છે, જ્યારે તેની બજારકિંમત ₹ 50,000 છે. તેથી બેમાંથી ઓછી રકમ ₹ 44,000 ધ્યાનમાં લીધી છે.

4. નફા-નુકસાન ખાતું (Profit and Loss Account)

વાર્ષિક હિસાબોનું બીજું અંગ નફા-નુકસાન ખાતું છે. વેપાર ખાતું બનાવ્યા બાદ નફા-નુકસાન ખાતું બનાવવામાં આવે છે.

(1) નફા-નુકસાન ખાતાનો અર્થ (Meaning of profit and loss account) : વેપાર ખાતા દ્વારા કાચો નફો કે કાચી ખોટ જાણ્યા બાદ ધંધાના અન્ય ખર્ચા તથા ઊપજોને નોંધીને ચોખ્ખો નફો (Net profit) કે ચોખ્ખી ખોટ (Net Loss) શોધવા તૈયાર કરવામાં આવતું ખાતું નફા-નુકસાન ખાતું કહેવાય.

(2) નફા-નુકસાન ખાતાનો હેતુ (Purpose of profit and loss account) : હિસાબી સમયગાળા દરમિયાન ચોખ્ખો નફો અથવા ચોખ્ખી ખોટ જાણવા માટે નફા-નુકસાન ખાતું બનાવવામાં આવે છે. નફા-નુકસાન ખાતાનો જમા બાજુનો સરવાળો વધુ હોય તો ચોખ્ખો નફો આવે અને ઉધાર બાજુનો સરવાળો વધુ હોય તો ચોખ્ખી ખોટ આવે છે.

(3) નફા-નુકસાન ખાતાનું મથાળું (Heading of profit and loss account) :

"શ્રી ....નું તા. ....ના રોજ પૂરા થતા સમયગાળાનું નફા-નુકસાન ખાતું"

દા.ત., તા. 1-4-2014થી તા. 31-3-2015 સુધીના સમયગાળાનું શ્રી રમણનું નફા-નુકસાન ખાતું હોય, તો નીચે મુજબ મથાળું હોય : સામાન્ય રીતે વેપાર ખાતાની જેમ નફા-નુકસાન ખાતાનો સમયગાળો 12 માસનો હોય છે.

"શ્રી રમણનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું"

(4) નફા-નુકસાન ખાતાની વિગતો (Items of profit and loss account) :

- **નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુની વિગતો :**
  - **(અ) કાચી ખોટ (Gross loss) :** વેપાર ખાતાનું પરિણામ કાચી ખોટ દર્શાવતું હોય તો તે રકમ નફા-નુકસાન ખાતામાં આગળ લાવવામાં આવે છે. નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ સૌપ્રથમ કાચી ખોટ દર્શાવવામાં આવે છે.
  - **(બ) વહીવટી (ઑફિસ) ખર્ચા (Office expenses) :** જે ખર્ચા ધંધાના વહીવટ માટે કરવામાં આવે તેને વહીવટી ખર્ચા કહેવાય. દા.ત., ભાડું, વેરા, ઑફિસ પગાર, વીમા-પ્રીમિયમ, ટપાલ ખર્ચ વગેરે.
  - **(ક) વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા (Sales-distribution expenses) :** માલનું વેચાણ અને વહેંચણી (વિતરણ) કરવા માટે જે ખર્ચા થાય તેને વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા કહેવાય. દા.ત., જાવકમાલ ગાડાભાડું, સેલ્સમૅનનો પગાર, કમિશન વગેરે.
  - **(ડ) નાણાકીય ખર્ચા (Financial expenses) :** ધંધામાં થતા નાણાકીય ખર્ચાઓ જેવા કે, મૂડી પરનું વ્યાજ, બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ, બૅન્ક લોનનું વ્યાજ, અન્ય લીધેલી લોનનું વ્યાજ, બૅન્ક ચાર્જિસ, બૅન્ક કમિશન વગેરે.
  - **(ઈ) અન્ય ખર્ચા અને નુકસાન (Other expenses and loss) :** ઉપર દર્શાવેલા ખર્ચા ઉપરાંત મરામત ખર્ચ, ઘસારો, ઘાલખાધ, ખર્ચ/નુકસાનની જોગવાઈ, ધર્માદા ખર્ચ, આગથી કે ચોરીથી થયેલ નુકસાન, મિલકત વેચાણનું નુકસાન વગેરે.
- **નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુની વિગતો :**
  - **(અ) કાચો નફો :** વેપાર ખાતાનું પરિણામ કાચો નફો દર્શાવતું હોય તો તે રકમ નફા-નુકસાન ખાતામાં આગળ લાવવામાં આવે છે. નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ સૌપ્રથમ કાચો નફો દર્શાવવામાં આવે છે.
  - **(બ) અન્ય આવકો અને લાભો :** આ ખાતામાં અન્ય આવકો અને લાભો જમા બાજુ દર્શાવવામાં આવે છે. દા.ત., મળેલ વટાવ, મળેલ ભાડું, મળેલ કમિશન વગેરે.

(5) ચોખ્ખો નફો/ચોખ્ખી ખોટ (Net profit / Net loss) :

નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુનો સરવાળો ઉધાર બાજુના સરવાળા કરતાં વધુ થાય તો નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાકી ગણાય, જે ચોખ્ખો નફો કહેવાય છે. નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુનો સરવાળો જમા બાજુના સરવાળા કરતાં વધુ થાય તો નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી ગણાય જે ચોખ્ખી ખોટ કહેવાય છે. પાકા સરવૈયામાં ચોખ્ખો નફો ધંધાના માલિકની મૂડીમાં ઉમેરાય છે અને ચોખ્ખી ખોટ ધંધાના માલિકની મૂડીમાંથી બાદ થાય છે. આમ, ચોખ્ખા નફાથી માલિકની મૂડીમાં વધારો અને ચોખ્ખી ખોટથી માલિકની મૂડીમાં ઘટાડો થાય છે.

(5) નફા-નુકસાન ખાતાનો નમૂનો (Specimen of profit and loss account) :

શ્રી ......નું તા. ......ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
કાચી ખોટ (વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	✓	કાચો નફો (વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	✓
વહીવટી (ઑફિસ) ખર્ચા :		**આવકો (ઊપજો) :**	
પગાર, ભથ્થા, બોનસ	✓	મળેલ વટાવ	✓
ભાડું	✓	મળેલ ભાડું	✓
વીમા-પ્રીમિયમ	✓	મળેલ કમિશન	✓
કરવેરા	✓	મળેલ દલાલી	✓
ટપાલ ખર્ચ	✓	મળેલ આડત	✓
સ્ટેશનરી-છપામણી ખર્ચ	✓	રોકાણોનું વ્યાજ	✓
કાનૂની ખર્ચા	✓	ધીરેલી લોન પરનું વ્યાજ	✓
ઑડિટ ફી	✓	ઉપાડ પરનું વ્યાજ	✓
વીજળી ખર્ચ	✓	ઘાલખાધ પરત	✓
મિલકતનું સમારકામ ખર્ચ	✓	મિલકત વેચાણનો નફો	✓
પ્રો. ફંડમાં ફાળો	✓	પસ્તીના વેચાણની ઊપજ	✓
રાજ્ય વીમાયોજનામાં ફાળો	✓	ભંગારની ઊપજ	✓
સ્ટાફ ઉત્કર્ષ ખર્ચ (સ્ટાફ વેલ્ફેર ખર્ચ)	✓	પરચૂરણ આવક	✓
સ્ટાફની તાલીમનો ખર્ચ	✓	ઉમેદવારનું પ્રીમિયમ	✓
વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા :			
જાવકમાલ ગાડાભાડું	✓		
સેલ્સમૅનનો પગાર	✓		
સેલ્સમૅનનું કમિશન	✓		
સેલ્સમૅનનો મુસાફરી ખર્ચ	✓		
જાહેરાત ખર્ચ	✓		
આપેલો વટાવ	✓	ચોખ્ખી ખોટ (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)	✓
ડિલિવરી વાનનો ખર્ચ	✓		
વટાવ અનામત	✓		
પ્રદર્શનમાં ભાગ લેવાનો ખર્ચ	✓		
શો-રૂમના ખર્ચા	✓		
વખાર ખર્ચ	✓		
પૅકિંગ ખર્ચ વગેરે	✓		
નાણાકીય ખર્ચા :			
મૂડી પરનું વ્યાજ	✓		
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ	✓		
લીધેલી લોનનું વ્યાજ	✓		
બૅન્ક ચાર્જિસ	✓		
બૅન્ક કમિશન	✓		

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
અન્ય ખર્ચા અને નુકસાન :				
ધર્માદા ખર્ચ		✓		
મિલકતો પરનો ઘસારો		✓		
ઘાલખાધ (કા.સ.)	✓			
+ ઘાલખાધ (હવાલા)	✓			
+ ઘાલખાધ અનામત (હવાલા)	✓			
	✓			
– ઘાલખાધ અનામત (કા.સ.)	✓	✓		
આગથી નુકસાન		✓		
ચોરીથી નુકસાન		✓		
કાયમી મિલકત વેચાણનું નુકસાન		✓		
રોકાણો વેચાણનું નુકસાન		✓		
ખર્ચ / નુકસાન માટેની જોગવાઈ				
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)		✓		
		✓✓✓		✓✓✓

(5) નફા-નુકસાન ખાતા માટેની આખરનોંધો : નફા-નુકસાન ખાતું એ પણ એક ખાતું જ હોવાથી તેની ઉધાર બાજુ કે જમા બાજુ પર દર્શાવેલ વિગતો કોઈ આમનોંધની ખતવણી જ છે. ઊપજ કે ખર્ચનાં ખાતાં બંધ કરી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવામાં આવે છે. નફા-નુકસાન ખાતાનો ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ મૂડી ખાતે લઈ જવામાં આવે છે.

આખર નોંધો કરતી વખતે નફા-નુકસાન ખાતાને સંબંધિત ખાતાની ખાતાવહીમાં ઉધાર બાકી હોય તો નફા-નુકસાન ખાતે ઉધાર કરીને સંબંધિત ખાતું જમા કરવામાં આવે છે. જો ખાતાવહીમાં જમા બાકી હોય તો સંબંધિત ખાતું ઉધાર કરીને નફા-નુકસાન ખાતું જમા કરવામાં આવે છે.

નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર કરવાની આખરનોંધો નીચે પ્રમાણે છે :

નફા-નુકસાન ખાતા માટેની આખરનોંધો

તારીખ	વિગત		ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
1	**અન્ય ખર્ચાઓનાં ખાતાં બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**				
	નફા-નુકસાન ખાતે	ઉ		✓	
	તે દરેક વહીવટી ખર્ચ ખાતે				✓
	તે દરેક વેચાણ-વિતરણ ખર્ચ ખાતે				✓
	તે દરેક નાણાકીય ખર્ચ ખાતે				✓
	તે દરેક અન્ય ખર્ચ-નુકસાન ખાતે				✓
	[બા.જે. : અન્ય ખર્ચાનાં ખાતાં બંધ કરીને નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]				

તારીખ	વિગત		ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
2	**ધંધાનાં અન્ય આવકો (ઊપજો)નાં ખાતાં બંધ કરવામાં આવે ત્યારે :**				
	મળેલ વટાવ ખાતે	ઉ		✓	
	મળેલ ભાડા ખાતે	ઉ		✓	
	મળેલ કમિશન ખાતે	ઉ		✓	
	ધીરેલી લોન પરના વ્યાજ ખાતે	ઉ		✓	
	ઉપાડ પરના વ્યાજ ખાતે	ઉ		✓	
	રોકાણ પર વ્યાજ ખાતે	ઉ		✓	
	ઘાલખાધ પરત ખાતે	ઉ		✓	
	પરચૂરણ આવક ખાતે	ઉ		✓	
	તે નફા-નુકસાન ખાતે				✓
	[બા.જે. : અન્ય ઊપજોનાં ખાતાં બંધ કરી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]				
3	**જો નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાકી (ચોખ્ખો નફો) હોય તો તે મૂડી ખાતે લઈ જવામાં આવે ત્યારે :**				
	નફા-નુકસાન ખાતે	ઉ		✓	
	તે મૂડી ખાતે				✓
	[બા.જે. : ધંધાનો ચોખ્ખો નફો મૂડી ખાતે લઈ ગયા તેના.]				
4	**જો નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાકી (ચોખ્ખી ખોટ) હોય તો તે મૂડી ખાતે લઈ જવામાં આવે ત્યારે :**				
	મૂડી ખાતે	ઉ		✓	
	તે નફા-નુકસાન ખાતે				✓
	[બા.જે. : ધંધાની ચોખ્ખી ખોટ મૂડી ખાતે લઈ ગયા તેના.]				
				✓	✓

નોંધ : વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર થવાથી માલ, ખર્ચ અને ઊપજ અંગેનાં ખાતાં બંધ થાય છે. માત્ર વ્યક્તિઓનાં ખાતાં અને મિલકતોનાં ખાતાં બાકી રહે છે. વ્યક્તિઓનાં ખાતાં અને મિલકતોનાં ખાતાં પાકા સરવૈયામાં દર્શાવવામાં આવે છે.

5. વેપાર ખાતા અને નફા-નુકસાન ખાતા વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between Trading Account and Profit and Loss Account)

વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતું એ બંને નાણાકીય પત્રકો છે. બંને ખાતાં ચોક્કસ હિસાબી સમયગાળાને અંતે તૈયાર કરવામાં આવે છે. સામાન્ય રીતે વર્ષના અંતે બનાવવામાં આવે છે. બંને દ્વારા સંચાલનને ઉપયોગી માહિતી મળી રહે છે. બંને ખાતામાં મહેસૂલી આવક અને મહેસૂલી ખર્ચાની નોંધ કરવામાં આવે છે. વેપાર ખાતું એ નફા-નુકસાન ખાતાનો જ એક ભાગ છે. આમ છતાં બંને વચ્ચે આગળ દર્શાવ્યા મુજબનો તફાવત જોવા મળે છે :

તફાવતનો મુદ્દો	વેપાર ખાતું	નફા-નુકસાન ખાતું
(1) અર્થ	માલની આવક-જાવકના વ્યવહારો તથા ખરીદી અને ઉત્પાદનને લગતા ખર્ચાઓની નોંધ દ્વારા થતો નફો કે ખોટ શોધવા જે ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે તેને વેપાર ખાતું કહે છે.	કાચા નફામાંથી અન્ય ખર્ચા બાદ કરી, અન્ય આવકો ઉમેરી ચોખ્ખો નફો કે ખોટ શોધવા જે ખાતું તૈયાર કરવામાં આવે તેને નફા-નુકસાન ખાતું કહે છે.
(2) હેતુ	વેપાર ખાતું ધંધાનો કાચો નફો કે કાચી ખોટ જાણવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે.	નફા-નુકસાન ખાતું ધંધાનો ચોખ્ખો નફો કે ચોખ્ખી ખોટ જાણવા માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે.
(3) ખાતાની ઉધાર બાજુ દર્શાવવાની વિગતો	વેપાર ખાતાની ઉધાર બાજુ શરૂઆતનો સ્ટૉક, માલની ચોખ્ખી ખરીદી, ખરીદી અને ઉત્પાદનને લગતા અન્ય ખર્ચા દર્શાવવામાં આવે છે.	નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુ કાચી ખોટ, વહીવટી ખર્ચા, વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા, નાણાકીય ખર્ચા તથા અન્ય ખર્ચા અને નુકસાન તથા ખર્ચા કે નુકસાન માટેની જોગવાઈ દર્શાવવામાં આવે છે.
(4) ખાતાની જમા બાજુ દર્શાવવાની વિગતો	વેપાર ખાતાની જમા બાજુ ચોખ્ખું વેચાણ અને આખર સ્ટૉક દર્શાવવામાં આવે છે.	નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુ કાચો નફો તથા ધંધાની અન્ય આવકો દર્શાવવામાં આવે છે.
(5) ખાતાની બાકી	વેપાર ખાતાની જમા બાકીને કાચો નફો અને ઉધાર બાકીને કાચી ખોટ કહે છે.	નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાકીને ચોખ્ખો નફો અને ઉધાર બાકીને ચોખ્ખી ખોટ કહે છે.
(6) ખાતાની બાકીની ફેરબદલી	વેપાર ખાતાની બાકી નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવાય છે.	નફા-નુકસાન ખાતાની બાકી પાકા સરવૈયામાં મૂડી ખાતે લઈ જવાય છે.
(7) ફરજિયાતપણું	વેપાર ખાતું બનાવવું ફરજિયાત નથી. ઘણા બધા ધંધાકીય એકમો અલગથી વેપાર ખાતું બનાવતા નથી.	નફા-નુકસાન ખાતું બનાવવું બધા જ ધંધાકીય એકમો માટે ફરજિયાત છે.

6. નફાના પ્રકારો (Types of Profit)

સામાન્ય રીતે નફો એ આવકનો ખર્ચ પરનો વધારો છે. કુલ આવકમાંથી કુલ ખર્ચા બાદ કરવાથી જે રકમ મળે તેને નફો કહેવાય. નફાના જુદા જુદા પ્રકારો છે. કાચો નફો, કામગીરી નફો અને ચોખ્ખો નફો એ નફાના મુખ્ય પ્રકારો છે.

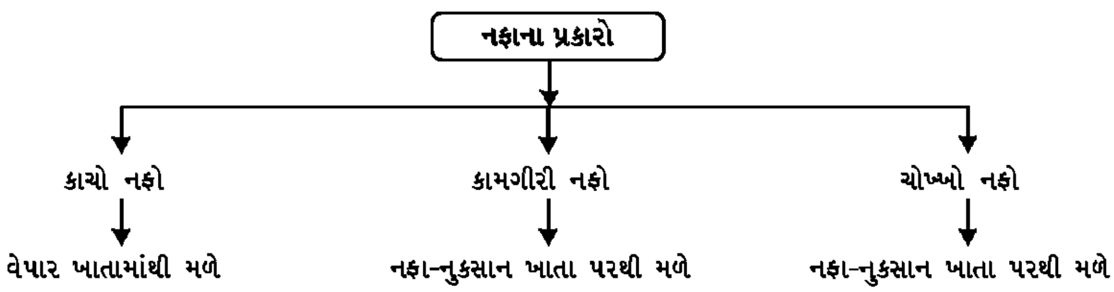

(1) કાચો નફો (Gross profit) : કાચો નફો એ વેચાણનો વેચેલ માલની પડતર પરનો વધારો છે. કાચો નફો એ વેપાર ખાતાની જમા બાકી છે.

(2) કામગીરી નફો (Operating profit) : કાચા નફા અને કામગીરી (સંચાલન)ના ખર્ચા વચ્ચેના તફાવતને કામગીરી નફો કહે છે.

કામગીરી નફો = કાચો નફો − કામગીરીના ખર્ચા

કામગીરી ખર્ચા = સામાન્ય વહીવટી ખર્ચા + વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા + ઘસારો

કામગીરી ખર્ચાને સંચાલન ખર્ચ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

(3) ચોખ્ખો નફો (Net profit) : ચોખ્ખો નફો એ કુલ આવકનો કુલ ખર્ચ પરનો વધારો છે. ચોખ્ખો નફો એ નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાકી છે. કામગીરી નફામાં બિનસંચાલકીય આવક/ખર્ચા, ખર્ચ/નુકસાન માટેની જોગવાઈ, વ્યાજ અને કરવેરાની અસર બાદ જે બાકી રહે તેને ચોખ્ખો નફો કહેવાય.

- **નફા-નુકસાન ખાતાનું ઉદાહરણ :**

ઉદાહરણ 2 : ધવલની તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયામાંથી કેટલીક બાકીઓ નીચે દર્શાવી છે. તેના પરથી નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર કરો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
કાચો નફો	70,000	આપેલ વટાવ	1400
જાવકમાલ ગાડાભાડું	2000	આગથી થયેલ નુકસાન	800
ટપાલ ખર્ચ	1000	મળેલ વ્યાજ	3000
પગાર	12,000	ઘાલખાધ	1000
પરચૂરણ ખર્ચ	2500	બૅન્ક ચાર્જિસ	500
વીમા-પ્રીમિયમ	1800	મુસાફરી ખર્ચ	600
ઑફિસ ખર્ચ	1500	જાહેરાત ખર્ચ	1200
મળેલ વટાવ	4600	ઑડિટ ફી	3000
મળેલ કમિશન	1400	લોનનું વ્યાજ	3500

જવાબ : ધવલનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
જાવકમાલ ગાડાભાડું	2000	કાચો નફો	70,000
ટપાલ ખર્ચ	1000	મળેલ વટાવ	4600
પગાર	12,000	મળેલ કમિશન	1400
પરચૂરણ ખર્ચ	2500	મળેલ વ્યાજ	3000
વીમા-પ્રીમિયમ	1800		
ઑફિસ-ખર્ચ	1500		
આપેલ વટાવ	1400		
આગથી થયેલ નુકસાન	800		
ઘાલખાધ	1000		
બૅન્ક ચાર્જિસ	500		
મુસાફરી ખર્ચ	600		
જાહેરાત ખર્ચ	1200		
ઑડિટ ફી	3000		
લોનનું વ્યાજ	3500		
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)	46,200		
	79,000		**79,000**

નોંધ : કાચા સરવૈયાની બાકીમાં કાચો નફો આપેલો હોવાથી વેપાર ખાતું બનાવવાની જરૂર નથી.

ઉદાહરણ 3 : પૂનમના તારીખ 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયામાંથી કેટલીક બાકીઓ નીચે દર્શાવી છે. તેના પરથી વેપાર ખાતું તૈયાર કરો અને કામગીરી નફો દર્શાવે તે રીતે નફા-નુકસાન ખાતું તૈયાર કરો. વેપાર ખાતા અને નફા-નુકસાન ખાતાની આખર નોંધ લખો.

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	2,00,000	આપેલ વટાવ	4000
ખરીદી	39,83,400	ચૂકવેલ ભાડું	800
વેચાણ	46,00,000	મળેલ ભાડું	6000
ખરીદમાલ પરત	2,00,000	લાંબાગાળાની લોનનું વ્યાજ	15,000
વેચાણમાલ પરત	3,00,000	મળેલ વ્યાજ	5000
આવકમાલ ગાડાભાડું	5000	કાયમી મિલકત વેચાણની ખોટ	5000
જાવકમાલ ગાડાભાડું	7000	કાયમી મિલકત વેચાણનો નફો	8800
મજૂરી	35,000		
રેલવે-નૂર જકાત	30,000		
પગાર	24,000		
સામાન્ય ખર્ચ	4000		
આપેલ કમિશન	6600		

તા. 31-3-2015ના રોજ આખરસ્ટૉક ₹ 1,90,000નો હતો.

જવાબ : **પૂનમનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)		2,00,000	વેચાણ	46,00,000	
ખરીદી	39,83,400		− વેચાણમાલ પરત	3,00,000	43,00,000
− ખરીદમાલ પરત	2,00,000	37,83,400			
આવકમાલ ગાડા ભાડું		5000	આખરસ્ટૉક (તા. 31-3-2015)		1,90,000
મજૂરી		35,000			
રેલવેનૂર-જકાત		30,000			
કાચો નફો		4,36,600			
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)					
		44,90,000			**44,90,000**

પૂનમનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર   જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
જાવકમાલ ગાડાભાડું	7000	કાચો નફો (વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	4,36,600
પગાર	24,000		
સામાન્ય ખર્ચ	4000		
આપેલ કમિશન	6600		
ચૂકવેલ ભાડું	800		
આપેલ વટાવ	4000		
કામગીરી નફો (આગળ લઈ ગયા)	3,90,200		
	4,36,600		**4,36,600**
લાંબાગાળાની લોનનું વ્યાજ	15,000	કામગીરી નફો (આગળ લાવ્યા)	3,90,200
કાયમી મિલકત વેચાણની ખોટ	5000	મળેલ ભાડું	6000
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)	3,90,000	મળેલ વ્યાજ	5000
		કાયમી મિલકત વેચાણનો નફો	8800
	4,10,000		**4,10,000**

આખરનોંધો

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
2015				
માર્ચ 31	વેપાર ખાતે ઉ		45,70,000	
	તે શરૂઆતના સ્ટૉક ખાતે			2,00,000
	તે ખરીદ ખાતે			40,00,000
	તે વેચાણમાલ પરત ખાતે			3,00,000
	તે આવકમાલ ગાડાભાડા ખાતે			5000
	તે મજૂરી ખાતે			35,000
	તે રેલવેનૂર-જકાત ખાતે			30,000
	[બા.જે. : ઉપર જણાવેલાં ખાતાં બંધ કરી વેપાર ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
	વેચાણ ખાતે ઉ		46,00,000	
	ખરીદમાલ પરત ખાતે ઉ		2,00,000	
	તે વેપાર ખાતે			48,00,000
	[બા.જે. : ઉપર જણાવેલાં ખાતાં બંધ કરી વેપાર ખાતે લઈ ગયા તેના.]			

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	આખર સ્ટૉક ખાતે ઉ		1,90,000	
	તે વેપાર ખાતે			1,90,000
	[બા.જે. : આખર સ્ટૉક ચોપડે લાવ્યા તેના.]			
	વેપાર ખાતે ઉ		4,36,600	
	તે નફા-નુકસાન ખાતે			4,36,600
	[બા.જે. : કાચો નફો નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		66,400	
	તે જાવકમાલ ગાડાભાડા ખાતે			7000
	તે પગાર ખાતે			24,000
	તે સામાન્ય ખર્ચ ખાતે			4000
	તે આપેલ કમિશન ખાતે			6600
	તે ચૂકવેલ ભાડા ખાતે			800
	તે આપેલ વટાવ ખાતે			4000
	તે લાંબાગાળાની લોનના વ્યાજ ખાતે			15,000
	તે કાયમી મિલકત વેચાણની ખોટ ખાતે			5000
	[બા.જે. : ઉપર જણાવેલ ખાતાં બંધ કરીને નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
	મળેલ ભાડા ખાતે ઉ		6000	
	મળેલ વ્યાજ ખાતે ઉ		5000	
	કાયમી મિલકત વેચાણના નફા ખાતે ઉ		8800	
	તે નફા-નુકસાન ખાતે			19,800
	[બા.જે. : ઉપર જણાવેલ ખાતાં બંધ કરીને નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		3,90,000	
	તે મૂડી ખાતે			3,90,000
	[બા.જે. : ચોખ્ખો નફો મૂડી ખાતે લઈ ગયા તેના.]			
	કુલ સરવાળો		**1,04,89,400**	**1,04,89,400**

7. પાકું સરવૈયું (Balance-Sheet)

(1) પાકા સરવૈયાનો અર્થ (Meaning of balance-sheet) : ચોક્કસ તારીખે ''ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ દર્શાવતા પત્રકને પાકું સરવૈયું કહેવાય.''

બાટલીબૉયના શબ્દોમાં કહીએ તો ''પાકું સરવૈયું એટલે ચોક્કસ તારીખે ધંધાની સાચી નાણાકીય સ્થિતિ માપવાના હેતુથી તૈયાર કરવામાં આવતું પત્રક.''

''કોઈ ચોક્કસ તારીખે ધંધાની મિલકતો, દેવાં, લેણાં અને મૂડીની સ્થિતિ દર્શાવતું પત્રક એટલે પાકું સરવૈયું.''

પાકું સરવૈયું એવું પત્રક છે કે જેમાં એક બાજુ ધંધા કે પેઢીનાં મૂડી-દેવાં કેટલા છે એટલે કે જવાબદારીઓ કેટલી છે, અને બીજી બાજુ તેનાં મિલકત-લેણાં કેટલાં તે દર્શાવવામાં આવે છે.

(2) પાકા સરવૈયાનો હેતુ (Objective of balance-sheet) : પાકા સરવૈયાનો હેતુ ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ રજૂ કરવાનો છે.

(3) પાકા સરવૈયાની વિગતો (Items of balance-sheet) : પાકું સરવૈયું 'ખાતું' નથી પણ 'પત્રક' છે. તેની ડાબી બાજુને 'મૂડી-દેવાં' કે જવાબદારી (Capital-Liabilities or Liabilities) તરીકે દર્શાવાય છે. મૂડી-દેવા બાજુ ધંધાના માલિકનું મૂડી ખાતું અને મેળવેલ ધિરાણ, ઉછીનાં નાણાં, લોન તથા લેણદારો (દેવાં)નાં ખાતાં દર્શાવાય છે. પાકા સરવૈયાની જમણી બાજુ પર મિલકતોનાં અને દેવાદારોનાં (લેણાંનાં) ખાતાં દર્શાવાય છે.

પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા અને મિલકત-લેણાં બાજુ દર્શાવવામાં આવતી જુદી જુદી વિગતો નીચે મુજબ છે :

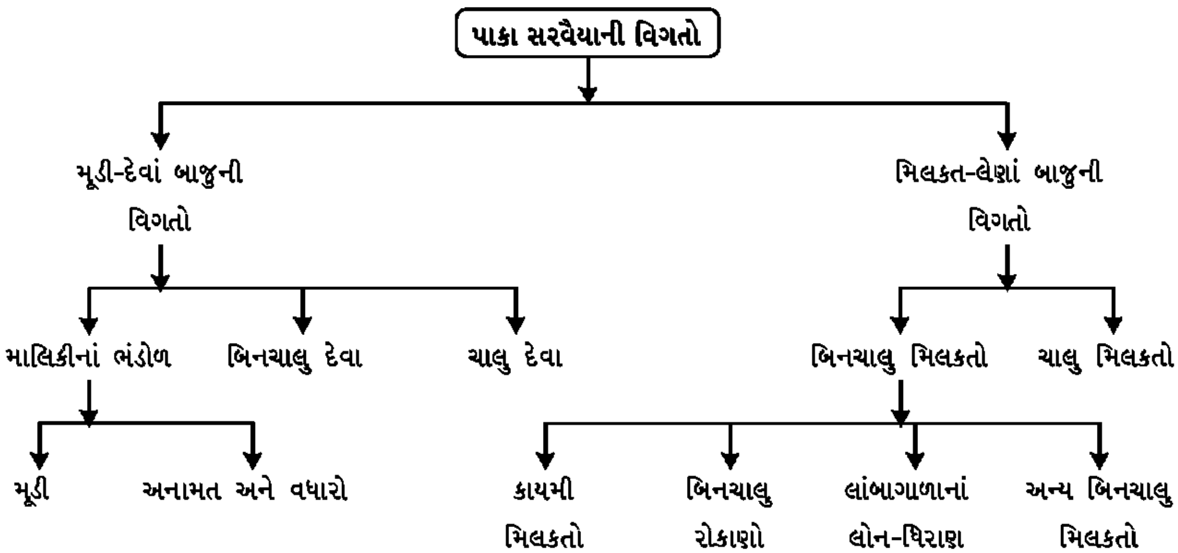

- **મૂડી-દેવા બાજુ દર્શાવવાની વિગતો (Items to be shown in the liabilities side) :**
  - **(અ) મૂડી (Capital) :** ધંધાના માલિક દ્વારા પોતાની અંગત મૂડી લાવીને ધંધો શરૂ કર્યો હોય તે રકમ. બીજી રીતે કહીએ તો ધંધાના માલિકે જે રોકાણ કર્યું તે રકમને મૂડી કહેવાય. મૂડીમાં વધારાની મૂડી, મૂડી પર વ્યાજ અને નફો ઉમેરવામાં આવે છે. જ્યારે ખોટ, ઉપાડ અને ઉપાડ પર વ્યાજ બાદ કરવામાં આવે છે.
  - **(બ) જવાબદારીઓ (Liabilities) :** ધંધાકીય એકમનું એવું નાણાકીય બંધન (Financial obligation) છે કે જે ચૂકવવા માટે ધંધાકીય એકમ બંધાયેલ છે. સામાન્ય રીતે નીચેની વિગતોનો જવાબદારીઓમાં સમાવેશ થાય છે. જવાબદારીઓ બે પ્રકારની છે. બિનચાલુ જવાબદારીઓ અને ચાલુ જવાબદારીઓ. ચાલુ જવાબદારીને ટૂંકાગાળાની જવાબદારી પણ કહે છે.
    - **(i) બિનચાલુ જવાબદારીઓ અથવા લાંબાગાળાની જવાબદારીઓ (Non-current liabilities or Long term liabilities) :** જે જવાબદારીઓ ટૂંકાગાળામાં ચૂકવવાપાત્ર ન હોય તેને લાંબાગાળાની જવાબદારીઓ કહે છે. સામાન્ય રીતે જે જવાબદારીઓ પાકા સરવૈયાની તારીખથી 12 માસમાં ચૂકવવાની ન હોય તેને બિનચાલુ જવાબદારી કહેવાય. દા.ત., લાંબાગાળાની બૅન્ક લોન, કંપની હોય તો ડિબેન્ચર વગેરે.

- **ચાલુ જવાબદારીઓ (Current liabilities) :** જે જવાબદારીઓ ટૂંકાગાળામાં ચૂકવવાપાત્ર હોય તેને ચાલુ જવાબદારીઓ કે ચાલુ દેવાં કહે છે. સામાન્ય રીતે જે જવાબદારીઓ પાકા સરવૈયાની તારીખથી 12 માસમાં ચૂકવવાની હોય તેને ટૂંકાગાળાની જવાબદારી કહે છે. દા.ત., માલના લેણદારો, દેવીહૂંડી, ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા, લોનના હપતા જે 12 માસમાં ચૂકવવાપાત્ર હોય વગેરે.
- **સંશયિત દેવું (Contingent liabilities) :** સંશયિત દેવું એટલે એવી જવાબદારી/દેવું કે જે ખરેખર દેવું નથી; પરંતુ ભવિષ્યમાં તે દેવું બની શકે. જેનો આધાર ભવિષ્યના બનાવ પર રહેલો છે. દા.ત., દેવાદાર પાસેથી મળેલ લેણીહૂંડી બૅન્કમાં વટાવેલ હોય તો તેને સંશયિત દેવું કહેવાય. જો બૅન્કમાં વટાવેલ લેણીહૂંડીનાં નાણાં દેવાદાર ન ચૂકવે તો તેનાં નાણાં ધંધાકીય એકમે ચૂકવવા પડે. આથી બૅન્કમાં વટાવેલ હૂંડી સંશયિત દેવું કહેવાય. ભવિષ્યમાં લેણીહૂંડી નકરાવાનો બનાવ બને તો જ ખરેખર દેવું બને. સંશયિત દેવું મૂડી-દેવા બાજુ અંદરના ખાનામાં લખવામાં આવે છે. પાકા સરવૈયાના સરવાળામાં સંશયિત દેવું ધ્યાનમાં લેવામાં આવતું નથી.

- **મિલકત-લેણાં બાજુ દર્શાવવાની વિગતો (Items to be shown on the assets side) :** પાકા સરવૈયામાં સામાન્ય રીતે મિલકત-લેણાં બાજુ નીચેની વિગતો દર્શાવવામાં આવે છે :

(અ) બિનચાલુ મિલકતો (Non current assets) :

(1) કાયમી મિલકતો (Fixed assets) : કાયમી મિલકતો લાંબાગાળાની મિલકતો છે. આ મિલકતો પુનઃ વેચાણ માટે પ્રાપ્ત કરેલ હોતી નથી. આ મિલકતો મહેસૂલી આવકના હેતુ માટે ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. ઉત્પાદક કંપની હોય તો માલનું ઉત્પાદન કરવામાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવે છે. દા.ત., યંત્રો. ઑફિસ ઉપયોગ માટે પણ કાયમી મિલકતો ખરીદવામાં આવે છે. દા.ત., ફર્નિચર, મકાન વગેરે. કાયમી મિલકતોને બિનચાલુ મિલકતો પણ કહે છે. કાયમી મિલકતોના બે પ્રકાર છે :

(i) **દશ્ય કાયમી મિલકતો (Tangible fixed assets) :** જે કાયમી મિલકતો જોઈ શકાય અને સ્પર્શ પણ કરી શકાય તેને દશ્ય કાયમી મિલકતો કહે છે. દા.ત., જમીન-મકાન, યંત્રો, ફર્નિચર વગેરે.

(ii) **અદશ્ય કાયમી મિલકતો (Intangible fixed assets) :** જે કાયમી મિલકતો જોઈ ન શકાય અને સ્પર્શ પણ ન કરી શકાય તેને અદશ્ય કાયમી મિલકતો કહે છે. દા.ત., પાઘડી, પેટન્ટ, કૉપીરાઇટ, ટ્રેડમાર્ક. આવી મિલકતોનું મૂલ્ય હોય છે.

કાયમી મિલકતો ઘસારાબાદ કિંમતે પાકા સરવૈયામાં દર્શાવવામાં આવે છે.

(2) રોકાણો (Investments) : વ્યાજ, ડિવિડન્ડ કે અન્ય આવક મેળવવાના હેતુથી મિલકતો પર કરવામાં આવતા ખર્ચને રોકાણ કહે છે. દા.ત., શૅર, ડિબેન્ચર, બોન્ડ, બાંધીમુદતની થાપણો વગેરે.

(3) લાંબાગાળાના લોન-ધિરાણ (Long term loans and advances)

(4) અન્ય બિનચાલુ મિલકતો (Other non current assets)

(બ) ચાલુ મિલકતો (Current assets) : જે મિલકતોનું ટૂંકાગાળામાં રોકડમાં રૂપાંતર થવાનું હોય તેને ચાલુ મિલકતો કહે છે. સામાન્ય રીતે 12 માસ કરતાં ઓછા સમયગાળામાં રોકડમાં રૂપાંતર થવાનું હોય તેવી અને અન્ય ચાલુ મિલકતોમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે :

(1) રોકડ અને બૅન્કસિલક

(2) રોકડમાં રૂપાંતર થવાનું હોય. દા.ત., દેવાદારો, તૈયાર માલનો સ્ટૉક, લેણીહૂંડી, મળવાની બાકી આવક.

(3) ઉત્પાદનમાં વપરાશ થવાનો હોય. દા.ત., કાચામાલનો સ્ટૉક, અર્ધતૈયાર માલનો સ્ટૉક

નોંધ : સ્ટૉક તેની બજારકિંમત કે પડતરકિંમત બેમાંથી જે ઓછી કિંમત હોય તે કિંમતે દર્શાવવામાં આવે છે.

- **અવાસ્તવિક મિલકતો :** જે મિલકતો જોઈ શકાતી નથી અને બજારમાં જેનું મૂલ્ય શૂન્ય હોય તો તેવી મિલકતોને અવાસ્તવિક મિલકતો કહે છે. પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચા અવાસ્તવિક મિલકતો છે. જે મહેસૂલી ખર્ચનો લાંબા

સમય સુધી લાભ મળવાનો હોય તેવા ખર્ચને એક જ વર્ષમાં નફા-નુકસાન ખાતે નહિ માંડી વાળતા પાકા સરવૈયામાં અવાસ્તવિક મિલકત તરીકે દર્શાવવામાં આવે છે અને દર વર્ષે તેમાંથી અમુક રકમ નફા-નુકસાન ખાતે માંડી વાળવામાં આવે છે. દા.ત., મોટા પાયા પર કરવામાં આવેલ જાહેરાત ખર્ચ.

નોંધ : અવાસ્તવિક મિલકતો અનામત અને વધારામાંથી બાદ કરીને માલિકીનાં ભંડોળ દર્શાવવામાં આવે છે.

(4) પાકા સરવૈયાની રજૂઆત (Presentation of balance-sheet) : પાકું સરવૈયું બે પ્રકારે તૈયાર થઈ શકે છે.

(અ) કાયમીપણાના ક્રમમાં વિગતો ગોઠવીને :

(i) મિલકત બાજુએ સૌથી વધુ આયુષ્ય ધરાવતી મિલકત પ્રથમ આવે. દા.ત., પાઘડી અને અન્ય સ્થિર મિલકતો ક્રમશઃ આવે. રોકડ સૌથી છેલ્લે આવે. જો પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ હોય તો સૌથી છેલ્લે દર્શાવાય.

(ii) દેવાં કે જવાબદારીઓ બાજુએ જે જવાબદારીઓ કે દેવાં લાંબાગાળા માટેના હોય તે પ્રથમ આવે; પરંતુ મૂડી અને નફો તેથી પણ પ્રથમ આવે, કારણ કે તે ધંધામાં વધુ કાયમી છે. આ બાજુ ચાલુ દેવાં સૌથી છેલ્લે આવે.

(બ) પ્રવાહિતાના ક્રમમાં વિગતો ગોઠવીને : સામાન્યતઃ આ ક્રમ કાયમીપણાના ક્રમથી તદ્દન વિપરીત હોય છે. મિલકતોમાં પ્રવાહિતાના આધારે રોકડ અને બૅન્કસિલક પ્રથમ આવે. ત્યાર બાદ અન્ય ચાલુ મિલકતો અને ત્યાર બાદ કાયમી મિલકતો આવે.

દેવાં-જવાબદારીઓ બાજુએ સૌપ્રથમ જે દેવું ચૂકવવાનું હોય તે પ્રથમ આવે અને ત્યાર બાદ લાંબાગાળાનું દેવું અને સૌથી છેલ્લે મૂડી આવે.

સામાન્યતઃ પાકું સરવૈયું મોટાભાગના એકમોમાં કાયમીપણાના ક્રમમાં તૈયાર કરવામાં આવે છે. બૅન્ક કે શરાફી પેઢીઓ માટે પ્રવાહિતાનો ક્રમ વધુ યોગ્ય ગણાય. પાકું સરવૈયું એ ખાતું ન હોવાથી તેમાં ખાતાંઓની આખરનોંધો હોઈ શકે નહિ.

કાયમીપણાના ક્રમમાં પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
(1) મૂડી	✓	(1) બિનચાલુ મિલકતો	✓
(2) બિનચાલુ દેવાં	✓	(2) ચાલુ મિલકતો, લોન ધિરાણ	✓
(3) ચાલુ દેવાં	✓	(3) અવાસ્તવિક મિલકતો	✓
		(જે અલગ અહીં અથવા મૂડીમાંથી	✓
	✓	બાદ કરીને દર્શાવાય.)	✓

પ્રવાહિતાના ક્રમમાં પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
(1) ચાલુ દેવાં	✓	(1) ચાલુ મિલકતો	✓
(2) બિનચાલુ દેવાં	✓	(2) બિનચાલુ મિલકતો	✓
(3) મૂડી	✓		
	✓		✓

(5) પાકા સરવૈયાનો નમૂનો (Speciman of balance-sheet) : વૈયક્તિક માલિકીની પેઢી કે ભાગીદારી પેઢીના પાકા સરવૈયા માટે કોઈ નમૂનો આપવામાં આવેલો નથી; કંપની માટે 2013ના કંપનીધારામાં પાકા સરવૈયાનો નમૂનો આપ્યો છે.

ઉપરની બાબતો ધ્યાને લઈ પાકું સરવૈયું નીચેના નમૂના મુજબ તૈયાર કરી શકાય. વૈયક્તિક માલિકીની પેઢી કે ભાગીદારી પેઢી માટે પાકા સરવૈયામાં કોઈ મહત્ત્વનાં જૂથ (મિલકતોનાં અને જવાબદારીઓનાં) સાથે બનાવવું હિતાવહ છે (ફરજિયાત નથી). વર્તમાન સમયમાં કમ્પ્યૂટર દ્વારા હિસાબો લખવામાં આવે છે, તેમાં જુદાં જુદાં જૂથ બનાવવામાં આવે છે, તેમાં ખાતા સમાવવામાં આવે છે.

આથી, કમ્પ્યૂટર દ્વારા જે પાકું સરવૈયું તૈયાર થાય તેમાં જુદાં જુદાં જૂથના મથાળા હેઠળ જ ખાતાંઓની બાકીઓ દર્શાવેલ હોય છે.

પાકા સરવૈયાનો નમૂનો નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય :

શ્રી ....નું તા. ....ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી :				**બિનચાલુ મિલકતો :**	
મૂડીની શરૂઆતની બાકી		✓		**સ્થિર મિલકતો કે કાયમી મિલકતો :**	
+ મૂડીમાં વધારો		✓		પાઘડી	✓
+ મૂડી પર વ્યાજ		✓		જમીન	✓
+ ચોખ્ખો નફો		✓		મકાન	✓
		✓		પટે રાખેલી મિલકતો	✓
બાદ :				યંત્રો	✓
ઉપાડ	✓			ફર્નિચર અને ફિટિંગ્સ	✓
+ ઉપાડ પર વ્યાજ	✓			પેટન્ટ્સ	✓
+ ચોખ્ખી ખોટ	✓	✓	✓	ટ્રેડમાર્ક	✓
સામાન્ય અનામત			✓	કૉપીરાઈટ	✓
મૂડી અનામત			✓	ઢોરઢાંખર	✓
અન્ય અનામત			✓	વાહનો	✓
કારીગર અકસ્માત વળતર			✓	છૂટાં ઓજારો	✓
અનામત				સરકારી જામીનગીરીમાં રોકાણ	✓
રોકાણ વધઘટ ભંડોળ			✓	પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં રોકાણ	✓
				શૅર, ડિબેન્ચર કે બૉન્ડમાં રોકાણ	✓
બિનચાલુ જવાબદારીઓ :				**ચાલુ મિલકતો :**	
બૅન્ક પાસેથી લીધેલ લોન			✓	આખર સ્ટૉક	✓
અન્ય નાણાકીય સંસ્થાની લોન			✓	પરચૂરણ દેવાદારો	✓
બાંધી મુદતની થાપણો			✓	રોકડસિલક	✓
સગાસંબંધી-મિત્રો પાસેથી લોન			✓	બૅન્કસિલક	✓
				સ્ટોર્સ અને સ્પેરપાર્ટ્સ	✓
				મળવાની બાકી આવકો	✓
ચાલુ જવાબદારીઓ :				**લોન અને ધિરાણ :**	
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ			✓	ધીરેલી લોન	✓
પરચૂરણ લેણદારો			✓	લેણીહૂંડીઓ	✓

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
દેવીહૂંડીઓ	✓	કર્મચારીઓને આપેલ લોન	✓
ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા	✓	ખરીદી પેટે ચૂકવેલ ઍડ્વાન્સ રકમ	✓
અગાઉથી મળેલ આવકો	✓		
કારીગર નફાભાગ ભંડોળ	✓	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચા	✓
કરવેરા જોગવાઈ	✓	**નહિ માંડી વાળેલ ખર્ચ અને નુકસાન :**	
પ્રોવિડન્ટ ફંડ	✓		
		પ્રસારિત મહેસૂલી ખર્ચ	✓
	✓✓✓		✓✓✓

પાકા સરવૈયાને રજૂ કરવા માટે બે રીતો (માળખાં) પ્રચલિત છે :

(1) આડું કે સમાંતર કે 'T' આકારનું (Horizontal) સરવૈયું, જેમાં ડાબી બાજુએ 'જવાબદારીઓ' અને જમણી બાજુએ 'મિલકત-લેણાં' દર્શાવાય છે. આ રીતનો નમૂનો ઉપર દર્શાવેલ છે.

(2) ઊભું કે લંબક કે 'I' આકારનું (Vertical) સરવૈયું, જે નીચે મુજબ તૈયાર થઈ શકે.

શ્રી ....નું તા. ....ના રોજનું પાકું સરવૈયું

વિગત (મૂડી-દેવાં)	રકમ (₹)	રકમ (₹)	રકમ (₹)
(1) માલિકીનાં ભંડોળ :			
(અ) શરૂઆતની મૂડી	✓		
+ મૂડીમાં વધારો	✓		
+ મૂડી પર વ્યાજ	✓		
+ ચોખ્ખો નફો	✓	✓	
બાદ : ઉપાડ	✓		
+ ઉપાડ પર વ્યાજ	✓		
+ ચોખ્ખી ખોટ	✓	✓	
		✓	
(બ) અનામત અને વધારો :			
સામાન્ય અનામત	✓		
અન્ય અનામતો	✓	✓	
– અવાસ્તવિક મિલકતો		✓	✓
ચોખ્ખા માલિકીનાં ભંડોળ			
(2) બિનચાલુ દેવાં :			
(અ) તારણવાળી લોન	✓		
(બ) તારણ વગરની લોન	✓		✓

વિગત	રકમ (₹)	રકમ (₹)	રકમ (₹)
(3) ચાલુ દેવા :			
(અ) ચાલુ દેવા	✓		
(બ) જોગવાઈ	✓		✓
કુલ			✓✓✓
મિલકતો :			
(1) બિનચાલુ મિલકતો :			
(અ) કાયમી મિલકતો	✓		
− ઘસારો	✓	✓	
(બ) રોકાણો		✓	✓
(2) ચાલુ મિલકતો, લોન અને ધિરાણ :			
ચાલુ મિલકતો	✓		
લોન-ધિરાણ	✓		✓
કુલ			✓✓✓

8. કાચા સરવૈયા અને પાકા સરવૈયાની તુલના (Comparision of trial balance-sheet and balance sheet) :

તફાવતનો મુદ્દો	કાચું સરવૈયું	પાકું સરવૈયું
(1) અર્થ	ખાતાંઓની ઉધાર બાકીઓ અને જમા બાકીઓના પત્રકને કાચું સરવૈયું કહે છે.	કોઈ ચોક્કસ તારીખે ધંધાની આર્થિક સ્થિતિ દર્શાવતા પત્રકને પાકું સરવૈયું કહે છે.
(2) ઉદ્દેશ	ગાણિતિક દષ્ટિએ હિસાબો સાચા છે કે નહિ તે તપાસવા કાચું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.	ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિ દર્શાવવા પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવામાં આવે છે.
(3) તૈયાર કરવાનો સમય	કાચું સરવૈયું વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરતા પહેલાં અને ક્યારેક વર્ષમાં એક કરતાં વધુ વખત પણ ચકાસણી માટે તૈયાર કરવામાં આવે છે.	પાકું સરવૈયું સામાન્ય રીતે વર્ષમાં એક જ વખત (હિસાબી વર્ષના અંતે) તૈયાર કરવામાં આવે છે. તે વાર્ષિક હિસાબોનો એક ભાગ છે.
(4) બાજુઓ	કાચા સરવૈયાની 'ઉધાર બાકીઓ' અને 'જમા બાકીઓ' એમ બે બાજુઓ હોય છે.	પાકા સરવૈયાની 'મૂડી-દેવાં' અને 'મિલકત-લેણાં' એમ બે બાજુઓ હોય છે.
(5) દર્શાવવામાં આવતાં ખાતાં	કાચા સરવૈયામાં વ્યક્તિ, માલ-મિલકત અને ઊપજ-ખર્ચનાં એમ બધાં જ ખાતાંઓની બાકીઓ દર્શાવાય છે.	પાકા સરવૈયામાં માત્ર વ્યક્તિઓ અને મિલકતનાં ખાતાંઓની બાકીઓ જ દર્શાવાય છે.
(6) જરૂરિયાત	કાચું સરવૈયું તૈયાર કરવું ફરજિયાત નથી.	પાકું સરવૈયું બનાવવું જરૂરી છે. કંપની સ્વરૂપ માટે તો 2013ના કંપની ધારાની જોગવાઈ મુજબ નિયત ફૉર્મમાં પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવું પડે છે.

તફાવતનો મુદ્દો	કાચું સરવૈયું	પાકું સરવૈયું
(7) હવાલાની અસર	કાચું સરવૈયું કોઈ પણ તબક્કે હવાલાની અસર આપ્યા વગર તૈયાર કરી શકાય છે.	પાકું સરવૈયું હવાલાની અસર આપ્યા વગર તૈયાર કરી શકાય નહિ.
(8) ચોખ્ખો નફો/ ચોખ્ખી ખોટ	ચોખ્ખો નફો / ચોખ્ખી ખોટની માહિતી કાચા સરવૈયામાં આપવામાં આવતી નથી.	ચોખ્ખો નફો / ચોખ્ખી ખોટની માહિતી પાકા સરવૈયામાં આપવામાં આવે છે.

હવાલા સિવાયનું વાર્ષિક હિસાબોનું ઉદાહરણ :

ઉદાહરણ 4 : કૃપાના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

કૃપાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક		60,000	
મૂડી અને ઉપાડ		12,000	2,00,000
મકાન		1,00,000	
યંત્રો		50,000	
ફર્નિચર અને ફિટિંગ્સ		10,000	
ખરીદી અને વેચાણ		1,15,000	3,16,000
મજૂરી		1500	
આવકમાલ ગાડાભાડું		3000	
ખરીદપરત			14,000
વેચાણપરત		10,000	
આપેલ વટાવ		8000	
મળેલ વટાવ			3000
પગાર		48,000	
જાહેરાત ખર્ચ		4000	
ભાડું અને વેરા		1500	
મળેલ વ્યાજ			1000
સ્ટેશનરી અને છપામણી		2000	
હાથ પર રોકડ		10,000	
બૅન્કસિલક		80,000	
લેણીહૂંડીઓ		5000	
દેવીહૂંડીઓ			6000
દેવાદારો		80,000	
લેણદારો			60,000
		6,00,000	**6,00,000**

તા. 31-3-2015ના રોજ સ્ટૉકની મૂળકિંમત ₹ 10,000 હતી, જ્યારે તેની બજારકિંમત ₹ 12,000 હતી.

જવાબ : **કૃપાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક		60,000	વેચાણ	3,16,000	
ખરીદી	1,15,000		– વેચાણમાલ પરત	10,000	3,06,000
– ખરીદમાલ પરત	14,000	1,01,000			
મજૂરી		1500	આખરસ્ટૉક		10,000
આવકમાલ ગાડાભાડું		3000			
કાચો નફો		1,50,500			
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)					
		3,16,000			**3,16,000**

કૃપાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
આપેલ વટાવ	8000	કાચો નફો (વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	1,50,500
પગાર	48,000	મળેલ વટાવ	3000
જાહેરાત ખર્ચ	4000	મળેલ વ્યાજ	1000
ભાડું અને વેરા	1500		
સ્ટેશનરી અને છપામણી	2000		
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)	91,000		
	1,54,500		**1,54,500**

કૃપાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
(1) મૂડી :	2,00,000		**(1) બિનચાલુ મિલકતો :**	
+ નફો	91,000		મકાન	1,00,000
	2,91,000		યંત્રો	50,000
– ઉપાડ	12,000	2,79,000	ફર્નિચર અને ફિટિંગ્સ	10,000
(2) બિનચાલુ દેવાં :			**(2) ચાલુ મિલકતો :**	
(3) ચાલુ દેવાં :			હાથ પર રોકડ	10,000
દેવીહૂંડીઓ		6000	બૅન્કમાં સિલક	80,000
લેણદારો		60,000	લેણીહૂંડીઓ	5000
			દેવાદારો	80,000
			આખર સ્ટૉક	10,000
		3,45,000		**3,45,000**

9. હવાલા (Adjustments)

વર્ષ દરમિયાન વ્યવહારોના આધારે હિસાબી ચોપડામાં આમનોંધ, ખતવણી અને કાચું સરવૈયું તૈયાર થાય છે. વર્ષ દરમિયાન જે વ્યવહારો નોંધાયા હોય તેની અસર જ કાચા સરવૈયામાં આવે છે.

''હવાલા એટલે ધંધાના એવા આર્થિક વ્યવહારો જે હિસાબોમાં નોંધવાના રહી ગયા હોય અથવા ખોટા નોંધાયા હોય અને ફેરફારો માટે જરૂરી હોય.''

ધંધાનો સાચો અને વાજબી નફો/નુકસાન અને આર્થિક સ્થિતિ જાણવા માટે આ હવાલાઓની હિસાબી અસરો આપવામાં આવે છે.

જુદી જુદી બાબતોને લગતા હવાલાઓ વિશે ઉદાહરણ સહિત સમજૂતી નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે :

હવાલાની અસર અંગેના નિયમો : હવાલાની અસર આપતી વખતે નીચેની બાબતો યાદ રાખવી :

(1) હવાલાની જેટલી રકમની ઉધાર અસર આપો તેટલી જ રકમની જમા અસર આપવી. એટલે કે હવાલાની ₹ 10,000ની ઉધાર અસર થતી હોય તો ₹ 10,000ની જમા અસર થવી જોઈએ.

(2) ઉધાર-જમા અસરના નિયમો પ્રમાણે હવાલાની અસર વેપાર ખાતા પર, નફા-નુકસાન ખાતા પર અને પાકા સરવૈયામાં જોવા મળે છે.

(1) આખર સ્ટૉક (Closing Stock) : આખરસ્ટૉકમાં (1) કાચો માલ (2) અર્ધતૈયાર માલ (3) તૈયાર માલ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આખર સ્ટૉકની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	આખર સ્ટૉક ખાતે ઉ		✓	
	તે વેપાર ખાતે			✓
	[બા.જે. : વર્ષના અંતે માલનો સ્ટૉક ચોપડે લાવ્યા તેની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર :

આખર સ્ટૉક

↙	↘
પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ	વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ
↓	↓
ઉધાર બાકી અસર	જમા અસર

ઉદાહરણ 5 : રાજનના કાચા સરવૈયા બહાર તા. 31-3-2015ના રોજ ₹ 8000નો આખર સ્ટૉક દર્શાવેલ છે. હિસાબો તા. 31-3-2015ના રોજ બંધ થાય છે. હવાલાનોંધ પસાર કરો અને વાર્ષિક હિસાબોમાં તેની અસર દર્શાવો.

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત		ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	આખર સ્ટૉક ખાતે	ઉ		8000	
	તે વેપાર ખાતે				8000
	[બા.જે. : વર્ષના અંતે માલનો સ્ટૉક ચોપડે લાવ્યા તેની હવાલાનોંધ.]				

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર :

રાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
		આખર સ્ટૉક	8000
		જમા અસર →	

રાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		ચાલુ મિલકતો :	
		આખર સ્ટૉક	8000
		ઉધાર બાકી અસર →	

(2) નહિ ચૂકવેલ ખર્ચ કે ચૂકવવાનો બાકી ખર્ચનો હવાલો (Adjustment of unpaid or outstanding expense) : જે ખર્ચાઓ હિસાબી સમયગાળા દરમિયાન ચૂકવાયેલ ન હોય તો તેવા ખર્ચાઓને ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા કહેવાય. દા.ત., ચૂકવવાનું બાકી ભાડું, ચૂકવવાનું બાકી ટેલિફોન બિલ વગેરે.

ચૂકવવાના બાકી ખર્ચની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત		ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	જે-તે ખર્ચ ખાતે	ઉ		✓	
	તે ચૂકવવાના બાકી ખર્ચ ખાતે				✓
	[બા.જે. : ચૂકવવાના બાકી ખર્ચની હવાલાનોંધ.]				

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર :

ચૂકવવાના બાકી ખર્ચની હિસાબી અસર

વેપાર ખાતું/નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ જે-તે ખર્ચમાં ઉમેરો ↓ ઉધાર અસર	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ (ચાલુ દેવા તરીકે) ↓ જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 6 : મહેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
ભાડું–વેરા		11,000	

હવાલો : વર્ષના અંતે ચૂકવવાના બાકી ભાડું–વેરા ₹ 1000.

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	ભાડું–વેરા ખાતે ઉ		1000	
	તે ચૂકવવાના બાકી ભાડું-વેરા ખાતે			1000
	[બા.જે. : ચૂકવવાના બાકી ભાડું-વેરાની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં
ઉધાર બાજુ ભાડું-વેરામાં ઉમેરો
↓
ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં
મૂડી-દેવા બાજુ ચાલુ દેવા તરીકે
(ચૂકવવાનું બાકી ભાડું-વેરા)
↓
જમા બાકી અસર

મહેશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ભાડું-વેરા	11,000			
+ ચૂકવવાનું બાકી	1000	12,000		
ઉધાર અસર				

મહેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
ચાલુ દેવાં :			
ચૂકવવાનું બાકી ભાડું-વેરા	1000		
જમા બાકી અસર			

(3) અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચ (Prepaid expense) : કેટલાક ખર્ચા સામાન્ય રીતે અગાઉથી ચૂકવવામાં આવે છે. જેવા કે વીમા-પ્રીમિયમ, કરવેરા, લવાજમ વગેરે. આવા ખર્ચા આવતા વર્ષ માટે જેટલા ચૂકવાયા હોય તેટલા પ્રમાણમાં ખર્ચ તરીકે ધ્યાનમાં લેવાય નહિ એટલે કે તેટલી રકમ બાદ કરવી.

અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચ ખાતે ઉ તે જે-તે ખર્ચ ખાતે [બા.જે. : અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચની હવાલાનોંધ.]		✓	 ✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

વેપાર ખાતું/નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ જે-તે ખર્ચમાંથી બાદ
↓
જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ (ચાલુ મિલકતો તરીકે)
↓
ઉધાર બાકી અસર

ઉદાહરણ 7 : અલયનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
વીમા-પ્રીમિયમ		15,000	

હવાલો : ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમમાં અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ ₹ 3000 છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ ખાતે ઉ તે વીમા-પ્રીમિયમ ખાતે [બા.જે. : અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમની હવાલાનોંધ.]		3000	 3000

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ વીમા-પ્રીમિયમમાંથી બાદ
↓
જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ ચાલુ મિલકત
↓
ઉધાર બાકી અસર

અલયનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વીમા-પ્રીમિયમ 15,000 – અગાઉથી ચૂકવેલ 3000 જમા અસર →	12,000		

અલયનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		ચાલુ મિલકતો : અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ ઉધાર બાકી અસર →	3000

(4) મળવાની બાકી આવક (Outstanding income) : હિસાબી વર્ષના અંતે રોકાણોનું વ્યાજ, કમિશન, ભાડું વગેરે આવકો લેણી થયેલી હોય છે, તેમાંની કેટલીક આવકો હજુ મળવાની બાકી હોય છે.

મળવાની બાકી આવકની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	મળવાની બાકી આવક ખાતે ઉ તે જે-તે આવક ખાતે [બા.જે. : ....આવકના લેણા થયા તેની હવાલાનોંધ.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં
જમા બાજુ જે-તે આવકમાં ઉમેરો
↓
જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં
મિલકત-લેણાં બાજુ
(ચાલુ મિલકતો તરીકે)
↓
ઉધાર બાકી અસર

ઉદાહરણ 8 : સંકેતનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મળેલ ભાડું			22,000

હવાલો : મળવાનું બાકી ભાડું ₹ 2000.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	મળવાના બાકી ભાડા ખાતે ઉ		2000	
	તે ભાડા ખાતે			2000
	[બા.જે. : મળવાના બાકી ભાડાની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ ભાડાની આવકમાં ઉમેરો ↓ જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ ચાલુ મિલકત તરીકે ↓ ઉધાર બાકી અસર

સંકેતનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
		મળેલ ભાડું 22,000	
		+ મળવાનું બાકી 2000	24,000
		જમા અસર	

સંકેતનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		ચાલુ મિલકતો લોન-ધિરાણ :	
		મળવાનું બાકી ભાડું	2000
		ઉધાર બાકી અસર	

(5) અગાઉથી મળેલ આવક (Income received in advance) : ધંધામાં કેટલીકવાર અમુક આવક કે આવકનો અમુક ભાગ અગાઉથી મળેલો હોય છે. દા.ત., ભાડું, લવાજમ વગેરે.

અગાઉથી મળેલ આવકની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	જે-તે આવક ખાતે ઉ		✓	
	તે અગાઉથી મળેલ આવક ખાતે			✓
	[બા.જે. : અગાઉથી મળેલ આવકની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
જમા બાજુ જે-તે	મૂડી-દેવાં બાજુ
આવકમાંથી બાદ કરો	ચાલુ દેવા તરીકે
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 9 : માનસીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મળેલ ભાડું			26,000

હવાલો : અગાઉથી મળેલ ભાડું ₹ 2000.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	મળેલ ભાડા ખાતે ઉ		2000	
	તે અગાઉથી મળેલ ભાડા ખાતે			2000
	[બા.જે. : અગાઉથી મળેલ ભાડાની આવકની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
જમા બાજુ ભાડાની	મૂડી-દેવા બાજુ
આવકમાંથી બાદ	ચાલુ દેવા તરીકે
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

માનસીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
		મળેલ ભાડું 26,000	
		– અગાઉથી મળેલ ભાડું 2000	24,000
		ઉધાર અસર	

માનસીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
ચાલુ દેવા :			
અગાઉથી મળેલ ભાડું	2000		
જમા બાકી અસર			

(6) મૂડી પર વ્યાજ (Interest on capital) : રોકેલ મૂડી પર વ્યાજ ગણવામાં આવે છે, જેને ધંધાનો ખર્ચ ગણે છે અને મૂડીમાં વધારો સૂચવે છે.

મૂડી પરના વ્યાજની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	મૂડી પર વ્યાજ ખાતે ઉ તે મૂડી ખાતે [બા.જે. : મૂડી પર વ્યાજ ગણ્યું તેની હવાલાનોંધ.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
ખર્ચ તરીકે	મૂડી-દેવાં બાજુ
ઉધાર બાજુ	મૂડીમાં ઉમેરો
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 10 : મનીષાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી			5,00,000

હવાલો : મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણવાનું છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	મૂડી પર વ્યાજ ખાતે ઉ તે મૂડી ખાતે [બા.જે. : મૂડી પર 10 % લેખે વ્યાજ ગણ્યું તેની હવાલાનોંધ.]		50,000	50,000

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
ઉધાર બાજુ	મૂડી-દેવા બાજુ
	મૂડીમાં ઉમેરો
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

જવાબ : **મનીષાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
મૂડી પર વ્યાજ ઉધાર અસર	50,000		

મનીષાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી 5,00,000 મૂડી પર વ્યાજ 50,000 જમા બાકી અસર	5,50,000		

(7) ઉપાડ પર વ્યાજ (Interest on drawings) : જે રીતે ધંધાના માલિકની મૂડી પર વ્યાજ ગણાય છે, તે જ રીતે ઉપાડ પર ધંધાના માલિક પાસેથી વ્યાજ વસૂલ કરવાનું હોય છે. ઉપાડ પર વ્યાજ ધંધાના માલિકનો ખર્ચ છે, જ્યારે ધંધાની આવક છે.

ઉપાડ પર વ્યાજની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	ઉપાડ ખાતે ઉ		✓	
	તે ઉપાડ પર વ્યાજ ખાતે			✓
	[બા.જે. : ઉપાડ પર વ્યાજની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ પર દર્શાવો. → જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવાં બાજુ ઉપાડમાં ઉમેરો અથવા મૂડીમાંથી બાદ કરો. → ઉધાર બાકી અસર

ઉદાહરણ 11 : હેલીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી			5,00,000
ઉપાડ		10,000	

હવાલા : (1) મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણવાનું છે. (2) ઉપાડ પર 5 % વ્યાજ ગણવાનું છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	મૂડી પર વ્યાજ ખાતે ઉ તે મૂડી ખાતે [બા.જે. : મૂડી પર 10 % લેખે વ્યાજ ગણ્યું તેની હવાલાનોંધ.]		50,000	50,000
31-3-2015	ઉપાડ ખાતે ઉ તે ઉપાડ પર વ્યાજ ખાતે [બા.જે. : ઉપાડ પર 5 % લેખે વ્યાજ ગણ્યું તેની હવાલાનોંધ.]		500	500

હેલીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
મૂડી પર વ્યાજ ઉધાર અસર	50,000	ઉપાડ પર વ્યાજ જમા અસર	500

હેલીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી 5,00,000 + મૂડી પર વ્યાજ 50,000 જમા બાકી અસર 5,50,000 બાદ : ઉપાડ 10,000 + ઉપાડ પર વ્યાજ 500 10,500 ઉધાર બાકી અસર	5,39,500		

(8) ઘસારો (Depreciation) : ધંધાની વિવિધ કાયમી મિલકતોના વપરાશ તથા અન્ય પરિબળોને કારણે તેના ઉપયોગિતા મૂલ્યમાં થતા ઘટાડાને ઘસારો કહે છે. ઘસારો એ એક પ્રકારનો ખર્ચ છે તેથી ઘસારા ખાતે ઉધારાય છે અને મિલકતની કિંમતમાં ઘટાડો થતો હોવાથી મિલકત ખાતે જમા થાય છે.

ઘસારાની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	ઘસારા ખાતે ઉ તે જે-તે કાયમી મિલકત ખાતે [બા.જે. : મિલકત પર ઘસારા જોગવાઈની હવાલાનોંધ.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ દર્શાવો.	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ જે-તે કાયમી મિલકતમાંથી બાદ કરો.
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 12 : ગોપીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	**ખા.પા.**	**ઉધાર બાકી (₹)**	**જમા બાકી (₹)**
પ્લાન્ટ-યંત્રો		3,00,000	

હવાલા : પ્લાન્ટ-યંત્રો પર 10 % ઘસારો ગણવાનો છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	**વિગત**	**ખા.પા.**	**ઉધાર (₹)**	**જમા (₹)**
31-3-2015	ઘસારા ખાતે ઉ		30,000	
	તે પ્લાન્ટ-યંત્રો ખાતે			30,000
	[બા.જે. : પ્લાન્ટ-યંત્રો પર ઘસારાની જોગવાઈની હવાલાનોંધ.]			

ગોપીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	**રકમ (₹)**	**વિગત**	**રકમ (₹)**
પ્લાન્ટ-યંત્રોનો ઘસારો	30,000		
ઉધાર અસર			

ગોપીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	**રકમ (₹)**	**મિલકત-લેણાં**	**રકમ (₹)**
		પ્લાન્ટ-યંત્રો 3,00,000	
		– ઘસારો (10 %) 30,000	2,70,000
		જમા બાકી અસર	

(9) ઘાલખાધ કે ડૂબેલું લેણું કે માંડીવાળેલું લેણું (Bad debts) : તમામ પ્રયત્નો પછી પણ ગ્રાહકો પાસેથી લેણી રકમ વસૂલ ન થઈ શકે તે રકમને ઘાલખાધ કહે છે. તે ધંધાનું નુકસાન છે. કાચું સરવૈયું બનાવ્યા બાદ અને વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરતાં પહેલાં ઘાલખાધ અંગેની જાણ થાય તો તેની હવાલાનોંધ થશે.

ઘાલખાધની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	ઘાલખાધ ખાતે ઉ તે દેવાદારો ખાતે [બા.જે. : દેવાદારોમાંથી માંડીવાળેલ ઘાલખાધની હવાલાનોંધ.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ પર દર્શાવો. → ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો. → જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 13 : રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
દેવાદારો		3,56,000	

હવાલો : દેવાદારોમાંથી ₹ 6000 ઘાલખાધ તરીકે માંડીવાળો.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	ઘાલખાધ ખાતે ઉ તે દેવાદારો ખાતે [બા.જે. : દેવાદારોમાંથી માંડીવાળેલ ઘાલખાધની હવાલાનોંધ.]		6000	6000

રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ઘાલખાધ ઉધાર અસર →	6000		

રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		ચાલુ મિલકતો : દેવાદારો 3,56,000 – ઘાલખાધ 6000 જમા બાકી અસર →	3,50,000

(10) ઘાલખાધ અનામત કે શકમંદ લેણાંની જોગવાઈ કે ડૂબતનિધિ કે શકમંદ લેણાં અનામત (Provision for doubtfull debts or bad debts reserve) : ધંધાનું જે લેણું શકમંદ છે અને કદાચ ભવિષ્યમાં દેવાદારો પાસેથી વસૂલ નહિ મળે અને આ રકમ ગુમાવવી પડશે એવી શંકા હોય તે માટે ચાલુ વર્ષના નફામાંથી જે જોગવાઈ કરવામાં આવે તેને શકમંદ લેણાંની કે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કહે છે. શક્ય ભાવિ ઘાલખાધ માટેની ચાલુ વર્ષના નફામાંથી જે જોગવાઈ કરવામાં આવે તેને ઘાલખાધ અનામત કહે છે. ભૂતકાળના અનુભવને આધારે વેપારી ધંધામાં જોગવાઈ કરે છે. ઘાલખાધ અનામત ભાવિ નુકસાન સામેની જોગવાઈ હોવાથી નફા-નુકસાન ખાતે ઉધાર કરવામાં આવે છે.

ઘાલખાધ અનામતની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		✓	
	તે ઘાલખાધ અનામત ખાતે			✓
	[બા.જે. : ઘાલખાધ માટે જરૂરી વધારાની જોગવાઈની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ હવાલા મુજબની ઘાલખાધ અનામત દર્શાવો.
↓
ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો.
↓
જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 14 : સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
દેવાદારો		1,00,000	
ઘાલખાધ અનામત			6000

હવાલા : દેવાદારો પર 10 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		4000	
	તે ઘાલખાધ અનામત ખાતે			4000
	[બા.જે. : ઘાલખાધ માટે જરૂરી વધારાની ઘાલખાધ અનામત(જોગવાઈ)ની હવાલાનોંધ.]			

સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ઘાલખાધ અનામત (હવાલા) 10,000 – ઘાલખાધ અનામત (કાચા સરવૈયા મુજબની) 6000 ઉધાર અસર	4000		

સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		દેવાદારો 1,00,000 – ઘાલખાધ અનામત (10 %) 10,000 જમા બાકી અસર	90,000

નોંધ : (1) કાચા સરવૈયામાં આપેલી ઘાલખાધ અનામતને જૂની ઘાલખાધ અનામત તરીકે અને હવાલામાં આપેલી ઘાલખાધ અનામતને નવી ઘાલખાધ અનામત તરીકે ઓળખીશું.

(2) નવી ઘાલખાધ અનામત, જૂની ઘાલખાધ અનામત કરતા વધુ છે તેથી નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુ નવી જોગવાઈની રકમમાંથી જૂની જોગવાઈની રકમ બાદ કરી ₹ 4000 દર્શાવ્યા છે. આથી વિપરીત, જો જૂની જોગવાઈ વધુ હોય તો તફાવતની રકમ નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુએ દર્શાવવી પડે.

યાદ રાખો :

(1) જો કાચા સરવૈયામાં ઘાલખાધ અનામત આપી હોય તો ગયા વર્ષે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરી છે, જે ચાલુ વર્ષે બાકી તરીકે આગળ ખેંચી છે એમ સમજવું.

(2) જો ઘાલખાધ અનામતનો હવાલો આપેલો ન હોય તો સૂચિત થાય છે કે ગયા વર્ષની ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ પૂરતી છે અને તેમાં ચાલુ વર્ષે વધારો કે ઘટાડો કરવાનો નથી. આ સંજોગોમાં તેની એક જ અસર પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરીને દર્શાવો. નફા-નુકસાન ખાતામાં કોઈ રકમ દર્શાવવી નહિ.

(3) જો દાખલામાં એમ જણાવ્યું હોય કે હવે ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ જરૂરી નથી તો તે રકમ ફક્ત નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુ દર્શાવો.

(11) દેવાદાર પર વટાવ અનામત કે ઉધાર વટાવ ફંડ (Provision for discount on debtors) : ગ્રાહકોને માલનું ઉધાર વેચાણ કર્યા બાદ જો નિયત મુદતમાં ચુકવણી કરે તો તેને રોકડ વટાવ આપવામાં આવે છે. ભવિષ્યમાં ગ્રાહકોને રોકડ-વટાવ આપવો પડશે તે માટે જે અનામત રાખવામાં આવે છે તેને દેવાદાર પર વટાવ અનામત કહે છે.

દેવાદાર વટાવ અનામતની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ તે દેવાદારો પર વટાવ અનામત ખાતે [બા.જે. : દેવાદાર પર વટાવ અનામતની જોગવાઈની હવાલાનોંધ.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ દર્શાવાશે.
↓
ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો.
↓
જમા બાકી અસર

નોંધ : (1) દેવાદારો પર વટાવ અનામત ઊભું કરવામાં આવેલ હોય તો આપેલ વટાવ ખાતું નફા-નુકસાન ખાતે લઈ જવાને બદલે દેવાદાર પર વટાવ અનામત ખાતે લઈ જઈને બંધ કરવામાં આવે છે.

(2) દેવાદારોમાંથી ઘાલખાધ અને ઘાલખાધ અનામત બાદ કર્યા પછી બાકીની રકમ પર દેવાદાર વટાવ અનામત ગણવામાં આવે છે.

હવે આપણે ઉપરના હવાલા નં. 9, 10 અને 11ની અસરો સમજવા નીચેનું ઉદાહરણ ધ્યાનથી ગણીશું.

ઉદાહરણ 15 : મીનાના તા. 31-3-2015ના કાચા-સરવૈયામાંથી નીચેની બાકીઓ લેવામાં આવી છે.

દેવાદારો	2,00,000	ઘાલખાધ	10,000
ઘાલખાધ અનામત	5000	દેવાદાર વટાવ અનામત	400
આપેલ વટાવ	600		

હવાલા : (1) દેવાદારોમાંથી ₹ 6000 ઘાલખાધ માંડી વાળો. (2) દેવાદારો પર 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો. (3) દેવાદારો પર 1 % લેખે વટાવ અનામતની જોગવાઈ કરો.

જવાબ : **મીનાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું (અંશતઃ)**

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ઘાલખાધ (કાચા સરવૈયા)	10,000			
+ ઘાલખાધ (હવાલા)	6000	←ઉધાર અસર		
+ ઘાલખાધ અનામત	9700	←ઉધાર અસર		
(હવાલા)	25,700			
− ઘાલખાધ અના. (કા.સ.)	5000	20,700		
આપેલ વટાવ	600			
+ દેવાદારો પર વટાવ				
અનામત (હવાલા)	1843	←ઉધાર અસર		
	2443			
− દેવાદારો પર વટાવ	400	2043		
અનામત (કા.સ.)				

મીનાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
		દેવાદારો	2,00,000	
		– ઘાલખાધ (હવાલા)	6000	
		જમા અસર	1,94,000	
		– ઘાલખાધ અનામત	9700	←જમા અસર
		(હવાલા)	1,84,300	
		– દેવાદારો પર વટાવ	1843	1,82,457
		અનામત (હવાલા)	જમા અસર	

સમજૂતી : સૌપ્રથમ દેવાદારોમાંથી ₹ 6000 હવાલાની ઘાલખાધ બાદ કરતા ₹ 1,94,000 બાકી રહેશે. આ ₹ 1,94,000 પર 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ ₹ 9700 થશે. ₹ 1,94,000માંથી ઘાલખાધ અનામત બાદ કરતાં ₹ 1,84,300 બાકી રહેશે. હવે 1,84,300 પર 1 % લેખે દેવાદાર વટાવ અનામતની જોગવાઈ ₹ 1843 થશે.

(12) માલ અંગેના હવાલા (Adjustments for goods) : ક્યારેક માલ અંગેના વ્યવહાર માટે હવાલા આપવાની જરૂરિયાત ઉદ્ભવે છે.

(A) ઉધાર ખરીદી નોંધવાની રહી ગઈ હોય : કેટલીક વાર માલની ઉધાર ખરીદી કરી હોય; પરંતુ તે ખરીદનોંધમાં નોંધવાની રહી ગઈ હોય તો તેની માહિતી હવાલામાં આપવામાં આવે છે.

ઉધાર ખરીદી નોંધવાની રહી ગઈ હોય તેની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	ખરીદી ખાતે ઉ		✓	
	તે લેણદારો ખાતે			✓
	[બા.જે. : ઉધાર ખરીદી નોંધવાની રહી ગયેલ તેની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાં ઉમેરો. ↓ ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ લેણદારોમાં ઉમેરો. ↓ જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 16 : નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
ખરીદી		5,00,000	
લેણદારો			80,000

હવાલો : ₹ 20,000ની ઉધાર ખરીદી નોંધવાની રહી ગયેલ છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	ખરીદ ખાતે ઉ		20,000	
	તે લેણદારો ખાતે			20,000
	[બા.જે. : ઉધાર ખરીદી નોંધવાની રહી ગઈ તેની હવાલાનોંધ.]			

નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ખરીદી	5,00,000			
+ નહિ નોંધેલ ખરીદી	20,000	5,20,000		
ઉધાર અસર				

નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
લેણદારો	80,000			
+ નહિ નોંધેલ ઉ. ખરીદી	20,000	1,00,000		
જમા બાકી અસર				

(B) ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું રહી ગયું હોય : માલનું ઉધાર વેચાણ કર્યું હોય; પરંતુ તે વેચાણનોંધમાં નોંધવાનું રહી ગયું હોય, તો તેની માહિતી હવાલામાં આપવામાં આવે છે.

ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું રહી ગયું હોય તેની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	દેવાદારો ખાતે ઉ		✓	
	તે વેચાણ ખાતે			✓
	[બા.જે. : ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું રહી ગયેલ તેની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ વેચાણમાં ઉમેરો. ↓ જમા અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાં ઉમેરો. ↓ ઉધાર બાકી અસર

ઉદાહરણ 17 : દત્તાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

વિગત	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
વેચાણ			6,00,000
દેવાદારો		90,000	

હવાલો : ₹ 15,000નું ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું રહી ગયેલ છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	દેવાદારો ખાતે ઉ		15,000	
	તે વેચાણ ખાતે			15,000
	[બા.જે. : ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું રહી ગયું તેની હવાલાનોંધ.]			

દત્તાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
		વેચાણ 6,00,000 + નહિ નોંધેલ ઉ. વેચાણ 15,000 જમા અસર	6,15,000

દત્તાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		દેવાદારો 90,000 + નહિ નોંધેલ ઉ. વેચાણ 15,000 ઉધાર બાકી અસર	1,05,000

(C) ખરીદપરત નોંધવાનું રહી ગયું હોય : વેપારીને માલ પરત કરવામાં આવેલ હોય એટલે કે ખરીદપરત હોય પરંતુ તેની નોંધ કરવાની રહી ગયેલ હોય તો તેની માહિતી હવાલામાં આપેલ હોય છે.

ખરીદપરત નોંધવાનું રહી ગયું હોય તેની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	લેણદારો ખાતે ઉ		✓	
	તે ખરીદપરત ખાતે			✓
	[બા.જે. : ખરીદપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ તેની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો અથવા કાચા સરવૈયામાં ખરીદપરત આપેલ હોય તો ખરીદપરતમાં ઉમેરીને ખરીદીમાંથી બાદ કરો.	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ લેણદારોમાંથી બાદ કરો.
↓	↓
જમા અસર	ઉધાર અસર

ઉદાહરણ 18 : પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

વિગત	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
ખરીદી		3,00,000	
ખરીદપરત			20,000
લેણદારો			50,000

હવાલો : ₹ 5000નું ઉધાર ખરીદપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	લેણદારો ખાતે ઉ		5000	
	તે ખરીદપરત ખાતે			5000
	[બા.જે. : ખરીદપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ તેની હવાલાનોંધ.]			

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત			રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ખરીદી		3,00,000			
બાદ : ખરીદપરત	20,000				
+ નહિ નોંધેલ ઉ. ખરીદપરત	5000	25,000	2,75,000		
(જમા અસર)					

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
લેણદારો	50,000			
− નહિ નોંધેલ ખરીદપરત	5000	45,000		
(ઉધાર અસર)				

(D) વેચાણપરત નોંધવાનું રહી ગયું હોય : ગ્રાહકો પાસેથી વેચેલ માલ પરત આવેલ હોય પરંતુ તેની નોંધ કરવાની રહી ગયેલ હોય તો તેની માહિતી હવાલામાં આપેલ હોય છે.

નહિ નોંધેલ વેચાણપરતની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	વેચાણપરત ખાતે ઉ		✓	
	તે દેવાદારો ખાતે			✓
	[બા.જે. : વેચાણપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ હોય તેની હવાલાનોંધ.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ વેચાણમાંથી નહિ નોંધેલ વેચાણ પરત બાદ કરો અથવા વેચાણપરત કાચા સરવૈયામાં આપેલ હોય તો નહિ નોંધેલ વેચાણપરત કાચા સરવૈયાના વેચાણપરતમાં ઉમેરીને વેચાણમાંથી બાદ કરો.
↓
ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોની રકમમાંથી આ રકમ બાદ કરો.
↓
↓
જમા બાકી અસર

ઉદાહરણ 19 : પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

વિગત	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
વેચાણ			6,00,000
દેવાદારો		90,000	
વેચાણપરત		10,000	

હવાલો : ₹ 5000નું ઉધાર વેચાણપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	વેચાણપરત ખાતે ઉ		5000	
	તે દેવાદારો ખાતે			5000
	[બા.જે. : ઉધાર વેચાણપરત નોંધવાનું રહી ગયેલ તેની હવાલાનોંધ.]			

પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર | જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
		વેચાણ 6,00,000 – વેચાણપરત 10,000 + નહિ નોંધેલ 5000 15,000 ઉ.વેચાણપરત ઉધાર અસર	5,85,000

પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		દેવાદારો 90,000 – નહિ નોંધેલ ઉધાર 5000 વેચાણ પરત જમા બાકી અસર	85,000

(E) અન્ય રીતે ગયેલ માલની નોંધ કરવાની બાકી હોય : ધંધામાં ઉપાડથી ગયેલ માલ, ચોરાઈ ગયેલ માલ, આગથી બળી ગયેલ માલ, જાહેરાતથી ગયેલ માલ વગેરેની નોંધ કરવાની બાકી હોય, તો તેની માહિતી હવાલામાં આપેલી હોય છે. આ અંગેની હવાલાનોંધો નીચે મુજબ થાય છે.

હવાલાનોંધ

	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
(1)	**ઉપાડથી ગયેલ માલ :** ઉપાડ ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે [બા.જે. : અંગત વપરાશ માટે માલ લીધો તેની નોંધ કરી તેના.]		✓	✓
(2)	**ચોરાઈ ગયેલ માલ :** ચોરીથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે [બા.જે. : ચોરાઈ ગયેલ માલની નોંધ કરી તેના.]		✓	✓
(3)	**આગથી થયેલ નુકસાન :** આગથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે [બા.જે. : આગથી બળી ગયેલ માલની નોંધ કરી તેના.]		✓	✓
(4)	**જાહેરાતથી ગયેલ માલ (નમૂના તરીકે આપેલ માલ) :** જાહેરાત ખર્ચ ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે [બા.જે. : જાહેરાત તરીકે આપેલ માલની નોંધ કરી તેના.]		✓	✓

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

(1) ઉપાડથી ગયેલ માલ

- પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ઉપાડમાં ઉમેરો. ↓ ઉધાર અસર
- વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો. ↓ જમા અસર

(2) ચોરાઈ ગયેલ માલ

- નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ ચોરીથી થયેલ નુકસાન ↓ ઉધાર અસર
- વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો. ↓ જમા અસર

(3) આગથી બળી ગયેલ માલ

- નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ આગથી થયેલ નુકસાન ↓ ઉધાર અસર
- વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો. ↓ જમા અસર

(4) જાહેરાતથી ગયેલ માલ

- નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ જાહેરાત ખર્ચમાં ઉમેરો. ↓ ઉધાર અસર
- વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો. ↓ જમા અસર

નોંધ : (1) જો માલ આગમાં બળી જાય અને વીમાકંપની સંપૂર્ણ દાવો મંજૂર કરે તો હવાલાનોંધ નીચે પ્રમાણે થાય :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	વીમાકંપની ખાતે ઉ		✓	
	તે ખરીદ ખાતે			✓
	[બા.જે. : આગથી માલ બળી ગયો અને વીમાકંપનીએ સંપૂર્ણ દાવો મંજૂર કર્યો તેના.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

- પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ વીમાકંપની દેવાદાર તરીકે ↓ ઉધાર અસર
- વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ કરો. ↓ જમા અસર

(2) જો માલ આગમાં બળી જાય અને વીમાકંપની અંશતઃ દાવો મંજૂર રાખે તો બાકીનું નુકસાન વેપારીએ જ ભોગવવું પડે, તે સંજોગોમાં હવાલાનોંધ નીચે પ્રમાણે થાય.

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	વીમાકંપની ખાતે ઉ		✓	
	આગથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ		✓	
	તે ખરીદ ખાતે			✓
	[બા.જે. : માલ આગમાં બળી ગયો અને વીમાકંપનીએ અંશતઃ રકમનો દાવો મંજૂર કર્યો તેના.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

↓

પાકા સરવૈયામાં	નફા-નુકસાન ખાતામાં	વેપાર ખાતામાં
મિલકત-લેણાં બાજુ	ઉધાર બાજુ આગથી	ઉધાર બાજુ
વીમાકંપની દેવાદાર	થયેલ નુકસાનની રકમ	ખરીદીમાંથી
તરીકે મંજૂર કરેલ રકમ	(વેપારીએ ભોગવવાનું નુકસાન)	બાદ કરતાં
↓	↓	↓
ઉધાર અસર	ઉધાર અસર	જમા અસર

ઉદાહરણ 20 : ભાવનાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

વિગત	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી			1,00,000
ઉપાડ		10,000	
જાહેરાત ખર્ચ		4000	

હવાલા : (1) અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ ₹ 1000.

(2) ચોરાઈ ગયેલ માલ ₹ 2000

(3) નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ ₹ 3000

(4) આગથી બળી ગયેલ માલ ₹ 20,000, વીમાકંપની એ ₹ 15,000નો દાવો મંજૂર કર્યો.

જવાબ : **ભાવનાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ખરીદી :			
– ઉપાડથી ગયેલ માલ જમા અસર →	1000		
ચોરાઈ ગયેલ માલ જમા અસર →	2000		
જાહેરાતથી ગયેલ માલ જમા અસર →	3000		
આગથી બળી ગયેલ માલ જમા અસર→	20,000		

ભાવનાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
જાહેરાત ખર્ચ 4000			
+ નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ 3000	7000		
ઉધાર અસર↗			
ચોરીથી નુકસાન ઉધાર અસર→	2000		
આગથી નુકસાન ઉધાર અસર→	5000		

ભાવનાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી		1,00,000		વીમાકંપની	15,000
−ઉપાડ	10,000			ઉધાર બાકી અસર	
+ અંગત	1000	11,000	89,000		
વપરાશનો					
માલ	ઉધાર બાકી અસર				

સમજૂતી : ₹ 20,000નો માલ આગથી બળી ગયેલ છે. વીમાકંપનીએ ₹ 15,000નો દાવો મંજૂર કરેલ છે. આથી ₹ 5000 (20,000 − 15,000) વેપારીએ નુકસાન ભોગવવું પડશે.

(13) ભૂલ-સુધારણા અંગેના હવાલા : જ્યારે મૂળ ચોપડામાં નામું લખતી વખતે નામાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનો ભંગ થવાથી એકના બદલે બીજા ખાતે અસર આપવાને કારણે ભૂલ સુધારવા હવાલાનોંધ લખવી પડે છે.

ઉદાહરણ 21 : નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
યંત્ર		1,00,000	
મજૂરી		20,000	
દેવાદારો		80,000	
લેણદારો			40,000
ખરીદી		1,40,000	
વેચાણ			4,00,000

હવાલા : (1) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ₹ 2000 ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધાર્યા છે. (2) ઉધાર વેચાણ ₹ 10,000 ભૂલથી ઉધાર ખરીદી તરીકે નોંધેલ છે.

જવાબ : **હવાલાનોંધ**

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	યંત્ર ખાતે ઉ		2000	
	તે મજૂરી ખાતે			2000
	[બા.જે. : યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરીના ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધારેલા તેની ભૂલ-સુધારણાની હવાલાનોંધ.]			
31-3-2015	લેણદારો ખાતે ઉ		10,000	
	તે ખરીદ ખાતે			10,000
	[બા.જે. : ઉધાર વેચાણની ભૂલથી ઉધાર ખરીદી નોંધેલ તેની ભૂલ-સુધારણાની હવાલાનોંધ.]			
31-3-2015	દેવાદારો ખાતે ઉ		10,000	
	તે વેચાણ ખાતે			10,000
	[બા.જે. : નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણની હવાલાનોંધ.]			

સમજૂતી : હવાલા નં. 1 : યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ખર્ચ મૂડી ખર્ચ હોવાથી યંત્ર ખાતે ઉધાર થવો જોઈએ. મજૂરી ખાતે ઉધાર થાય નહિ. આથી ભૂલ સુધારવા યંત્ર ખાતે ઉધાર કરેલ છે અને મજૂરી ખાતે જમા કરેલ છે.

હવાલા નં. 2 : ઉધાર વેચાણ ભૂલથી ઉધાર ખરીદી તરીકે નોંધેલ છે. ખરીદીની અને લેણદારોની રકમ ખોટી વધારે દર્શાવે છે. આથી ઉધાર ખરીદીની નોંધને ઉલટાવેલ (reverse) છે.

ઉધાર વેચાણની રકમ હજુ નોંધવાની જ બાકી છે. આથી ઉધાર વેચાણની હવાલાનોંધ કરેલ છે.

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

(હવાલા નં. 1)

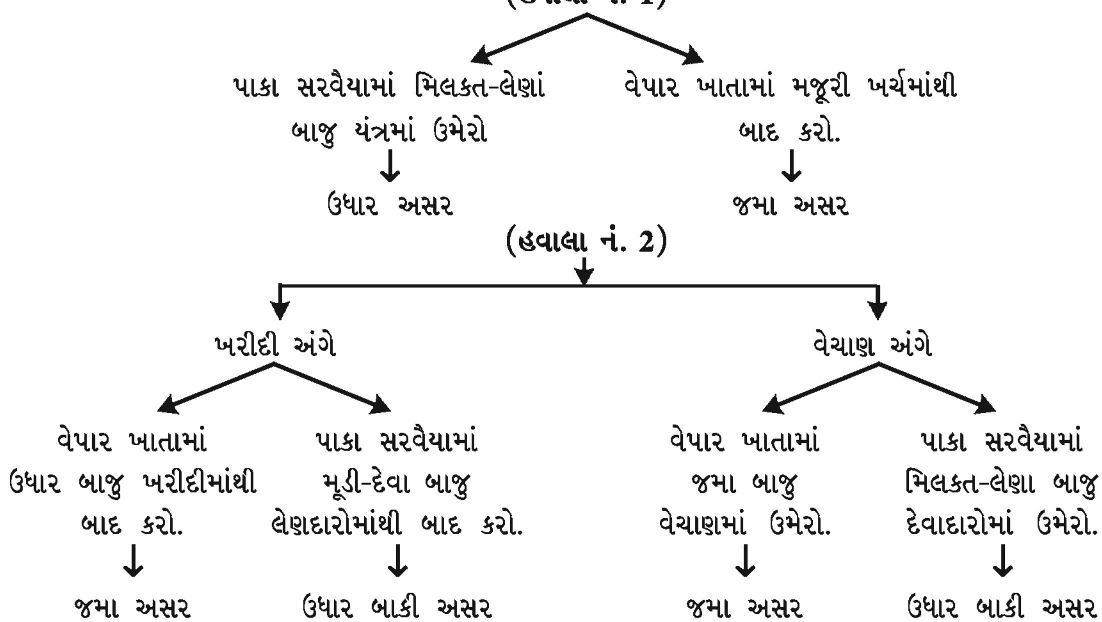

નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
ખરીદી	1,40,000		વેચાણ	4,00,000	
– ખોટી નોંધેલ ખરીદી	10,000	1,30,000	+ નહિ નોંધેલ વેચાણ	10,000	4,10,000
મજૂરી (2) જમા અસર	20,000				
– યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી	2000	18,000	(3) જમા અસર		
(1) જમા અસર					

નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
			યંત્ર	1,00,000	
			+ યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી	2000	1,02,000
			(1) ઉધાર બાકી અસર		
લેણદારો	40,000		દેવાદારો	80,000	
– ખોટી નોંધેલ ખરીદી	10,000	30,000	+ નહિ નોંધેલ વેચાણ	10,000	90,000
(2) ઉધાર બાકી અસર			(3) ઉધાર બાકી અસર		

(14) સ્ટેશનરી સ્ટૉક (Stationary stock) : જો વર્ષના અંતે સ્ટેશનરીનો વણવપરાયેલ સ્ટૉક હોય તો તેની માહિતી હવાલામાં આપેલી હોય છે.

સ્ટેશનરી સ્ટૉકની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	સ્ટેશનરી સ્ટૉક ખાતે ઉ		✓	
	તે સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે			✓
	[બા.જે. : વર્ષના અંતે સ્ટેશનરીના સ્ટૉકની નોંધ કરી તેના.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ સ્ટેશનરી ખર્ચમાંથી બાદ કરો.	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ સ્ટેશનરી સ્ટૉક મિલકત તરીકે.
↓	↓
જમા અસર	ઉધાર બાકી અસર

નોંધ : આ જ પ્રમાણે ટપાલ-ટિકિટોનો સ્ટૉક, જાહેરાત સામગ્રીનો સ્ટૉક, પૅકિંગ સામગ્રીનો સ્ટૉક વગેરેની હવાલાનોંધ થઈ શકે.

ઉદાહરણ 22 : ચિરાગનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું.

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
સ્ટેશનરી ખર્ચ		14,000	

હવાલો : તા. 31-3-2015ના રોજ સ્ટેશનરીનો સ્ટૉક ₹ 2000નો છે.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
31-3-2015	સ્ટેશનરી સ્ટૉક ખાતે ઉ		2000	
	તે સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે			2000
	[બા.જે. : વર્ષના અંતે સ્ટેશનરીના સ્ટૉકની નોંધ કરી તેના.]			

ચિરાગનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
સ્ટેશનરી ખર્ચ 14,000 – સ્ટેશનરી સ્ટૉક 2000 જમા અસર	12,000		

ચિરાગનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
		સ્ટેશનરી સ્ટૉક ઉધાર બાકી અસર	2000

(15) નફા પર ચૂકવવાનું કમિશન : કેટલીકવાર પેઢીના મૅનેજરને પગાર ઉપરાંત પેઢીના નફા પર ચોક્કસ દરે કમિશન આપવાનું હોય તો તે ધંધાનો ખર્ચ હોઈ નફા-નુકસાન ખાતે ઉધાર કરી ચૂકવવાના બાકી કમિશન ખાતે જમા કરવું.

દા.ત., એક વેપારીનો વર્ષના અંતે ચોખ્ખો નફો ₹ 3,30,000 છે અને પેઢીના મૅનેજરને ચોખ્ખા નફાના 10 % લેખે કમિશન આપવાનું છે. હવાલાનોંધ આ પ્રમાણે થાય.

નફા પર ચૂકવવાના કમિશનની હિસાબી અસર :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	મૅનેજરના કમિશન ખાતે ઉ તે ચૂકવવાના બાકી કમિશન ખાતે [બા.જે. : ચોખ્ખા નફા પર મૅનેજરના કમિશનનો હવાલો આપ્યો તેની નોંધ.]		33,000	33,000

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતાની ઉધાર બાજુ મૅનેજરના કમિશનની રકમ ખર્ચ તરીકે દર્શાવો
↓
ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ચૂકવવાનું બાકી મૅનેજરનું કમિશન
↓
જમા બાકી અસર

નોંધ : ઉપરના ઉદાહરણમાં જો મૅનેજરને તેનું કમિશન આપ્યા બાદ વધતા ચોખ્ખા નફા પર કમિશન આપવાનું કહ્યું હોય તો મૅનેજરના કમિશનની ગણતરી નીચે મુજબ બદલાશે; પરંતુ હવાલાનોંધ તથા બે અસર ઉપર મુજબ જ રહેશે.

$$\text{મૅનેજરનું કમિશન} = \frac{\text{ચોખ્ખો નફો} \times \text{કમિશનનો દર}}{100 + \text{કમિશનનો દર}}$$

$$= \frac{3,30,000 \times 10}{100 + 10}$$

$$= 30,000$$

અથવા

ધારો કે મૅનેજરના કમિશન બાદનો ચોખ્ખો નફો = 100

\+ મૅનેજરનું કમિશન = 10

મૅનેજરના કમિશન પહેલાંનો ચોખ્ખો નફો = 110

₹ કમિશન પહેલાંનો નફો	₹ મૅનેજરનું કમિશન	
110	10	
3,30,000	(?)	₹ 30,000 મૅનેજરનું કમિશન

(16) અનામત અંગેના હવાલા : કેટલીકવાર વેપારી પેઢી પોતાના ધંધાની આર્થિક સધ્ધરતા વધારવા કે ભવિષ્યની સંભવિત આર્થિક મુશ્કેલીઓને પહોંચી વળવા ચોખ્ખા નફાનો અમુક ભાગ સામાન્ય અનામત ખાતે લઈ જાય છે. આ સામાન્ય અનામત એ નફાનો જ એક ભાગ છે, જે મૂડીમાં ઉમેરવાને બદલે મૂડીથી અલગ દર્શાવવામાં આવે છે.

ઉદાહરણ 23 : હરિશની પેઢીનો તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનો ચોખ્ખો નફો ₹ 5,00,000 છે, જેમાંથી ₹ 50,000 સામાન્ય અનામત ખાતે લઈ જવાના છે. આ માટેની હવાલાનોંધ આપો.

જવાબ :

હવાલાનોંધ

તારીખ	વિગત	ખા.પા.	ઉધાર (₹)	જમા (₹)
	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ		50,000	
	તે સામાન્ય અનામત ખાતે			50,000
	[બા.જે. : વર્ષના અંતે ચોખ્ખા નફામાંથી સામાન્ય અનામત ખાતે લઈ ગયા તેના.]			

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ સામાન્ય અનામત ખાતે લખાશે.	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ લખાશે.
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

હરિશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
સામાન્ય અનામત ખાતે ઉધાર અસર⟶	50,000		
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે)	4,50,000		

હરિશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં	રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી ✓			
ચોખ્ખો નફો 4,50,000	✓		
સામાન્ય અનામત જમા બાકી અસર →	50,000		

(17) ગુપ્ત કે છૂપા હવાલા (Implied or hidden adjustment) : જે હવાલા કાચા સરવૈયાની નીચે અન્ય હવાલાની જેમ આપવામાં આવતા નથી; પરંતુ કાચા સરવૈયાની વિગતો પરથી માલૂમ પડે અને તેની વાર્ષિક હિસાબોમાં અસર આપવી પડે છે, તેને ગુપ્ત કે છૂપા હવાલા કહેવાય. આવા કેટલાક ગુપ્ત હવાલાઓ ઉદાહરણ દ્વારા સમજીએ.

(a) ચૂકવવાના બાકી પગાર (b) વીમા-પ્રીમિયમ (c) બૅન્ક લોનનું વ્યાજ

(d) ભાડાપટ્ટાનું મકાન (e) રોકાણોનું વ્યાજ

આર. કે. ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ખા.પા.	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
(a) પગાર (તા. 28-2-2015 સુધીનો)		1,21,000	
(b) વીમા-પ્રીમિયમ (તા. 30-9-2015 સુધીના વાર્ષિક પ્રીમિયમ ₹ 6000 સહિત)		20,000	
(c) 12 ટકાની બૅન્ક લોન			1,00,000
બૅન્ક લોનનું ચૂકવેલ વ્યાજ		10,000	
(d) ભાડાપટ્ટાનું મકાન (જેની મુદત તા. 31-3-2019ના રોજ પૂરી થાય છે.)		5,00,000	
(e) 12 ટકાના ABC કંપનીના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ		2,00,000	
રોકાણો પર મળેલ વ્યાજ			12,000

સમજૂતી : (a) ચૂકવવાનો બાકી પગાર : કાચા સરવૈયામાં જોતાં 11 માસનો પગાર ₹ 1,21,000 ચૂકવાયેલ છે. 1 માસનો (માર્ચ 2015નો) પગાર ચૂકવવાનો બાકી છે.

$$\text{1 માસનો પગાર} = \frac{\text{11 માસનો ચૂકવાયેલ પગાર}}{\text{11 માસ}}$$

$$= \frac{1,21,000}{11}$$

$$\text{1 માસનો પગાર} = ₹\ 11,000$$

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ પગારમાં ઉમેરો. ↓ ઉધાર અસર

પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ચૂકવવાનો બાકી પગાર દેવા તરીકે. ↓ જમા બાકી અસર

(b) વીમા-પ્રીમિયમ : ₹ 6000નું વીમા-પ્રીમિયમ તા. 30-9-2015 સુધી ચૂકવાયેલ છે. હિસાબી વર્ષ તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરું થાય છે. 6 માસનું (1-4-2015થી 30-9-2015) વીમા-પ્રીમિયમ અગાઉથી ચૂકવાયેલ છે.

6 માસનું વીમા-પ્રીમિયમ $= \frac{6000}{2}$

$= ₹\ 3000$

અગાઉથી ચૂકવાયેલ વીમા-પ્રીમિયમ ₹ 3000 :

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
ઉધાર બાજુ	મિલકત-લેણાં બાજુ
વીમા-પ્રીમિયમમાંથી	અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ
બાદ કરો.	લેણાં તરીકે.
↓	↓
જમા અસર	ઉધાર બાકી અસર

(c) બૅન્ક લોનનું વ્યાજ : 12 % બૅન્ક લોનનું વ્યાજ = 1,00,000 × 12 % = ₹ 12,000 થાય.

બૅન્ક લોનનું કુલ વ્યાજ =	₹ 12,000
– બૅન્ક લોનનું ચૂકવાયેલ વ્યાજ =	₹ 10,000
ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ =	₹ 2000

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા સરવૈયામાં
ઉધાર બાજુ	મૂડી-દેવા બાજુ બૅન્ક લોનમાં
બૅન્ક લોનના વ્યાજમાં	ઉમેરો. (ચઢેલું અને દેવું થયેલ
ઉમેરો.	વ્યાજ ગણીને.)
↓	↓
ઉધાર અસર	જમા બાકી અસર

(d) ભાડાપટ્ટાનું મકાન :

ભાડાપટ્ટાના મકાનની કિંમત = ₹ 5,00,000

ભાડાપટ્ટાની મુદત = 5 વર્ષ [તા. 31-3-2019ના રોજ મુદત પૂરી થાય છે.]

[2014-15, 2015-16, 2016-17, 2017-18, 2018-19]

વાર્ષિક માંડીવાળવાની રકમ $= \frac{5,00,000}{5} = ₹\ 1,00,000$

માંડી વાળેલ ભાડાપટ્ટાનું મકાન ₹ 1,00,000 :

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

પાકા સરવૈયામાં	નફા-નુકસાન ખાતામાં
મિલકત-લેણાં બાજુ	ઉધાર બાજુ માંડી વાળેલ
ભાડાપટ્ટાના મકાનમાંથી બાદ	ભાડાપટ્ટાનું મકાન
↓	↓
જમા બાકી અસર	ઉધાર અસર

(e) રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ :

12 ટકાના - કંપનીના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ	= ₹ 2,00,000
કુલ મળવાપાત્ર વ્યાજ = 2,00,000 12 %	= ₹ 24,000
– ખરેખર મળેલ વ્યાજ	= ₹ 12,000
મળવાનું બાકી વ્યાજ	= ₹ 12,000

વાર્ષિક હિસાબમાં અસર

નફા-નુકસાન ખાતામાં	પાકા-સરવૈયામાં
જમા બાજુ મળેલ રોકાણોના	મિલકત-લેણાં બાજુ મળવાનું
વ્યાજમાં ઉમેરો.	બાકી રોકાણોનું વ્યાજ.
↓	↓
જમા અસર	ઉધાર બાકી અસર

આર. કે. ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
પગાર	1,21,000		રોકાણ પર વ્યાજ મળેલ	12,000	
+ ચૂકવવાનો બાકી પગાર	11,000	1,32,000	+ મળવાનું બાકી વ્યાજ	12,000	24,000
(1) ઉધાર અસર			(5) જમા અસર		
વીમા-પ્રીમિયમ	20,000				
– અગાઉથી ચૂકવાયેલ	3000	17,000			
(2) જમા અસર					
બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	10,000				
+ ચૂકવવાનું બાકી	2000	12,000			
(3) ઉધાર અસર					
માંડી વાળેલ ભાડાપટ્ટાનું મકાન		1,00,000			
(4) ઉધાર અસર					

આર. કે. ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
ચૂકવવાનો બાકી પગાર (1) જમા અસર		11,000	ભાડાપટ્ટાનું મકાન	5,00,000	
12 ટકાની બૅન્ક લોન	1,00,000		– માંડી વાળેલ (4) જમા અસર	1,00,000	4,00,000
+ ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ (3) જમા અસર	2000	1,02,000	અગાઉથી ચૂકવાયેલ વીમા-પ્રીમિયમ (2) ઉધાર અસર		3000
			12 ટકાના ABC કંપનીના ડિબેન્ચર		2,00,000
			રોકાણો પર મળવાનું બાકી વ્યાજ (5) ઉધાર અસર		12,000

વિવિધ પ્રકારના હવાલાઓનો વિગતવાર અભ્યાસ કર્યા બાદ આ હવાલાઓની હવાલાનોંધ તથા વાર્ષિક હિસાબોમાં અસરને ટૂંકમાં નીચે આપેલા કોષ્ટકમાં રજૂ કરેલ છે :

અ.નં.	હવાલો	હવાલાનોંધ	એક અસર	બીજી અસર
(1)	આખર સ્ટૉક	આખર સ્ટૉક ખાતે ઉ તે વેપાર ખાતે	વેપાર ખાતાની જમા બાજુ (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ મિલકત તરીકે. (ઉધાર અસર)
(2)	ચૂકવવાનો બાકી ખર્ચ	જે-તે ખર્ચ ખાતે ઉ તે ચૂકવવાના જે-તે બાકી ખર્ચ ખાતે	વેપાર ખાતામાં કે નફા-નુકસાન ખાતામાં જે-તે ખર્ચમાં ઉમેરો. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ દેવા તરીકે. (જમા અસર)
(3)	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચ	અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચ ખાતે ઉ તે જે-તે ખર્ચ ખાતે	વેપાર ખાતા કે નફા-નુકસાન ખાતામાં જે-તે ખર્ચમાંથી બાદ (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ (ઉધાર અસર)
(4)	મળવાની બાકી આવક	મળવાની બાકી આવક ખાતે ઉ તે જે-તે આવક ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ જે-તે આવકમાં ઉમેરો. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ (ઉધાર અસર)
(5)	અગાઉથી મળેલ આવક	આવક ખાતે ઉ તે અગાઉથી મળેલ આવક ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ જે-તે આવકમાંથી બાદ કરો. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ દેવા તરીકે. (જમા અસર)
(6)	મૂડી પર વ્યાજ	મૂડી પરના વ્યાજ ખાતે ઉ તે મૂડી ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ મૂડીમાં ઉમેરો. (જમા અસર)
(7)	ઉપાડ પર વ્યાજ	ઉપાડ ખાતે ઉ તે ઉપાડ પરના વ્યાજ ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ઉપાડમાં ઉમેરીને મૂડીમાંથી બાદ કરો. (ઉધાર અસર)

અ.નં.	હવાલો	હવાલાનોંધ	એક અસર	બીજી અસર
(8)	મિલકત પર ઘસારો	ઘસારા ખાતે ઉ તે જે-તે મિલકત ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ જે-તે મિલકતમાંથી બાદ (જમા અસર)
(9)	ઘાલખાધ	ઘાલખાધ ખાતે ઉ તે દેવાદારો ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ હવાલાની ઘાલખાધ તરીકે. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)
(10)	ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ તે ઘાલખાધ અનામત ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ હવાલાની ઘાલખાધ અનામત તરીકે. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)
(11)	દેવાદાર પર વટાવ અનામત	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ તે દેવાદાર પર વટાવ અનામત ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)
(12) (i)	માલ અંગેના હવાલા : નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી	ખરીદ ખાતે ઉ તે લેણદારો ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાં ઉમેરો. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ લેણદારોમાં ઉમેરો. (જમા અસર)
(ii)	નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણ	દેવાદારો ખાતે ઉ તે વેચાણ ખાતે	વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ વેચાણમાં ઉમેરો. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાં ઉમેરો. (ઉધાર અસર)
(iii)	નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદપરત	લેણદારો ખાતે ઉ તે ખરીદપરત ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદપરતમાં ઉમેરીને ખરીદીમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવાં બાજુ લેણદારોમાંથી બાદ કરો. (ઉધાર અસર)
(iv)	નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણપરત	વેચાણપરત ખાતે ઉ તે દેવાદારો ખાતે	વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ વેચાણપરતમાં ઉમેરીને વેચાણમાંથી બાદ કરો. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)
(v)	અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલની નોંધ બાકી હોય.	ઉપાડ ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ઉપાડમાં ઉમેરીને મૂડીમાંથી બાદ કરો. (ઉધાર અસર)
(vi)	ચોરાઈ ગયેલ માલ	ચોરીથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ તે ખરીદ ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ ચોરીથી થયેલ નુકસાન. (ઉધાર અસર)

અ.નં.	હવાલો	હવાલાનોંધ	એક અસર	બીજી અસર
(vii)	જાહેરાત માટે નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ	જાહેરાત ખાતે ઉ તે ખરીદી ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ જાહેરાત ખર્ચમાં ઉમેરો. (ઉધાર અસર)
(viii)	ધર્માદામાં વહેંચેલ માલ	ધર્માદા ખાતે ઉ તે ખરીદી ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ ધર્માદા ખર્ચ તરીકે. (ઉધાર અસર)
(ix)	આગમાં બળી ગયેલ માલ	આગથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ તે ખરીદી ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ આગથી થયેલ નુકસાન તરીકે. (ઉધાર અસર)
(x)	માલ આગમાં બળી જાય અને વીમાકંપની સંપૂર્ણ દાવો મંજૂર રાખે.	વીમાકંપની ખાતે ઉ તે ખરીદી ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ વીમાકંપની દેવાદાર તરીકે (ઉધાર અસર)
(xi)	માલ આગમાં બળી જાય અને વીમાકંપની અંશતઃ દાવો મંજૂર કરે.	વીમાકંપની ખાતે ઉ આગથી થયેલ નુકસાન ખાતે ઉ તે ખરીદી ખાતે	વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ ખરીદીમાંથી બાદ થશે. (જમા અસર)	મંજૂર કરેલ રકમ પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ વીમાકંપની દેવાદાર તરીકે. નુકસાનની રકમ : બાકીની રકમ નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ આગથી થયેલ નુકસાન (કુલ રકમ – દાવાની રકમ) (ઉધાર અસર)
(13)	સ્ટેશનરી સ્ટૉક	સ્ટેશનરી સ્ટૉક ખાતે ઉ તે સ્ટેશનરી ખર્ચ ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ સ્ટેશનરી ખર્ચમાંથી બાદ. (જમા અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ સ્ટેશનરી સ્ટૉક તરીકે. (ઉધાર અસર)
(14)	નફા પર ચૂકવવાનું કમિશન	કમિશન ખાતે ઉ તે ચૂકવવાના બાકી કમિશન ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ કમિશન તરીકે. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ ચૂકવવાનું બાકી કમિશન દેવા તરીકે. (જમા અસર)
(15)	ભાડાપટ્ટાની મિલકત પર માંડીવાળવાની પ્રમાણસર રકમ	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ તે ભાટાપટ્ટે રાખેલ મિલકત ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ માંડી વાળેલ ભાડાપટ્ટાની મિલકત. (ઉધાર અસર)	પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ ભાડાપટ્ટાની મિલકતમાંથી બાદ કરો. (જમા અસર)
(16)	નફામાંથી સામાન્ય અનામત ખાતે લેવાની રકમ	નફા-નુકસાન ખાતે ઉ તે સામાન્ય અનામત ખાતે	નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ સામાન્ય અનામત ખાતે લઈ જવાની રકમ	પાકા સરવૈયામાં સામાન્ય અનામત હોય તો તેમાં ઉમેરીને અને નહિતર સામાન્ય અનામત તરીકે

હવાલાઓની છેલ્લી અસરો વેપાર ખાતાં પર, નફા-નુકસાન ખાતાં પર અને પાકા સરવૈયામાં આપવામાં આવે છે. આ હવાલાઓનાં કારણે નીચે પ્રમાણે સંભવિત હિસાબી અસરો હોઈ શકે.

(અ) વેપાર ખાતાને જ અસર કરતાં હવાલાઓ :

(1) મજૂરીનો ખર્ચ રેલવેનૂર ખાતે લખાયો હોય

(2) ધર્માદામાં આપેલ માલ અંગત વપરાશ ખાતે નોંધાયેલ હોય

(3) ખરીદી વેચાણમાં નોંધાઈ હોય વગેરે.

(બ) વેપાર ખાતામાં અને નફા-નુકસાન ખાતાને અસર કરતા હવાલાઓની યાદી :

(1) ચોરાઈ ગયેલ માલ

(2) નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ

(3) ધર્માદામાં આપેલ માલ

(4) આગથી બળી ગયેલ માલ (વીમા કંપનીએ કોઈ દાવો મંજૂર કરેલ ન હોય તો)

(ક) વેપાર ખાતા અને પાકા સરવૈયાને અસર કરતા હવાલાઓની યાદી :

(1) આખર સ્ટૉક

(2) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી

(3) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદપરત

(4) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણ

(5) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણપરત

(6) આગથી બળી ગયેલ માલ (વીમા કંપની પૂરેપૂરો દાવો મંજૂર રાખે)

(7) ચૂકવવાના બાકી વેપાર ખાતાને લગતા ખર્ચાઓ. (મજૂરી, આવકમાલ ગાડાભાડું વગેરે)

(8) ઉપાડથી ગયેલ માલ (અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ)

(9) ભૂલ સુધારણાના હવાલાઓ કે જેને અસર કરતાં ખાતાં વેપાર ખાતા અને પાકા સરવૈયાને લગતા હોય. (દા.ત., યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધારેલ છે.)

(ડ) નફા-નુકસાન ખાતાંને જ અસર કરતા હવાલાઓ :

(1) પગારનો ખર્ચ - ટપાલ ખર્ચ તરીકે નોંધાયો હોય એટલે નફા-નુકસાનની ઉધાર બાજુનો ખર્ચ અન્ય ખર્ચ તરીકે નોંધાયેલ.

(2) નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાજુની ઊપજ અન્ય ઊપજ તરીકે નોંધવામાં આવેલ. દા.ત., કમિશનની આવક, ડિવિડન્ડની આવક તરીકે નોંધાયેલ હોય.

(ઈ) નફા-નુકસાન ખાતા અને પાકા સરવૈયાને અસર કરતા હવાલાઓની યાદી :

(1) ચૂકવવાના બાકી ખર્ચા (નફા-નુકસાન ખાતાને લગતા ખર્ચાઓ) (પગાર, ભાડું વગેરે)

(2) અગાઉથી ચૂકવેલ ખર્ચાઓ (” ” ” ”) (” ” ”)

(3) મળવાની બાકી આવક (નફા-નુકસાન ખાતાને લગતી આવકો) (વ્યાજ, ડિવિડન્ડ, કમિશન)

(4) અગાઉથી મળેલ આવક (” ” ” ”) (” ” ”)

(5) મૂડી પર વ્યાજ

(6) ઉપાડ પર વ્યાજ

(7) મિલકત પર ઘસારો

(8) ઘાલખાધ

(9) ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ

(10) દેવાદાર પર વટાવ અનામત

(11) મૅનેજરનું નફા પર કમિશન

(12) સામાન્ય અનામત ખાતે લઈ ગયેલ રકમ

(ફ) પાકા સરવૈયાને જ અસર કરતા હવાલાઓ :

(1) કોઈ મિલકતનાં સ્થાને અન્ય મિલકતમાં નોંધ થઈ ગઈ હોય. દા.ત., યંત્રની ખરીદી ભૂલથી ફર્નિચરમાં નોંધાયેલ હોય.

(2) કોઈ જવાબદારીનાં સ્થાને અન્ય કોઈ જવાબદારીમાં નોંધ થઈ ગઈ હોય. દા.ત., ખર્ચનાં લેણદારોમાં નોંધ કરવાના બદલે માલનાં લેણદારોમાં નોંધ થઈ હોય.

(ગ) **વેપાર ખાતા, નફા-નુકસાન ખાતા અને પાકા સરવૈયાને અસર કરતા હવાલાઓ :**

(1) આગથી બળી ગયેલ માલ હોય અને વીમા કંપની અંશતઃ દાવો મંજૂર રાખે.

(2) ચોરાઈ ગયેલ માલ હોય અને વીમા કંપની અંશતઃ દાવો મંજૂર રાખે.

10. વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરવાનાં ઉદાહરણો (Illustrations for Preparation of Annual Accounts)

- **વેપાર ખાતું અને નફા-નુકસાન ખાતાના હવાલાઓ :**

ઉદાહરણ 24 : પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી-ઉપાડ	15,000	1,39,000
વ્યવસ્થિત ખરીદી અને વેચાણ	5,00,000	8,50,000
માલપરત	40,000	–
વટાવ	4000	6000
ભાડું	5000	–
દેવાદારો-લેણદારો	1,00,000	80,000
કમિશન	6000	–
હૂંડીઓ	15,000	25,000
રોકડસિલક	10,000	–
બૅન્કસિલક	25,000	–
મકાન	1,00,000	–
ફર્નિચર	30,000	–
યંત્રો	2,00,000	–
મજૂરી	5000	–
આવકમાલ ગાડાભાડું	5000	–
10 % બૅન્ક લોન અને બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	10,000	1,00,000
આખર સ્ટૉક	30,000	
ઑફિસ ખર્ચા	1,00,000	
	12,00,000	**12,00,000**

હવાલાઓ : (1) ₹ 10,000નો માલ ચોરાઈ ગયેલ હતો. (2) ₹ 5000નો માલ નમૂના તરીકે વહેંચેલ હતો. (3) ₹ 6000નો માલ આગથી બળી ગયેલ હતો. (4) ₹ 3000નો માલ ધર્માદામાં આપેલ હતો.

જવાબ : **પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત			રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
વ્યવસ્થિત ખરીદી		5,00,000		વેચાણ	8,50,000	
– અન્ય રીતે ગયેલ માલ				– વેચાણપરત	40,000	8,10,000
ચોરીથી	10,000					
નમૂના તરીકે	5000					
આગથી નુકસાન	6000					
ધર્માદા	3000	24,000	4,76,000			
મજૂરી			5000			
આવકમાલ ગાડાભાડું			5000			
કાચો નફો (નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)			3,24,000			
			8,10,000			**8,10,000**

પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :		કાચો નફો	3,24,000
ભાડું	5000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	
ઑફિસ ખર્ચા	1,00,000	મળેલ વટાવ	6000
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :			
કમિશન	6000		
નમૂના તરીકે વહેંચેલ માલ	5000		
આપેલ વટાવ	4000		
નાણાકીય ખર્ચા :			
બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	10,000		
અન્ય ખર્ચા-નુકસાન :			
ચોરીથી થયેલ નુકસાન	10,000		
આગથી થયેલ નુકસાન	6000		
ધર્માદા ખર્ચ	3000		
ચોખ્ખો નફો	1,81,000		
(મૂડી ખાતે લઈ ગયા)			
	3,30,000		**3,30,000**

પ્રતિભાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં	રકમ (₹)
મૂડી	1,39,000		**બિનચાલુ મિલકતો :**	
+ ચોખ્ખો નફો	1,81,000		**સ્થિર મિલકતો :** મકાન	1,00,000
(ન.નુ. ખાતેથી લાવ્યા)	3,20,000		ફર્નિચર	30,000
− ઉપાડ	15,000	3,05,000	યંત્રો	2,00,000
બિનચાલુ દેવા :			**ચાલુ મિલકતો :**	
10 ટકાની બૅન્ક લોન		1,00,000	દેવાદારો	1,00,000
ચાલુ દેવા :			લેણીહૂંડીઓ	15,000
લેણદારો		80,000	રોકડસિલક	10,000
દેવીહૂંડીઓ		25,000	બૅન્કસિલક	25,000
			આખર સ્ટૉક	30,000
		5,10,000		**5,10,000**

વ્યવસ્થિત ખરીદી = શરૂનો સ્ટૉક + ખરીદી − ખરીદપરત − આખરનો સ્ટૉક

ઉદાહરણ 25 : રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું અને વધારાની માહિતી પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ઉધાર બાકીઓ	રકમ (₹)	જમા બાકીઓ	રકમ (₹)
ઉપાડ	12,000	મૂડી	4,00,000
ખરીદી	6,00,000	વેચાણ	9,98,000
સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	60,000	ખરીદપરત	20,000
આવકમાલ ગાડાભાડું	10,000	મળેલ ડિબેન્ચર વ્યાજ	10,000
વેચાણપરત	40,000	મળેલ વટાવ	4000
પગાર	1,20,000	મળેલ કમિશન	2000
મજૂરી	40,000	10 ટકાની બૅન્ક લોન	2,00,000
ઑફિસ ખર્ચ	80,000	દેવીહૂંડી	15,000
દેવાદારો	90,000	લેણદારો	70,000
લેણીહૂંડી	30,000	ચૂકવવાનું બાકી ભાડું	1000
જાહેરાત ખર્ચ	50,000		
સ્ટેશનરી-છપામણી	6000		
યંત્રો	90,000		
મકાન	3,00,000		
ફર્નિચર	60,000		
ભાડું	12,000		
10 ટકાના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ	1,00,000		
બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	20,000		
	17,20,000		**17,20,000**

હવાલાઓ :

(1) આખરમાલનો સ્ટૉક ₹ 1,10,000 છે, જેમાં 50 % માલની બજારકિંમત 10 % વધુ છે.

(2) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી ₹ 40,000

(3) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદપરત ₹ 5000

(4) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણ ₹ 50,000

(5) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણપરત ₹ 15,000

(6) ચૂકવવાની બાકી મજૂરી ₹ 10,000

(7) ₹ 10,000નો માલ આગથી બળી ગયો વીમા કંપનીએ પૂરેપૂરો દાવો મંજૂર કર્યો.

(8) અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ ₹ 5000

(9) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ₹ 5000 ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધારેલ છે.

જવાબ : **શ્રી રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત			રકમ (₹)	વિગત			રકમ (₹)
શરૂનો સ્ટૉક			60,000	વેચાણ		9,98,000	
ખરીદી		6,00,000		+ નહિ નોંધેલ ઉધાર		50,000	
+ નહિ નોંધેલ ખરીદી		40,000		વેચાણ		10,48,000	
−		6,40,000		− વેચાણપરત	40,000		
ખરીદપરત	20,000			+ નહિ નોંધેલ	15,000	55,000	9,93,000
+ નહિ નોંધેલ	5000	25,000		વેચાણ પરત			
ખરીદ પરત		6,15,000		આખર સ્ટૉક			1,10,000
− અન્ય રીતે ગયેલ માલ :							
આગથી નુકસાન	10,000						
ઉપાડેલ માલ	5000	15,000	6,00,000				
આવકમાલ ગાડાભાડું			10,000				
મજૂરી		40,000					
+ ચૂકવવાની બાકી		10,000					
		50,000					
− યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી		5000	45,000				
કાચો નફો			3,88,000				
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)							
			11,03,000				**11,03,000**

શ્રી રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :		કાચો નફો	3,88,000
પગાર	1,20,000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	
ઑફિસ ખર્ચા	80,000	મળેલ ડિબેન્ચરનું વ્યાજ	10,000
સ્ટેશનરી છપામણી	6000	મળેલ વટાવ	4000
ભાડું	12,000	મળેલ કમિશન	2000
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :			
જાહેરાત ખર્ચ	50,000		
નાણાકીય ખર્ચા :			
બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	20,000		
ચોખ્ખો નફો	1,16,000		
(મૂડી ખાતે લઈ ગયા)			
	4,04,000		**4,04,000**

શ્રી રાજેશનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
				બિનચાલુ મિલકતો :		
મૂડી :				**કાયમી મિલકતો :**		
મૂડી		4,00,000		મકાન		3,00,000
+ ચોખ્ખો નફો		1,16,000		ફર્નિચર		60,000
(ન.નુ. ખાતેથી લાવ્યા)		5,16,000		યંત્રો	90,000	
− ઉપાડ	12,000			+ યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી	5000	95,000
+ અંગત હેતુ માટે માલ-વપરાશ	5000	17,000	4,99,000	**રોકાણો :**		
				10 ટકાના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ		1,00,000
બિનચાલુ દેવા :				**ચાલુ મિલકતો :**		
10 ટકાની બૅન્ક લોન			2,00,000	દેવાદારો	90,000	
ચાલુ દેવા :				+ નહિ નોંધેલ ઉધારવેચાણ	50,000	
દેવીહૂંડીઓ			15,000		1,40,000	
લેણદારો		70,000		− નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણપરત	15,000	1,25,000
+ નહિ નોંધેલ ઉધારખરીદી		40,000				
		1,10,000		લેણીહૂંડી		30,000
− નહિ નોંધેલ ખરીદપરત		5000	1,05,000	આખર સ્ટૉક		1,10,000
ચૂકવવાનું બાકી ભાડું			1000	વીમા કંપની પાસે લેણાં		10,000
ચૂકવવાની બાકી મજૂરી			10,000			
			8,30,000			**8,30,000**

- **નફા-નુકસાન ખાતું અને પાકું સરવૈયું તૈયાર કરવાનું ઉદાહરણ :**

ઉદાહરણ 26 : ધવલનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું નીચે મુજબ છે.

ધવલનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
કાચો નફો	–	5,00,000
પગાર	99,000	–
સામાન્ય ખર્ચ	11,000	–
કરવેરા-વીમો	12,000	–
પરચૂરણ દેવાદારો	2,00,000	–
આખર સ્ટૉક	22,000	–

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	–	10,000
કમિશન	–	15,000
જાહેરાત ખર્ચ	15,000	–
વ્યાજ	5000	–
ફર્નિચર	80,000	–
મકાન	3,00,000	–
મોટરકાર	1,00,000	–
મૂડી	–	2,38,000
ઉપાડ	10,000	–
ઘાલખાધ	6000	–
ઘાલખાધ અનામત	–	10,000
લોન	–	40,000
લેણદારો	–	20,000
લેણીહૂંડી	5000	–
દેવીહૂંડી	–	15,000
જાવકમાલ ગાડાભાડું	4000	–
આપેલ વટાવ	8000	–
મળેલ વટાવ	–	4000
સામાન્ય અનામત	–	30,000
રોકડસિલક	5000	–
	8,82,000	**8,82,000**

હવાલાઓ :

(1) બે કર્મચારીઓને ₹ 4500 લેખે 1 માસનો પગાર ચૂકવવાનો બાકી છે.

(2) ₹ 2000નું વીમા-પ્રીમિયમ તા. 30-9-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું છે.

(3) ₹ 3000 કમિશન મળવાનું બાકી છે.

(4) મૂડી પર 10 % અને ઉપાડ પર 12 % વ્યાજ ગણવાનું છે.

(5) ફર્નિચર પર 5 %, મકાન પર 10 % અને મોટરકાર પર 20 % ઘસારો ગણો.

(6) દેવાદારોમાંથી ₹ 10,000 ઘાલખાધ માંડીવાળો

(7) 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(8) 2 % દેવાદાર વટાવ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(9) સામાન્ય અનામત ખાતે ₹ 20,000 લઈ જવાના છે.

ઉપરની માહિતી પરથી ધવલના તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

જવાબ : **ધવલનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :			કાચો નફો		5,00,000
પગાર	99,000		(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)		
+ ચૂકવવાનો બાકી	9000	1,08,000	કમિશન	15,000	
સામાન્ય ખર્ચા		11,000	+ મળવાનું બાકી	3000	18,000
કરવેરા-વીમો	12,000		મળેલ વટાવ		4000
− અગાઉથી ચૂકવેલ	1000	11,000	ઉપાડ પર વ્યાજ		1200
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :					
જાહેરાત ખર્ચ		15,000			
જાવકમાલ ગાડાભાડું		4000			
નાણાકીય ખર્ચા :					
વ્યાજ		5000			
મૂડી પર વ્યાજ		23,800			
અન્ય ખર્ચા-નુકસાન અને જોગવાઈ :					
ઘાલખાધ (કા.સ.)	6000				
+ ઘાલખાધ (હવાલા)	10,000				
+ ઘાલખાધ અના.(હવાલા)	9500				
	25,500				
− ઘાલખાધ અના.(કા.સ.)	10,000	15,500			
દેવાદાર પર વટાવ અનામત :					
આપેલ વટાવ	8000				
+ દેવાદાર વટાવ	3610				
અનામત (હવાલા)		11,610			
ઘસારો :					
ફર્નિચર	4000				
મકાન	30,000				
મોટરકાર	20,000	54,000			
સામાન્ય અનામત ખાતે		20,000			
ચોખ્ખો નફો		2,44,290			
(મૂડી ખાતે લઈ ગયા)					
		5,23,200			**5,23,200**

ધવલનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
				બિનચાલુ મિલકતો :		
મૂડી :				**કાયમી મિલકતો :**		
મૂડી		2,38,000		ફર્નિચર	80,000	
+ મૂડી પર વ્યાજ		23,800		− ઘસારો (5 %)	4000	76,000
+ ચોખ્ખો નફો		2,44,290		મકાન	3,00,000	
(ન.નુ.ખાતેથી લાવ્યા)		5,06,090		− ઘસારો (10 %)	30,000	2,70,000
− ઉપાડ	10,000			મોટરકાર	1,00,000	
+ ઉપાડ પર વ્યાજ	1200	11,200	4,94,890	− ઘસારો (20 %)	20,000	80,000
				ચાલુ મિલકતો :		
સામાન્ય અનામત		30,000		પરચૂરણ દેવાદારો	2,00,000	
+ ચાલુ વર્ષનો વધારો		20,000	50,000	− ઘાલખાધ	10,000	
બિનચાલુ દેવા :					1,90,000	
લોન			40,000	− ઘાલખાધ અનામત (5 %)	9500	
ચાલુ દેવા :					1,80,500	
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ			10,000	દેવાદાર વટાવ અના. (2 %)	3610	1,76,890
લેણદારો			20,000	આખર સ્ટૉક		22,000
દેવીહૂંડી			15,000	લેણીહૂંડી		5000
ચૂકવવાનો બાકી પગાર			9000	રોકડસિલક		5000
				અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ		1000
				મળવાનું બાકી કમિશન		3000
			6,38,890			**6,38,890**

સમજૂતી : (1) બે કર્મચારીઓનો પગાર બાકી છે.

માસિક પગાર = ₹ 4500

કર્મચારીઓની સંખ્યા = × 2

1 માસનો બાકી પગાર = ₹ 9000

(2) ₹ 2000નું વીમા-પ્રીમિયમ તા. 30-9-2015 સુધીનું છે, જ્યારે વાર્ષિક હિસાબોની તા. 31-3-2015 છે. આથી 1-4-2015થી 30-9-2015 સુધી 6 માસનું અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ કહેવાય.

6 માસનું અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ = $\frac{2000}{2}$ = ₹ 1000

(3) દેવાદારોમાંથી સૌપ્રથમ હવાલાની ₹ 10,000 ઘાલખાધ માંડીવાળો, બાકીની રકમ ₹ 1,90,000 પર 5 % લેખે ઘાલખાધ અનામતની ₹ 9500 જોગવાઈ કરો અને ત્યાર બાદની રકમ ₹ 1,80,500ના 2 % લેખે દેવાદાર વટાવ અનામતની જોગવાઈ કરો.

ઉદાહરણ 27 : પુષ્પાના નીચે આપેલા તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
ઉપાડ અને મૂડી	24,000	3,00,000
ખરીદી અને વેચાણ	2,96,000	8,00,000
માલપરત	80,000	20,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં ફાળો	10,000	1,00,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડનાં રોકાણો અને તેનું વ્યાજ	1,00,000	8000
દેવાદારો અને લેણદારો	2,00,000	1,50,000
વટાવ	46,000	14,000
ઘાલખાધ અને ઘાલખાધ અનામત	30,000	45,000
લેણીહૂંડીઓ - દેવીહૂંડીઓ	15,000	25,000
માલનો સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	80,000	–
ડેમરેજ	3000	–
તોલાઈ	1000	–
કસ્ટમ ડ્યૂટી	18,000	–
વેપાર ખર્ચા	90,000	–
રોકડસિલક	16,000	–
બૅન્કસિલક	25,000	–
કાયમી મિલકતો (પડતરકિંમત ₹ 5,00,000)	4,00,000	–
જાહેરાત ખર્ચ	28,000	–
	14,62,000	**14,62,000**

હવાલાઓ :

(1) તા. 31-3-2015ના રોજ સ્ટૉક ₹ 2,00,000નો છે. જેમાં 30 % માલની બજારકિંમત 20 % વધુ છે. 50 % માલની બજારકિંમત 10 % ઓછી છે, જ્યારે બાકીના માલમાં ₹ 2000નો રિપેરિંગ ખર્ચ છે.

(2) જાહેરાતમાં આપેલ માલ ₹ 5000

(3) ₹ 10,000નું ઉધાર વેચાણ ભૂલથી ઉધાર ખરીદી તરીકે નોંધેલ છે.

(4) દેવાદારોમાંથી ₹ 20,000 ઘાલખાધ તરીકે માંડી વાળવાના છે અને 10 % ઘાલખાધ અનામત રાખવાની છે.

(5) મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણો અને ઉપાડ પર 5 % વ્યાજ વસૂલ કરો.

(6) કાયમી મિલકતો પર 10 % સીધી લીટીની પદ્ધતિએ ઘસારો ગણો.

જવાબ :

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક		80,000	વેચાણ	8,00,000	
ખરીદી	2,96,000		+ નહિ નોંધેલ વેચાણ	10,000	
– ખોટી નોંધેલ ખરીદી	10,000			8,10,000	
	2,86,000		– વેચાણપરત	80,000	7,30,000
– જાહેરાતથી ગયેલ માલ	5000				
– ખરીદપરત	20,000	2,61,000	આખર સ્ટૉક (નોંધ નં. 1 મુજબ)		1,88,000
ડેમરેજ		3000			
તોલાઈ		1000			
કસ્ટમ ડ્યૂટી		18,000			
કાચો નફો		5,55,000			
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)					
		9,18,000			**9,18,000**

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :			કાચો નફો	5,55,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં ફાળો		10,000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	
વેપાર ખર્ચા		90,000	મળેલ વટાવ	14,000
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :			ઉપાડ પર વ્યાજ	1200
આપેલ વટાવ		46,000		
જાહેરાત ખર્ચ	28,000			
+ જાહેરાતમાં આપેલ માલ	5000	33,000		
નાણાકીય ખર્ચા :				
મૂડી પર વ્યાજ		30,000		
અન્ય ખર્ચા-નુકસાન :				
ઘાલખાધ અનામત ખાતે :				
ઘાલખાધ (કા.સ.)	30,000			
+ ઘાલખાધ (હવાલા)	20,000			
+ ઘાલખાધ અના.(હવાલા)	19,000			
	69,000			
– ઘાલખાધ અના.(કા.સ.)	45,000	24,000		
કાયમી મિલકતો પરનો ઘસારો		50,000		
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)		2,87,200		
		5,70,200		**5,70,200**

પુષ્પાનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
મૂડી :				**બિનચાલુ મિલકતો :**		
મૂડી		3,00,000		કાયમી મિલકતો	4,00,000	
+ મૂડી પર વ્યાજ		30,000		− ઘસારો	50,000	3,50,000
+ ચોખ્ખો નફો		2,87,200		(મૂ.કિં. 5,00,000 × 10 %)		
		6,17,200		**રોકાણો :**		
− ઉપાડ	24,000			પ્રોવિડન્ટ ફંડનાં રોકાણો		1,00,000
+ ઉપાડ પર વ્યાજ	1200	25,200	5,92,000	**ચાલુ મિલકતો :**		
				દેવાદારો	2,00,000	
બિનચાલુ દેવા :				+ નહિ નોંધેલ ઉ.વેચાણ	10,000	
ચાલુ દેવા :					2,10,000	
પ્રોવિડન્ટ ફંડ		1,00,000		− ઘાલખાધ	20,000	
+ પ્રો.ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ		8000	1,08,000		1,90,000	
દેવીહૂંડીઓ			25,000	− ઘાલખાધ અનામત	19,000	1,71,000
લેણદારો		1,50,000		લેણીહૂંડી		15,000
− ખોટી નોંધેલ ખરીદી		10,000	1,40,000	રોકડસિલક		16,000
				બૅન્કસિલક		25,000
				આખર સ્ટૉક		1,88,000
			8,65,000			**8,65,000**

સમજૂતી : નોંધ નં. 1 : આખર સ્ટૉક 2,00,000

30 %	50 %	બાકીના 20 %
60,000	1,00,000	40,000
60,000	90,000	38,000
	[1,00,000 − 10 %]	[40,000 − 2000]

60,000 + 90,000 + 38,000 = 1,88,000

30 % માલની બજારકિંમત વધુ હોવાથી મૂળકિંમત ધ્યાનમાં લેવાય.

50 % માલની બજારકિંમત ઓછી હોવાથી બજારકિંમત ધ્યાનમાં લેવાય.

20 % માલને રિપેરિંગ ખર્ચ હોવાથી માલની કિંમતમાંથી બાદ થાય.

ઉદાહરણ 28 : નિર્મી ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજના નીચે આપેલા કાચા સરવૈયા અને હવાલા પરથી તેઓના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

નિર્મી ટ્રેડર્સ તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	**ઉધાર બાકી (₹)**	**જમા બાકી (₹)**
મૂડી	–	3,00,000
ઉપાડ	18,000	–
જમીન-મકાન	2,00,000	–
યંત્રો	1,40,000	–
ફર્નિચર અને ફિક્ચર્સ	25,000	–
પટે રાખેલ મકાન (તા. 1-4-2014થી 5 વર્ષ માટે)	50,000	–
વેચાણ	–	5,00,000
ખરીદપરત	–	12,000
દેવાદારો	90,000	
સાજન પાસેથી 12 ટકાના દરે લીધેલી લોન (તા. 1-10-2014થી)	–	30,000
ખરીદી	2,00,000	–
વેચાણપરત	10,000	–
નૂર અને જકાત	15,000	–
પરચૂરણ ખર્ચ	1000	–
સ્ટેશનરી-છપામણી	2500	–
વીમા-પ્રીમિયમ	14,200	–
ઘાલખાધ	15,000	–
ઘાલખાધ અનામત	–	14,000
દેવાદાર પર વટાવ અનામત	–	500
મળેલ કમિશન	–	8000
માલનો સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	11,000	–
પગાર અને મજૂરી	54,000	–
લેણદારો	–	30,000
ડેડ સ્ટૉક	5000	–
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	–	21,000

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
રોકડસિલક	40,800	–
આવકમાલ ગાડાભાડું	11,000	–
જાવકમાલ ગાડાભાડું	4000	–
હૂંડીઓ	18,000	10,000
આપેલ વટાવ	1000	–
	9,25,500	**9,25,500**

હવાલાઓ :

(1) તા. 31-3-2015ના રોજ માલના સ્ટૉકની કિંમત ₹ 41,000 હતી.

(2) તા. 31-1-2015ના રોજ ધંધામાં આગ લાગવાથી ₹ 10,000નો માલ આગથી બળી ગયો હતો અને વીમા કંપનીએ ₹ 7000નો દાવો સ્વીકાર્યો.

(3) દેવાદારોમાંથી ₹ 5000 વસૂલ થઈ શકે તેમ નથી તેથી માંડીવાળવાના છે. ઘાલખાધ અનામત 10 % તથા દેવાદારો પર વટાવ અનામત 2 % રાખવાની છે.

(4) નિર્મીએ ₹ 1000નો માલ અંગત વપરાશ માટે લીધો હતો, જેની ચોપડે નોંધ થઈ નથી.

(5) ₹ 5000નો ઉધાર ખરીદેલ માલની નોંધ થઈ નથી.

(6) જમીન-મકાન પર 10 %, યંત્રો પર 20 % અને ફર્નિચર અને ફિક્ચર્સ પર 5 % લેખે ઘસારો ગણો.

(7) વીમા-પ્રીમિયમમાં ₹ 1200 આવતા વર્ષનાં છે.

(8) ₹ 1000 કમિશન મળવાનું બાકી છે.

જવાબ : **નિર્મીનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત			રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક			11,000	વેચાણ	5,00,000	
ખરીદી		2,00,000		– વેચાણપરત	10,000	4,90,000
+ નહિ નોંધેલ ઉ.ખરીદી		5000				
		2,05,000				
– ખરીદપરત		12,000				
		1,93,000				
– અન્ય રીતે ગયેલ માલ :						
આગથી નુકસાન	10,000					
માલનો ઉપાડ	1000	11,000	1,82,000			
નૂર-જકાત			15,000			
આવકમાલ ગાડાભાડું			11,000			
કાચો નફો			3,12,000	આખર સ્ટૉક		41,000
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)						
			5,31,000			**5,31,000**

નિર્મી ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :			કાચો નફો		3,12,000
પરચૂરણ ખર્ચ		1000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)		
સ્ટેશનરી-છપામણી		2500	મળેલ કમિશન	8000	
વીમા-પ્રીમિયમ	14,200		+ મળવાનું બાકી	1000	9000
– અગાઉથી ચૂકવેલ	1200	13,000			
પગાર-મજૂરી		54,000			
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :					
જાવકમાલ ગાડાભાડું		4000			
નાણાકીય ખર્ચા :					
લોનનું વ્યાજ		1800			
અન્ય ખર્ચા-નુકસાન અને જોગવાઈ :					
માંડીવાળેલ પટે રાખેલ મકાન		10,000			
ઘાલખાધ (કા.સ.)	15,000				
+ ઘાલખાધ (હવાલા)	5000				
+ ઘાલખાધ અના.(હવાલા)	8500				
	28,500				
– ઘાલખાધ અના.(કા.સ.)	14,000	14,500			
દેવાદાર પર વટાવ અનામત ખાતે :					
આપેલ વટાવ	1000				
+ દે.વ. અના.(હવાલા)	1530				
	2530				
– દે.વ. અના.(કા.સ.)	500	2030			
આગથી થયેલ નુકસાન		3000			
ઘસારો :					
જમીન-મકાન	20,000				
+ યંત્રો	28,000				
+ ફર્નિચર અને ફિક્ચર્સ	1250	49,250			
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)		1,65,920			
		3,21,000			**3,21,000**

નિર્મી ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
			બિનચાલુ મિલકતો :		
મૂડી :			**કાયમી મિલકતો :**		
મૂડી	3,00,000		જમીન-મકાન	2,00,000	
+ ચોખ્ખો નફો	1,65,920		− ઘસારો	20,000	1,80,000
(ન.નુ. ખાતેથી લાવ્યા)	4,65,920		યંત્રો	1,40,000	
− ઉપાડ 18,000			− ઘસારો	28,000	1,12,000
+ અંગત વપરાશ 1000	19,000		ફર્નિચર અને ફિક્ચર્સ	25,000	
માટે લીધેલ માલ		4,46,920	− ઘસારો (5 %)	1250	23,750
બિનચાલુ દેવા :			પટ્ટે રાખેલ મકાન	50,000	
સાજનની 12 ટકાની લોન	30,000		− માંડી વાળેલ	10,000	40,000
+ બાકી વ્યાજ	1800	31,800	ડેડ સ્ટૉક		5000
ચાલુ દેવા :			**ચાલુ મિલકતો :**		
લેણદારો	30,000		દેવાદારો	90,000	
+ નહિ નોંધેલ ઉ.ખરીદી	5000	35,000	− ઘાલખાધ	5000	
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ		21,000		85,000	
દેવીહૂંડીઓ		10,000	− ઘાલખાધ અના.(10 %)	8500	
				76,500	
			− દે.વ.અનામત (2 %)	1530	74,970
			રોકડસિલક		40,800
			લેણીહૂંડીઓ		18,000
			આખર સ્ટૉક		41,000
			વીમાકંપની		7000
			અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ		1200
			મળવાનું બાકી કમિશન		1000
		5,44,720			**5,44,720**

સમજૂતી : (1) સાજનની લોન પર વ્યાજ ચૂકવવાનું બાકી.

સાજન પાસેથી લીધેલ લોનની તારીખ : 1-10-2014

વાર્ષિક હિસાબો બનાવવાની તારીખ : 31-3-2015

વ્યાજ ચૂકવવાનો સમયગાળો = 6 માસ

વ્યાજ = $30,000 \times 12\ \% \times \frac{6}{12} = 1800$

ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ = 1800

ઉદાહરણ 29 : અભિષેકના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી તેના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

અભિષેકનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	**ઉધાર બાકી (₹)**	**જમા બાકી (₹)**
મૂડી	–	5,40,000
ઉપાડ	24,000	–
શરૂઆતનો સ્ટૉક	40,000	–
ખરીદી	3,00,000	–
વેચાણ	–	5,00,000
માલપરત	30,000	50,000
પગાર	1,44,000	–
ઑડિટ-ફી	15,000	–
ભાડું-કરવેરા-વીમો	20,000	–
સ્ટેશનરી-છપામણી	5000	–
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	–	12,000
અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ	2000	–
આયાત માલ પર જકાત	3000	–
કમિશન	–	3000
દેવાદારો-લેણદારો	1,00,000	80,000
મકાન	2,00,000	–
મકાનમાં વધારો (તા. 31-12-2014)	50,000	–
યંત્રો	1,00,000	–
વાહનો	50,000	–
હૂંડીઓ	10,000	15,000
ડિવિડન્ડ	–	4000
ABC કંપનીના શૅરમાં રોકાણ	40,000	–
જાહેરાત ઉપલક ખાતું	15,000	–
ફર્નિચર	5000	–
મરામત ખર્ચ	12,000	–

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
વીજળી ખર્ચ	28,000	–
બોનસ	12,000	–
વટાવ	5000	6000
	12,10,000	**12,10,000**

હવાલાઓ :

(1) આખરમાલનો સ્ટૉક ₹ 2,01,000નો છે, પણ તેમાં સ્ટેશનરીનો સ્ટૉક ₹ 1000 છે. માલના સ્ટૉક પૈકી ₹ 20,000ના માલની બજારકિંમત 20 % ઓછી છે.

(2) ₹ 10,000નું ઉધારવેચાણ નોંધવાનું બાકી છે.

(3) વાહનો તા. 31-12-2014ના રોજ ખરીદેલ છે. વાહનોની ભંગારકિંમત ₹ 10,000 છે અને આયુષ્ય 5 વર્ષનું છે.

(4) મકાન પર 10 % ઘસારો ગણો, યંત્રો પર ઘસારાનો દર 15 %.

(5) ₹ 5000ના ફર્નિચરની ખરીદી ભૂલથી ખરીદ ખાતે ઉધારેલ છે. ફર્નિચર તા. 1-10-2014ના રોજ ખરીદેલ છે. ફર્નિચર પર ઘસારાનો દર 10 % છે.

(6) મૂડી પર 6 % વ્યાજ આપવાનું છે. ₹ 1,00,000ની વધારાની મૂડી તા. 1-1-2015ના રોજ લાવવામાં આવેલ છે.

(7) વર્ષની શરૂઆતમાં જાહેરાતઝુંબેશ માટે થયેલ ખર્ચ જાહેરાત ઉપલક ખાતે લઈ ગયા હતા. આ ખર્ચ 5 વર્ષમાં માંડી વાળવાનો છે.

જવાબ : **અભિષેકનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું**

ઉધાર જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત		રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક		40,000	વેચાણ	5,00,000	
ખરીદી	3,00,000		+ નહિ નોંધેલ ઉધાર	10,000	
– ફર્નિચરની ખરીદી	5000		વેચાણ	5,10,000	
	2,95,000		– વેચાણપરત	30,000	4,80,000
– ખરીદપરત	50,000	2,45,000			
આયાત માલ પર જકાત		3000	આખર સ્ટૉક (નોંધ નં. 1 મુજબ)		1,96,000
કાચો નફો		3,88,000			
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)					
		6,76,000			**6,76,000**

અભિષેકનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર | જમા

વિગત		રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :			કાચો નફો	3,88,000
પગાર		1,44,000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	
ઑડિટ ફી		15,000	કમિશન	3000
ભાડું-કરવેરા		20,000	મળેલ ડિવિડન્ડ	4000
સ્ટેશનરી-છપામણી	5000		મળેલ વટાવ	6000
– સ્ટેશનરી સ્ટૉક	1000	4000		
વીજળી ખર્ચ		28,000		
બોનસ		12,000		
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :				
આપેલ વટાવ		5000		
માંડી વાળેલ જાહેરાતઝુંબેશ ખર્ચ		3000		
નાણાકીય ખર્ચા :				
મૂડી પર વ્યાજ		27,900		
અન્ય ખર્ચા-નુકસાન અને જોગવાઈ :				
મરામત ખર્ચ		12,000		
ઘસારો :				
વાહનો	2000			
+ મકાન	21,250			
+ ફર્નિચર	750			
+ યંત્રો	15,000	39,000		
ચોખ્ખો નફો (મૂડી ખાતે લઈ ગયા)		91,100		
		4,01,000		**4,01,000**

અભિષેકનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં		રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
			બિનચાલુ મિલકતો :		
મૂડી :			**કાયમી મિલકતો :**		
મૂડી	4,40,000		મકાન	2,00,000	
+ વધારાની મૂડી	1,00,000		+ મકાનમાં વધારો	50,000	
	5,40,000		(તા. 31-12-14)		
+ મૂડી પર વ્યાજ	27,900			2,50,000	
(નોંધ નં. 5)			− ઘસારો (નોંધ નં. 3)	21,250	2,28,750
+ ચોખ્ખો નફો	91,100		યંત્રો	1,00,000	
(ન.નુ.ખાતેથી લાવ્યા)	6,59,000		− ઘસારો	15,000	85,000
− ઉપાડ	24,000	6,35,000	વાહનો	50,000	
બિનચાલુ દેવા :		−	− ઘસારો (નોંધ નં. 2)	2000	48,000
ચાલુ દેવા :			ફર્નિચર	5000	
ચૂકવવાનો બાકી પગાર		12,000	+ ખરીદ ખાતે નોંધેલ	5000	
લેણદારો		80,000		10,000	
દેવીહૂંડીઓ		15,000	− ઘસારો (નોંધ નં. 4)	750	9250
			રોકાણો :		
			ABC કંપનીના શૅરમાં રોકાણ		40,000
			ચાલુ મિલકતો :		
			અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ		2000
			દેવાદારો	1,00,000	
			+ નહિ નોંધેલ ઉ.વેચાણ	10,000	1,10,000
			લેણીહૂંડીઓ		10,000
			સ્ટેશનરી સ્ટૉક		1000
			આખર સ્ટૉક		1,96,000
			અવાસ્તવિક મિલકતો :		
			જાહેરાત ઉપલક ખાતું	15,000	
			− માંડી વાળેલ	3000	12,000
		7,42,000			**7,42,000**

સમજૂતી :

નોંધ નં. 1 : કુલ આખર સ્ટૉક = ₹ 2,01,000

– સ્ટેશનરી સ્ટૉક = ₹ 1000

માલનો સ્ટૉક = ₹ 2,00,000

– ઓછી કિંમત = ₹ 4000

[20,000 × 20 %]

આ. સ્ટૉક્ની કિંમત = ₹ 1,96,000

નોંધ નં. 2 : વાહનોનો ઘસારો :

$$\text{ઘસારો} = \frac{\text{પડતર કિંમત} - \text{ભંગાર કિંમત}}{\text{આયુષ્ય}}$$

$$= \frac{50,000 - 10,000}{5}$$

$$= \frac{40,000}{5}$$

વાર્ષિક ઘસારો = ₹ 8000

3 માસનો ઘસારો = $\frac{8000 \times 3}{12}$

3 માસનો ઘસારો = ₹ 2000

નોંધ નં. 3 : મકાનનો ઘસારો :

શરૂઆતની બાકી પર ઘસારો = ₹ 2,00,000 × 10 %	= ₹ 20,000
+ મકાનમાં વધારા પર ઘસારો = ₹ 50,000 × 10 % × $\frac{3}{12}$	= ₹ 1250
કુલ ઘસારો	= ₹ 21,250

નોંધ નં. 4 : ફર્નિચર પર ઘસારો :

શરૂઆતની બાકી પર ઘસારો = ₹ 5000 × 10 %	= ₹ 500
+ નવા ખરીદેલ ફર્નિચરનો ઘસારો = ₹ 5000 × 10 % × $\frac{6}{12}$	= ₹ 250
કુલ ઘસારો	= ₹ 750

નોંધ નં. 5 : મૂડી પર વ્યાજ :

શરૂઆતની બાકી પર વ્યાજ = ₹ 4,40,000 × 6 %	= ₹ 26,400
+ વધારાની મૂડી પર વ્યાજ = ₹ 1,00,000 × 6 % × $\frac{3}{12}$	= ₹ 1500
કુલ વ્યાજ	= ₹ 27,900

ઉદાહરણ 30 : સાજનના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો :

સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
વેપાર ખાતું (જમા બાકી)	–	1,90,000
મૂડી	–	2,40,000
ઉપાડ	14,000	–
કાયમી મિલકતો	1,63,000	–
ઑફિસ ખર્ચ	26,000	–
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	–	5000
ભાડું	6000	–
વીમો	12,000	–
પગાર-મજૂરી	1,20,000	–
ગ્રાહકો-વેપારીઓ	80,000	90,000
લેણીહૂંડી-દેવીહૂંડી	8000	12,000
ઘાલખાધ અનામત	–	5000
વટાવ	2000	3000
અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો	1000	–
ચૂકવવાનો બાકી ઑફિસ ખર્ચ	–	1000
આખરનો સ્ટૉક	15,000	–
સ્ટેશનરી સ્ટૉક	1000	–
રોકડ સિલક	8000	–
વેચાણ-વિતરણ ખર્ચ	90,000	–
	5,46,000	**5,46,000**

હવાલાઓ :

(1) વેપારખાતું તૈયાર કર્યા પછી માલૂમ પડ્યું કે સાજને અંગત ઉપયોગ માટે ₹ 2000નો માલ ઉપાડ્યો હતો જેની ચોપડામાં નોંધ થઈ નથી. આવકમાલ ગાડાભાડું ₹ 1000 ચૂકવવાનું બાકી છે.

(2) મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણો.

(3) બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ ₹ 300 ચૂકવવાનું બાકી છે.

(4) દેવાદાર પાસેથી મળેલ ₹ 5000 વેચાણ ખાતે જમા કરેલ છે, જે વેપારખાતું બનાવ્યા પછી ધ્યાનમાં આવેલ છે.

(5) કાયમી મિલકતો પર 10 % લેખે ઘસારાની જોગવાઈ કરો.

(6) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી ₹ 5000.

(7) આગથી બળી ગયેલ માલ ₹ 10,000 વીમા કંપનીએ મંજૂર કરેલ દાવો ₹ 8000.

(8) ₹ 10,000ની કાયમી મિલકત ₹ 8000માં તા. 1-10-2014ના રોજ રોકડેથી વેચેલ જેની ચોપડે નોંધ કરવાની બાકી છે.

જવાબ : **સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું વેપાર ખાતું (સુધારેલું)**

ઉધાર | જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
ચૂકવવાનું બાકી આવકમાલ ગાડાભાડું	1000	કાચો નફો	1,90,000
દેવાદારો પાસેથી મળેલ રોકડ જે	5000	ખરીદ ખાતે	2000
ભૂલથી વેચાણ ખાતે જમા કરેલ		(ઉપાડથી ગયેલ માલ)	
નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી	5000	આગથી બળી ગયેલ માલ	10,000
કાચો નફો (સુધારેલ)	1,91,000		
(નફા-નુકસાન ખાતે લઈ ગયા)			
	2,02,000		**2,02,000**

નોંધ : ઉપાડથી ગયેલ માલ ખરીદીમાંથી બાદ થાય, પણ અહીં સુધારેલ વેપાર ખાતું હોવાથી અને ખરીદીની રકમ ન હોવાથી ખરીદી વેપાર ખાતે જમા કરી છે.

સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું નફા-નુકસાન ખાતું

ઉધાર | જમા

વિગત	રકમ (₹)	વિગત	રકમ (₹)
વહીવટી ખર્ચા :		કાચો નફો	1,91,000
ઑફિસ ખર્ચ	26,000	(વેપાર ખાતેથી લાવ્યા)	
ભાડું	6000		
વીમો	12,000	મળેલ વટાવ	3000
પગાર-મજૂરી	1,20,000		
વેચાણ-વિતરણના ખર્ચા :			
આપેલ વટાવ	2000		
વેચાણ-વિતરણ ખર્ચા	90,000		
નાણાકીય ખર્ચા :			
મૂડી પર વ્યાજ	24,000		
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ	300		
ચૂકવવાનું બાકી			
અન્ય ખર્ચા અને જોગવાઈ :			
આગથી થયેલ નુકસાન	2000		
કાયમી મિલકત વેચાણનું નુકસાન	1500		
કાયમી મિલકતનો ઘસારો	15,800	ચોખ્ખી ખોટ	1,05,600
[500 + 15,300]		(મૂડી ખાતે લઈ ગયા.)	
	2,99,600		**2,99,600**

સાજનનું તા. 31-3-2015ના રોજનું પાકું સરવૈયું

મૂડી-દેવાં			રકમ (₹)	મિલકત-લેણાં		રકમ (₹)
મૂડી :				**બિનચાલુ મિલકતો :**		
મૂડી		2,40,000		કાયમી મિલકતો	1,63,000	
+ મૂડી પર વ્યાજ		24,000		– કાયમી મિલકતનું	10,000	
		2,64,000		વેચાણ		
– ચોખ્ખી ખોટ		1,05,600			1,53,000	
(ન.નુ.ખાતેથી)		1,58,400		– ઘસારો (10 %)	15,300	1,37,700
– ઉપાડ	14,000			**ચાલુ મિલકતો :**		
+ અંગત	2000	16,000		ગ્રાહકો (દેવાદારો)	80,000	
ઉપયોગ માટે				– મળેલ રોકડ	5000	
લીધેલ માલ			1,42,400	(વેપાર ખાતે ભૂલથી		
ચાલુ દેવા :				જમા કરેલ)		
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ		5000			75,000	
+ ચૂકવવાનું બાકી વ્યાજ		300	5300	– ઘાલખાધ અનામત	5000	70,000
				લેણીહૂંડી		8000
વેપારીઓ (લેણદારો)		90,000		અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો		1000
+ નહિ નોંધેલ ઉ.ખરીદી		5000	95,000	આખર સ્ટૉક		15,000
દેવીહૂંડી			12,000	સ્ટેશનરી સ્ટૉક		1000
ચૂકવવાના બાકી ઑફિસ ખર્ચા			1000	રોકડસિલક	8000	
ચૂકવવાનું બાકી આવકમાલ ગાડાભાડું			1000	+ કાયમી મિલકતની ઊપજ	8000	16,000
				વીમા કંપની		8000
			2,56,700			**2,56,700**

નોંધ : કાયમી મિલકતો અંગે :

કાયમી મિલકતોનું વેચાણ તા. 1-10-2014ના રોજ

	મૂળકિંમત	₹ 10,000
–	6 માસનો ઘસારો	₹ 500
	(1-4-2014થી 1-10-2014)	
	$(10,000 \times 10\ \% \times \frac{6}{12})$	
	ચોપડેકિંમત	₹ 9500
	(તા. 1-10-2014ના રોજ)	

ઊપજ 8000 ← → ખોટ 1500

કાયમી મિલકતમાંથી ₹ 10,000 બાદ કરેલ છે, જેનાં ₹ 500 ઘસારાની રકમ બાદ થયેલ છે. આથી નફા-નુકસાન ખાતામાં કાયમી મિલકતોનો ઘસારો ₹ 500 દર્શાવેલ છે.

સ્વાધ્યાય

1. દરેક પ્રશ્ન માટે યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો :

(1) વેપાર ખાતાની ઉધાર બાકી એટલે ....
(અ) કાચો નફો (બ) કાચી ખોટ
(ક) ચોખ્ખો નફો (ડ) ચોખ્ખી ખોટ

(2) નફા-નુકસાન ખાતાની જમા બાકી એટલે ....
(અ) કાચો નફો (બ) કાચી ખોટ
(ક) ચોખ્ખો નફો (ડ) ચોખ્ખી ખોટ

(3) નીચેનામાંથી કાચા સરવૈયાની કઈ બાકી નફા-નુકસાન ખાતામાં દર્શાવવામાં આવે છે ?
(અ) પગાર-મજૂરી (બ) મજૂરી-પગાર
(ક) ચૂકવવાની બાકી પગાર-મજૂરી (ડ) ચૂકવવાની બાકી મજૂરી-પગાર

(4) કાચા સરવૈયામાં દર્શાવેલ સ્ટેશનરીનો આખર સ્ટૉક ક્યાં દર્શાવવામાં આવે છે ?
(અ) વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ
(બ) નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ
(ક) નફા-નુકસાન ખાતામાં સ્ટેશનરી ખર્ચમાંથી બાદ
(ડ) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ

(5) કાચા સરવૈયામાં દર્શાવેલ પ્રોવિડન્ટ ફંડનાં રોકાણોનું વ્યાજ ક્યાં દર્શાવવામાં આવે છે ?
(અ) નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ
(બ) નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ
(ક) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ પ્રોવિડન્ટ ફંડનાં રોકાણોમાં ઉમેરાય.
(ડ) પાકા સરવૈયામાં મૂડી-દેવા બાજુ પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં ઉમેરાય.

(6) આખર સ્ટૉક વાર્ષિક હિસાબોમાં કઈ કિંમતે દર્શાવવામાં આવે છે ?
(અ) મૂળ-કિંમત
(બ) પડતરકિંમતે
(ક) બજારકિંમતે
(ડ) પડતરકિંમત કે બજારકિંમત બેમાંથી જે ઓછી કિંમત હોય તે કિંમતે

(7) વ્યવસ્થિત ખરીદી એટલે...
(અ) ખરીદી + ખરીદીના ખર્ચા (બ) ખરીદી – ખરીદપરત
(ક) શરૂનો સ્ટૉક + ખરીદી – આખર સ્ટૉક (ડ) શરૂનો સ્ટૉક + ખરીદી – ખરીદપરત – આખર સ્ટૉક

(8) ધંધાની આર્થિક પરિસ્થિતિ .... રજૂ કરે છે.
(અ) કાચું સરવૈયું (બ) વેપાર ખાતું
(ક) નફા-નુકસાન ખાતું (ડ) પાકું સરવૈયું

(9) ફક્ત કાચા સરવૈયામાં ઘાલખાધ અનામત આપેલ હોય, તો તેની વાર્ષિક હિસાબોમાં ક્યાં અસર થાય ?
(અ) નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ
(બ) નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ
(ક) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાંથી બાદ
(ડ) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ દેવાદારોમાં ઉમેરાય

(10) આગથી માલ બળી જાય અને વીમા કંપની પૂરેપૂરો દાવો મંજૂર કરે તો વાર્ષિક હિસાબોમાં તેની ક્યાં અસર થાય ?
(અ) ફક્ત વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ
(બ) વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ (ખરીદીમાંથી બાદ) અને નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ
(ક) વેપાર ખાતામાં ઉધાર બાજુ (ખરીદીમાંથી બાદ) અને પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ
(ડ) વેપાર ખાતામાં જમા બાજુ, નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ અને પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ

(11) કાચા સરવૈયામાં કાયમી મિલકતોનો ઘસારો આપેલો હોય તો તે વાર્ષિક હિસાબોમાં ક્યાં દર્શાવવામાં આવશે ?

(અ) નફા-નુકસાન ખાતામાં ઉધાર બાજુ

(બ) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ કાયમી મિલકતમાં ઉમેરાય.

(ક) પાકા સરવૈયામાં મિલકત-લેણાં બાજુ કાયમી મિલકતોમાંથી બાદ થાય

(ડ) નફા-નુકસાન ખાતામાં જમા બાજુ

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ લખો :

(1) નાણાકીય પત્રકો એટલે શું ?

(2) આખરનોંધો એટલે શું ?

(3) હવાલાનોંધ એટલે શું ?

(4) વ્યવસ્થિત ખરીદી એટલે શું ?

(5) ડેમરેજ એટલે શું ?

(6) વોરફેજ એટલે શું ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો :

(1) નાણાકીય પત્રકોના ઉદ્દેશો જણાવો.

(2) નાણાકીય પત્રકોનું મહત્ત્વ જણાવો.

(3) કાચો નફો, કામગીરી નફો અને ચોખ્ખા નફાનો અર્થ સમજાવો.

(4) વેપાર ખાતા અને નફા-નુકસાનખાતાં વચ્ચેનો તફાવત સમજાવો.

(5) કાચું સરવૈયું અને પાકું સરવૈયું વચ્ચેનો તફાવત સમજાવો.

(6) નફા-નુકસાન ખાતાના હેતુઓ જણાવો.

(7) પાકા સરવૈયાના હેતુઓ જણાવો.

(8) વેપાર ખાતું એટલે શું ? તેમાં દર્શાવાતી વિગતો જણાવી વેપાર ખાતું તૈયાર કરવા માટે જરૂરી આખરનોંધો લખો.

(9) કાયમીપણાના ક્રમમાં અને પ્રવાહિતાના ક્રમમાં પાકા સરવૈયાનો નમૂનો દર્શાવો. (ફક્ત મથાળાં)

(10) વાર્ષિક હિસાબો એટલે શું ? વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરવાના હેતુઓ જણાવો.

4. નીચેના સંજોગોમાં હવાલાનોંધ જણાવો અને વાર્ષિક હિસાબોમાં તેની અસર પણ દર્શાવો :

(1) ₹ 1,00,000ના આખર સ્ટૉકમાંથી ₹ 2000નો સ્ટેશનરીનો સ્ટૉક છે. માલના સ્ટૉકમાંથી ₹ 50,000ના માલને ₹ 2000 મરામત ખર્ચ જરૂરી છે.

(2) વર્ષના અંતે નીચેના ખર્ચાઓ ચૂકવવાના બાકી છે :
ભાડું-વેરા ₹ 5000, પગારના ₹ 3000

(3) વર્ષના અંતે નીચેની આવકો મળવાની બાકી છે :
ઉમેદવારનું પ્રીમિયમ ₹ 2000, કમિશન ₹ 1000

(4) ₹ 2700 દલાલીના અગાઉથી મળેલા છે.

(5) ધંધાના માલિકની ધંધામાં મૂડી ₹ 3,00,000 છે, જેના પર વાર્ષિક 12 % લેખે વ્યાજ ચૂકવવાનું છે.

(6) ધંધાના માલિકે 9 માસ પછી ધંધામાંથી ₹ 40,000નો ઉપાડ કરેલ છે.

(7) ₹ 10,000નું ઉધાર વેચાણ ભૂલથી ઉધાર ખરીદ તરીકે નોંધેલ છે.

(8) ₹ 3000નું ખરીદપરત ભૂલથી ઉધારવેચાણ તરીકે નોંધેલ છે.

(9) ₹ 1,00,000ની કાયમી મિલકત તા. 1-7-2015ના રોજ ખરીદેલ છે. પેઢીનું હિસાબી વર્ષ તા. 31-3-2016ના રોજ પૂરું થાય છે. ઘસારો 12 % લેખે ગણો.

(10) ₹ 1,00,000ના દેવાદારોમાંથી ₹ 10,000 ઘાલખાધ માંડીવાળો, 10 % ઘાલખાધ અનામત રાખો અને 2 % લેખે દેવાદાર પર વટાવ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(11) ₹ 10,000નો માલ આગથી બળી ગયો. વીમા કંપનીએ ₹ 8000નો દાવો મંજૂર કર્યો.

(12) ₹ 1000 યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધારેલ છે.

5. સુરેશના તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરતી વખતે નીચેનાં ખાતાં બંધ કરો અને ખાતાં બંધ કરવાની આમનોંધ લખો.

(1) મજૂરી-પગાર ખાતું :

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)
	રોકડ ખાતે		60,000				

(2) મળેલ વ્યાજ ખાતું :

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)
					ભાવના ખાતે		4000

(3) વેચાણ ખાતું :

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)
					રોકડ ખાતે		5000
					ગ્રાહકો ખાતે		1,00,000
					(વેચાણનોંધ મુજબ)		

(4) સુરેશના ઉપાડનું ખાતું :

ઉધાર જમા

તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)	તારીખ	વિગત	નો. પા.	રકમ (₹)
	રોકડ ખાતે		12,000				
	ખરીદ ખાતે		4000				

6. દીપકના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો :

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી-ઉપાડ	18,000	3,00,000
વ્યવસ્થિત ખરીદી અને વેચાણ	8,00,000	12,91,000
માલપરત	50,000	–
વટાવ	6000	8000
ભાડું	7000	–
દેવાદારો-લેણદારો	1,10,000	90,000
કમિશન	8000	–

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
હૂંડીઓ	20,000	30,000
રોકડસિલક	20,000	–
બૅન્કસિલક	90,000	–
મકાન	1,50,000	–
ફર્નિચર	40,000	–
યંત્રો	3,00,000	–
મજૂરી	60,000	–
આવકમાલ ગાડાભાડું	60,000	–
10 ટકાની બૅન્ક લોન અને બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	20,000	2,00,000
આખર સ્ટૉક	40,000	–
ઑફિસ ખર્ચા	1,20,000	–
	19,19,000	**19,19,000**

હવાલાઓ :

(1) ₹ 12,000નો માલ ચોરાઈ ગયેલ હતો.

(2) ₹ 15,000નો માલ નમૂના તરીકે વહેંચેલ હતો.

(3) ₹ 16,000નો માલ આગથી બળી ગયેલ હતો.

(4) ₹ 1500નો માલ ધર્માદામાં આપેલ હતો.

7. પંકજના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો :

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી-ઉપાડ	18,000	6,00,000
ખરીદી-વેચાણ	9,00,000	15,00,000
ખરીદપરત	–	30,000
વેચાણપરત	60,000	–
સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	90,000	–
આવકમાલ ગાડાભાડું	15,000	–
પગાર	1,80,000	–
મજૂરી	60,000	–
ઑફિસ ખર્ચા	1,20,000	–
મળેલ ડિબેન્ચર વ્યાજ	–	15,000
મળેલ વટાવ	–	6000
મળેલ કમિશન	–	3000
10 ટકાની બૅન્ક લોન	–	3,00,000
દેવીહૂંડી	–	22,500

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
દેવાદારો	1,35,000	–
લેણીહૂંડી	45,000	–
લેણદારો	–	1,02,000
ચૂકવવાનું બાકી ભાડું	–	1500
જાહેરાત ખર્ચ	75,000	–
સ્ટેશનરી-છપામણી ખર્ચ	9000	–
યંત્રો	1,35,000	–
મકાન	4,50,000	–
ફર્નિચર	90,000	–
ભાડું	18,000	–
10 ટકાના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ	1,50,000	–
બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	30,000	–
	25,80,000	**25,80,000**

હવાલાઓ :

(1) આખરમાલનો સ્ટૉક ₹ 1,65,000 છે, જેમાં 50 % માલની બજારકિંમત 10 % વધુ છે, જ્યારે બાકીના માલની બજારકિંમત 10 % ઓછી છે.

(2) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી ₹ 60,000

(3) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદપરત ₹ 7500

(4) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણ ₹ 75,000

(5) નહિ નોંધેલ ઉધાર વેચાણપરત ₹ 22,500

(6) ચૂકવવાની બાકી મજૂરી ₹ 15,000

(7) ₹ 15,000નો માલ આગથી બળી ગયો વીમા કંપનીએ પૂરેપૂરો દાવો મંજૂર કર્યો.

(8) અંગત વપરાશ માટે લીધેલ માલ ₹ 7500.

(9) યંત્ર ગોઠવવાની મજૂરી ₹ 7500 ભૂલથી મજૂરી ખાતે ઉધારેલ છે.

8. આર. કે. સ્ટોર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું નીચે મુજબ છે :

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
કાચો નફો	–	3,00,000
પગાર	54,000	–
સામાન્ય ખર્ચા	6600	–
કરવેરા-વીમો	7200	–
પરચૂરણ દેવાદારો	1,20,000	–
આખર સ્ટૉક	13,200	–

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	–	6000
કમિશન	–	9000
જાહેરાત ખર્ચ	9000	–
વ્યાજ	3000	–
ફર્નિચર	48,000	–
મકાન	1,80,000	–
મોટરકાર	60,000	–
મૂડી	–	1,42,800
ઉપાડ	6000	–
ઘાલખાધ	3600	–
ઘાલખાધ અનામત	–	6000
લોન	–	24,000
લેણદારો	–	12,000
લેણીહૂંડી	3000	–
દેવીહૂંડી	–	9600
જાવકમાલ ગાડાભાડું	4000	–
આપેલ વટાવ	3200	–
મળેલ વટાવ	–	2400
સામાન્ય અનામત	–	30,000
રોકડસિલક	21,000	–
	5,41,800	**5,41,800**

હવાલાઓ :

(1) પગાર તા. 31-12-2014 સુધીનો જ ચૂકવાયેલ છે.

(2) ₹ 1200નું વીમા-પ્રીમિયમ તા. 30-9-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષનું છે.

(3) ₹ 2000 કમિશન મળવાનું બાકી છે.

(4) મૂડી પર 10 % અને ઉપાડ પર 12 % વ્યાજ ગણવાનું છે.

(5) ફર્નિચર પર 5 %, મકાન પર 10 % અને મોટરકાર પર 20 % ઘસારો ગણો.

(6) ₹ 20,000ના દેવાદારોમાંથી 50 % રકમ ઘાલખાધ તરીકે માંડીવાળો.

(7) 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(8) 2 % દેવાદાર પર વટાવ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(9) સામાન્ય અનામત ખાતે ₹ 10,000 લઈ જવામાં આવે છે.

ઉપરની માહિતી પરથી આર. કે. સ્ટોર્સના તા. 31-3-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

9. **પુષ્પા ટ્રેડર્સના નીચે આપેલા તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.**

પુષ્પા ટ્રેડર્સનું તા. 31-3-2015ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
ઉપાડ અને મૂડી	26,400	3,30,000
ખરીદી અને વેચાણ	3,24,900	8,80,000
માલપરત	88,000	22,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડ અને પ્રોવિડન્ટ ફંડમાં ફાળો	11,000	1,10,000
પ્રોવિડન્ટ ફંડનાં રોકાણો અને તેનું વ્યાજ	1,10,000	8800
દેવાદારો-લેણદારો	2,20,000	1,65,000
વટાવ	50,600	15,400
ઘાલખાધ અને ઘાલખાધ અનામત	33,000	49,500
હૂંડીઓ	16,500	27,500
માલનો સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	88,000	–
ડેમરેજ	3300	–
કસ્ટમ ડ્યૂટી	21,000	–
વેપાર ખર્ચા	1,00,000	–
રોકડસિલક	10,000	–
બૅન્કસિલક	35,100	–
કાયમી મિલકતો (પડતરકિંમત ₹ 6,00,000)	4,80,000	–
જાહેરાત ખર્ચ	10,000	–
અન્ય આવકો	–	19,600
	16,27,800	**16,27,800**

હવાલાઓ :

(1) તા. 31-3-2015ના રોજ ₹ 2,02,000નો સ્ટૉક છે. જેમાંથી ₹ 2000નો જાહેરાત સામગ્રીનો સ્ટૉક છે. માલના સ્ટૉક પૈકી 40 % માલની બજારકિંમત 20 % વધુ છે. 30 % માલની બજારકિંમત 20 % ઓછી છે, જ્યારે બાકીના માલમાં ₹ 5000નો રિપૅરિંગ ખર્ચ જરૂરી છે.

(2) જાહેરાતમાં આપેલ માલ ₹ 7500.

(3) ₹ 10,000નું ઉધાર વેચાણ ભૂલથી ઉધાર ખરીદી તરીકે નોંધેલ છે.

(4) દેવાદારોમાંથી ₹ 30,000 ઘાલખાધ તરીકે માંડીવાળવાના છે અને 10 % ઘાલખાધ અનામત રાખવાની છે.

(5) મૂડી પર 10 % વ્યાજ આપવાનું છે અને ઉપાડ પર 6 % લેખે વ્યાજ વસૂલ કરો.

(6) કાયમી મિલકતો પર 10 % લેખે સીધી લીટીની પદ્ધતિએ ઘસારો ગણો.

10. નિર્મીના તા. 31-3-2015ના રોજના નીચે આપેલા કાચા સરવૈયા પરથી તેઓના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી	–	2,70,000
ઉપાડ	16,200	–
જમીન-મકાન	1,80,000	–
યંત્રો	1,26,000	–
ફર્નિચર	22,500	–
પટ્ટે રાખેલ મકાન (તા. 1-4-2014થી 5 વર્ષ માટે)	45,000	–
વેચાણ	–	4,50,000
ખરીદપરત	–	10,800
દેવાદારો	81,000	–
દત્તુ પાસેથી 12 ટકાના દરે લીધેલી લોન (તા. 1-10-2014)	–	27,000
ખરીદી	1,80,000	–
વેચાણપરત	9000	–
નૂર-જકાત	13,500	–
પરચૂરણ ખર્ચા	3150	–
વીમા-પ્રીમિયમ	14,200	–
ઘાલખાધ	12,080	–
ઘાલખાધ અનામત	–	12,600
દેવાદાર પર વટાવ અનામત	–	450
મળેલ કમિશન	–	6000
માલનો સ્ટૉક (તા. 1-4-2014)	9900	–
પગાર	42,000	–
મજૂરી	6600	–
લેણદારો	–	28,200
ડેડસ્ટૉક	4500	–
બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	–	18,900
રોકડસિલક	36,720	–
આવકમાલ ગાડાભાડું	6000	–
જાવકમાલ ગાડાભાડું	7500	–
હૂંડીઓ	12,000	7000
વટાવ	5100	2000
	8,32,950	**8,32,950**

હવાલાઓ :

(1) તા. 31-3-2015ના રોજ માલના સ્ટૉકની કિંમત ₹ 50,000 છે.

(2) તા. 31-01-2015ના રોજ ધંધામાં આગ લાગવાથી ₹ 8000નો માલ આગથી બળી ગયો અને વીમા કંપનીએ 70 % રકમનો દાવો મંજૂર કર્યો.

(3) દેવાદારોમાંથી ₹ 6000 વસૂલ થઈ શકે તેમ નથી, તેથી માંડીવાળવાના છે. ઘાલખાધ અનામત 5 % અને દેવાદાર પર વટાવ અનામત 2 % રાખવાની છે.

(4) ₹ 6000 ઉધાર ખરીદેલ માલની અને ₹ 1000ના ઉધાર ખરીદપરતની નોંધ થઈ નથી.

(5) કાયમી મિલકતો પર 10 % ઘસારાની જોગવાઈ કરો.

(6) વીમા-પ્રીમિયમના ₹ 3200 આવતા વર્ષના છે.

(7) 50 % કમિશન મળેલ છે.

11. સાજન રેડીમેઈડ સ્ટોર્સના તા. 31-3-2015ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી તેના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

ખાતાનું નામ	ઉધાર બાકી (₹)	જમા બાકી (₹)
મૂડી	–	1,08,000
ઉપાડ	4800	–
શરૂઆતનો સ્ટૉક	8000	–
ખરીદી	70,000	–
વેચાણ	–	1,30,000
માલપરત	6000	10,000
પગાર	30,000	–
ઑડિટ ફી	5000	–
ભાડું-કરવેરા-વીમો	4800	–
સ્ટેશનરી-છપામણી	1200	–
ચૂકવવાનો બાકી પગાર	–	2500
અગાઉથી ચૂકવેલ વીમા-પ્રીમિયમ	400	–
આયાતમાલ પર જકાત	900	–
કમિશન	–	800
દેવાદારો-લેણદારો	29,600	14,000
મકાન	40,000	–
મકાનમાં વધારો (તા. 31-12-2014)	10,000	–
યંત્રો	20,000	–
વાહનો	8000	–
હૂંડીઓ	5000	6000
ડિવિડન્ડ	–	1000
રામ-રહીમ કંપનીના શૅરમાં રોકાણ	10,000	–
જાહેરાત ઉપલક ખાતું	4000	–
ફર્નિચર	6000	–
મરામત ખર્ચ	3000	–
વીજળી ખર્ચ	3600	–
બોનસ	2500	–
વટાવ	1000	–
ઘાલખાધ અનામત	–	1500
	2,73,800	**2,73,800**

હવાલાઓ :

(1) આખરમાલનો સ્ટૉક ₹ 12,600 છે, પણ તેનાં ₹ 4600ના સ્ટૉકને ₹ 600 રિપેરિંગ ખર્ચ છે. બાકીના સ્ટૉકની બજારકિંમત ₹ 20 % ઓછી છે.

(2) ₹ 4400નું ઉધાર વેચાણ નોંધવાનું બાકી છે.

(3) તા. 1-10-2014ના રોજ જાહેરાત-ઝુંબેશ માટે થયેલ ખર્ચ જાહેરાત ઉપલક ખાતે લઈ ગયા હતા. આ ખર્ચ 5 વર્ષમાં માંડી વાળવાનો છે.

(4) વાહનો તા. 1-4-09ના રોજ ₹ 20,000માં ખરીદેલ, તેની ભંગારકિંમત ₹ 4000 છે. તેનું આયુષ્ય 10 વર્ષનું છે. ઘસારો સીધી લીટીની પદ્ધતિ પ્રમાણે ગણવાનો છે.

(5) ₹ 2000નું ફર્નિચર ખરીદેલ છે, ભૂલથી ખરીદખાતે ઉધારેલ છે. ફર્નિચર તા. 1-10-2014ના રોજ ખરીદેલ છે. ફર્નિચર પર ઘસારાનો દર 20 % છે.

(6) મૂડી પર 6 % વ્યાજ આપવાનું છે. ₹ 8000ની મૂડી તા. 1-10-2014ના રોજ ધંધામાં આપેલ છે.

(7) મકાન પર ઘસારાનો દર 10 % અને યંત્રો પર ઘસારાનો દર 20 % છે.

12. બલદેવના તા. 31-3-2016ના રોજના કાચા સરવૈયા અને વધારાની માહિતી પરથી તેના વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

બલદેવનું તા. 31-3-2016ના રોજનું કાચું સરવૈયું

ઉધાર બાકી	રકમ (₹)	જમા બાકી	રકમ (₹)
ઉપાડ	45,000	વેપાર ખાતું	5,70,000
કાયમી મિલકતો	6,75,000	મૂડી	7,50,000
ઑફિસ ખર્ચા	82,500	બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	18,000
ભાડું	22,500	વેપારીઓ	3,00,000
વીમો	45,000	દેવીહૂંડી	37,500
પગાર-મજૂરી	3,75,000	ઘાલખાધ અનામત	21,000
ગ્રાહકો	2,25,000	વટાવ	10500
લેણીહૂંડી	22,500	ચૂકવવાનો બાકી ઑફિસ ખર્ચ	3000
વટાવ	7500		
અગાઉથી ચૂકવેલ વીમો	3750		
આખર સ્ટૉક	45,000		
રોકડસિલક	22,500		
વેચાણ-વિતરણ ખર્ચ	1,20,000		
બોનસ	18,750		
	17,10,000		**17,10,000**

હવાલાઓ :

(1) વેપાર ખાતું તૈયાર કર્યા પછી માલૂમ પડ્યું કે ભાવેશે અંગત ઉપયોગ માટે ₹ 7500નો માલ ઉપાડ્યો હતો, જેની ચોપડામાં નોંધ થઈ નથી. આવકમાલ ગાડાભાડું ₹ 3750 ચૂકવવાનું બાકી છે.

(2) મૂડી પર 5 % વ્યાજ ગણો.

(3) બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટનું વ્યાજ ₹ 750 ચૂકવવાનું બાકી છે.

(4) દેવાદાર પાસેથી મળેલ ₹ 22,500 વેચાણ ખાતે જમા કરેલ છે, જે વેપાર ખાતું બનાવ્યા પછી ધ્યાનમાં આવેલ છે.

(5) કાયમી મિલકતો પર 10 % લેખે ઘસારાની જોગવાઈ કરો.

(6) નહિ નોંધેલ ઉધાર ખરીદી ₹ 12,000.

(7) આગથી બળી ગયેલ માલ ₹ 22,500. વીમા કંપનીને 90 % રકમનો દાવો મંજૂર કર્યો.

(8) ₹ 30,000ની કાયમી મિલકત ₹ 22,500માં તા. 1-10-2015ના રોજ રોકડેથી વેચેલ છે, જેની ચોપડેનોંધ કરવાની બાકી છે.

13. વિપુલના ચોપડામાંથી તા. 31-3-2015ના રોજ નીચે મુજબની બાકીઓ લેવામાં આવી છે. આ બાકીઓ અને હવાલા પરથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

ખાતાનું નામ	રકમ (₹)	ખાતાનું નામ	રકમ (₹)
મૂડી	2,17,000	દેવાદારો	1,40,000
ઉપાડ	36,000	લેણદારો	60,000
વેચાણ	6,00,000	ફર્નિચર (તા. 1-4-2014)	1,60,000
ખરીદી	3,00,000	ફર્નિચરમાં વધારો (તા. 1-10-2014)	40,000
વેચાણમાલ પરત	5000	ઑફિસ ખર્ચ	30,000
ખરીદમાલ પરત	4000	ઘાલખાધ	5000
શરૂઆતનો સ્ટૉક	10,000	ઘાલખાધ અનામત	6000
પગાર (11 માસનો)	1,10,000	વીમા-પ્રીમિયમ	24,000
10 ટકાની બૅન્ક લોન	1,00,000	રોકડસિલક	50,000
10 ટકાની બૅન્ક લોનનું વ્યાજ	5000	બૅન્ક ઓવરડ્રાફ્ટ	18,000
લેણીહૂંડી	6000	મળેલ કમિશન	5000
દેવીહૂંડી	5000		
12 ટકાના ડિબેન્ચરમાં રોકાણ	1,00,000		
12 ટકાના ડિબેન્ચરનું વ્યાજ	6000		

હવાલાઓ :

(1) વર્ષના અંતે માલનો સ્ટૉક ₹ 1,50,000 છે, જે પૈકી 50 % માલની બજારકિંમત ₹ 80,000 છે અને 50 % માલની બજારકિંમત ₹ 70,000 છે.

(2) ₹ 60,000નું ઉધાર વેચાણ ચોપડે નોંધ્યું નથી.

(3) ફર્નિચર પર વાર્ષિક 20 % ઘસારો ગણો.

(4) વીમા-પ્રીમિયમમાં વિપુલના જીવનવીમાના ₹ 3000નો સમાવેશ થાય છે.

(5) વધારાની ઘાલખાધ ₹ 15,000 માંડીવાળો તેમજ દેવાદાર પર 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(6) ₹ 17,000ની મૂડી તા. 1-10-2014ના રોજ ધંધામાં લાવેલ હતી. મૂડી પર 10 % વ્યાજ ગણવાનું છે.

(7) ₹ 10,000ની ખરીદીનું ભરતિયું લેણદારો પાસેથી મળ્યું હતું જે શરતચૂકથી લખવાનું રહી ગયું છે.

14. ભાવનાના ધંધામાં તા. 31-3-2015ના રોજ મૂડી અને અનામતોનું પ્રમાણ 4:1 છે, આ જ તારીખે બીજા ખર્ચાઓની બાકીઓ આ પ્રમાણે છે. ખાતાંઓની બાકીઓ તથા હવાલાની મદદથી વાર્ષિક હિસાબો તૈયાર કરો.

ખાતાનું નામ	રકમ (₹)	ખાતાનું નામ	રકમ (₹)
શરૂઆતનો સ્ટૉક	30,000	ઘાલખાધ અનામત	6000
ખરીદી	1,00,000	ચૂકવેલ ભાડું (માસિક ₹ 1200 પ્રમાણે)	12,000
વેચાણ	2,50,000	આવકમાલ ગાડાભાડું	4000
દેવાદારો	1,00,000	રોકડસિલક	30,000
લેણદારો	20,000	ઑફિસ ખર્ચ	20,000
યંત્રો	2,00,000	મળેલ ભાડું	3000
પ્રતિભાની 10 ટકાની લીધેલી લોન	50,000	પેટન્ટ્સ	20,000
(તા. 1-10-2014થી)		મળેલ વટાવ	2000
વીમા-પ્રીમિયમ	9000	ફર્નિચરનો ઘસારો	2000
જાહેરાત ખર્ચ	6000		
ફર્નિચર	8000		

હવાલાઓ :

(1) આખર સ્ટૉક ₹ 80,000 છે, જે પૈકી 10 % માલની બજારકિંમત 20 % ઓછી છે. ₹ 10,000ના સ્ટૉકને ₹ 1000નો રિપૅરિંગ ખર્ચ જરૂરી છે.

(2) ₹ 5000નો માલ નમૂના તરીકે મફત વહેંચ્યો છે, જે અંગે નોંધ કરવાની બાકી છે.

(3) ભાવનાએ પોતાના અંગત ઉપયોગ માટે લીધેલ ₹ 6000ના માલની નોંધ વેચાણનોંધમાં થઈ છે. ₹ 4000 ખરીદીનું ભરતિયું ખરીદનોંધમાં લખવાનું રહી ગયેલ છે.

(4) વીમા-પ્રીમિયમમાં તા. 30-6-2015ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના ચૂકવેલ ₹ 3000નો સમાવેશ થાય છે.

(5) દેવાદારોમાંથી ₹ 10,000નો દેવાદાર નાદાર જાહેર થયો. તેના રિસીવરે રૂપિયે 80 પૈસા લેખે પ્રથમ અને આખરી ડિવિડન્ડ જાહેર કર્યું. દેવાદારો પર 5 % ઘાલખાધ અનામતની જોગવાઈ કરો.

(6) યંત્રો પર 20 % લેખે ઘસારો ગણો.

(7) પેટન્ટ્સની ફેરઆંકણી ₹ 17,000 ગણવાની છે.

(8) ઑફિસ-પગારના ₹ 1500 ચૂકવવાના બાકી છે. પગાર ઑફિસખર્ચમાં સમાયેલ છે.

◆